ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ
ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΙΕΡΟΨΑΛΤΟΥ

**Βασικαὶ τοῦ ἱεροψάλτου ὑποχρεώσεις
ὡς συμβολὴ εἰς τὴν Λειτουργικὴν ἀναγέννησιν**

6
P

ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΙΕΡΟΨΑΛΤΟΥ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ
ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΙΕΡΟΨΑΛΤΟΥ

**Βασικαὶ τοῦ ἱεροψάλτου ὑποχρεώσεις
ὡς συμβολὴ εἰς τὴν Λειτουργικὴν ἀναγέννησιν**

ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ

ΒΟΛΟΣ
2003

246
ΠΑΡ
ΑΡΕ:1943

© *Ἀποστολική Διακονία*
Ἰασίου 1 - 115 21 Ἀθήνα, τηλ. 7228 008
Ἔκδοση Α' 1971
Ἔκδοση Β' 1996

Κ.Α. 99.08.017

ISBN 960–315–252–8

Ἀ φ ι ε ρ ο ῦ τ α ι

εἰς τὴν εὐλάβειαν καὶ τὴν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν
ἀφοσίωσιν καὶ ἀγάπην τοῦ
Ὀρθοδόξου Ἑλληνικοῦ Ἱεροψαλτικοῦ Κόσμου.

Κανὼν ΟΕ' τῆς ἐν Τρούλλῳ Οἰκ. Συνόδου

«Τοὺς ἐπὶ τῷ ψάλλειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παραγινομένους, βουλόμεθα μήτε βοαῖς ἀτάκτοις κεχρῆσθαι, καὶ τὴν φύσιν πρὸς κραυγὴν ἐκβιάζεσθαι, μήτε τι ἐπιλέγειν τῶν μὴ τῇ ἐκκλησίᾳ ἁρμοδίων τε καὶ οἰκείων· ἀλλὰ μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ κατανύξεως τὰς ψαλμῳδίας προσάγειν τῷ τῶν κρυπτῶν ἐφόρῳ Θεῷ· εὐλαβεῖς γὰρ ἔσεσθαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ τὸ ἱερὸν ἐδίδαξε λόγιον».

Ο ΙΕΡΟΨΑΛΤΗΣ ΕΝ ΤΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

ΕΚΕΙΝΟ διὰ τὸ ὁποῖον δικαιοῦται ἀσφαλῶς νὰ καυχᾶται ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μας εἶναι ἡ θεία Λατρεία της. Καμμία ἄλλη Ἐκκλησία δὲν ἔχει τὸν λατρευτικὸν πλοῦτον τῆς Ὀρθοδοξίας, ὅστις ἀποτελεῖ ταυτοχρόνως καὶ τὴν δόξαν αὐτῆς. Εἶναι θησαυρὸς ἀμυθήτου ἀξίας, πραγματικὸν διδασκαλεῖον θεϊκῆς μυσταγωγίας, ἐνσάρκωσις τοῦ Μυστηρίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τόπος μυστηρίου καὶ «βαλανεῖον πνευματικόν» κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου. Ἡ πλουσία καὶ παλμώδης Λατρεία μας εἶναι ἡ ἀναπνοὴ τῆς Ἐκκλησίας μας. Τὸ ὁμολογοῦν καὶ τὸ ἀναγνωρίζουν καὶ ἑτερόδοξοι ἀκόμη, οἱ ὁποῖοι τὸν ἀνεκτίμητον τοῦτον θησαυρὸν θεωροῦν ὡς μοναδικὴν εὐκαιρίαν, καθ' ἣν τὸ προσωρινὸν ἀδελφώνεται πρὸς τὸ αἰώνιον, ἡ γῆ πρὸς τὸν οὐρανόν, ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν Θεόν. Πράγματι, ἡ ὅλη ἀτμόσφαιρα τῆς ὀρθοδόξου Λατρείας καθίσταται «ὄχημα τῆς πνευματικῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας» καθιστῶσα τὸν ἄνθρωπον «θείας κοινωνόν φύσεως». Ὁ ὀρθόδοξος ναός, κατὰ τὸν μέγαν Χρυσόστομον, «ἀνίστησι τὸ φρόνημα καὶ οὐκ ἀφίησι μεμνῆσθαι τῶν παρόντων· μεθίστησιν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν». Ἀποβαίνει ἐργαστήριον ψυχικῆς καλλιεργείας καὶ τόπος γαληνεύσεως χαρακτήρων, μεταποιουμένης τῆς ψυχῆς εἰς Ναὸν τοῦ Κυρίου ἅγιον. Εἶναι ἡ μεγάλη, ἡ ἀναντικατάστατος προσφορὰ τῆς μητρὸς μας Ἐκκλησίας εἰς τὴν πνευματικήν μας πορείαν.

Εἰς τὰς ἡμέρας μας παρατηρεῖται ἔν ζωηρὸν ἐνδιαφέρον τῶν ἑτεροδόξων διὰ τὴν γνωριμίαν τοῦ ὀρθοδόξου λατρευτικοῦ μας θησαυροῦ καὶ μία ἰσχυρὰ τάσις ἐπιστροφῆς πρὸς τὴν λατρευτικὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας μας, ἡ ὁποία μόνη αὐτὴ «διετήρησε

τὸ λειτουργικὸν πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας» ὡς ὁμολογεῖ ὁ Rousseau (Histoire du Mouvement Liturgique Paris 1945, σ. 188). Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας μας ἐκδηλοῦται ἓν ζωηρὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Λατρείαν μας, ἓν παλινδρομικὸν κῦμα «ἐπὶ τὰς πηγὰς» ποὺ μορφοποιεῖται ὡς αἴτημα διὰ μίαν λειτουργικὴν ἀναγέννησιν. (Πρβλ: Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Ἱερωνύμου: Σχέδιον ἀναδιοργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι 1967 σ. 76, Ὑπόμνημα τῶν Καθηγητῶν τοῦ Ἀνωτέρου Ἱερατικοῦ Φροντιστηρίου Τήνου πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον ἀπὸ 1-5-1968 σ. 2 ἐπ.).

Ἡ Ἐκκλησία μας ἠθέλησε νὰ παραμείνῃ πιστὴ βεβαίως ὄχι μόνον εἰς τὸ ὕψιστον λειτουργικὸν ἰδεῶδες τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν μέγαν σκοπὸν τῆς Λατρείας, πολλὰς πολλαπλῶς καταβαλοῦσα προσπαθείας πρὸς διατήρησιν αὐτοῦ ἀναλλοιώτου δι' ὅλης τῆς ἱστορικῆς της πορείας.

Ὡς γνωστὸν σκοπὸς τῆς Λατρείας εἶναι νὰ φέρῃ εἰς ἐπαφὴν τὸν ἄνθρωπον μὲ τὸν Θεόν. Μέσα εἰς τὴν κατανυκτικὴν καὶ μεγαλειώδη ἀτμόσφαιραν, τὴν ὁποίαν δημιουργεῖ ἡ ὀρθόδοξος μυσταγωγία τῆς Λατρείας τοῦ θείου, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου μεταρσιοῦται καὶ μετέωρος πτερυγίζει πρὸς τοὺς αἰθέρας, ἐμβατεύουσα εἰς τοῦ Θεοῦ τὰ ἀπροσπέλαστα μυστήρια, Μέσῳ τῆς ὀρθοδόξου Λατρείας, τῆς τόσον πλουσίας εἰς παραστάσεις καὶ εἰς δημιουργίαν εὐλαβῶν συναισθημάτων μέσα εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ἐκδιπλώνεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας τὸ μέγα μυστήριον τοῦ Θεοῦ καὶ γινόμεθα μέτοχοι τῆς ὡραιότητος ἐκείνης ποὺ μόνον ἡ γλῶσσα τῆς ψυχῆς δύναται νὰ περιγράψῃ.

Ὅμως δὲν ἐπιτυγχάνεται πάντοτε ὁ θεῖος αὐτὸς σκοπὸς τῆς Λατρείας.Στοιχεῖα ξένα καὶ ἄγνωστα, ἐν πολλοῖς, πρὸς τὴν πραγματικήν, τὴν ἐν πνεύματι Λατρείαν τοῦ Θεοῦ, ὑπεισῆλθον μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ ἐνόθευσαν τὴν ἁπλότητα καὶ γνησιότητά της, ἐπὶ πλέον δὲ τὴν ἀπεξένωσαν ἀπὸ τὴν οὐσίαν της ποὺ ζωοποιεῖ τὰς ψυχὰς καὶ ἐνδυναμώνει τὰ πνεύματα, ἐνῷ παραλλήλως τὴν ἔκαμαν νὰ προσκολληθῇ εἰς ξηροὺς τύπους, ποὺ δὲν ζωογονοῦν ἀλλὰ «ἀποκτείνουν». Τῆς λειτουργικῆς ἀναγεννήσεως ἔρ-

γον εἶναι νὰ ἀποκαθάρῃ τὴν Λατρείαν ἀπὸ τὰ ξένα της στοιχεῖα, τὰ περιττὰ καὶ παρέμβλητα, καὶ νὰ τὴν παρουσιάσῃ οἵα πρέπει νὰ εἶναι, καθιστῶντας την ἱκανὴν πλέον καὶ εἰς τοὺς ἰδικούς μας καιροὺς νὰ ὑπηρετήσῃ τοὺς μεγάλους σκοπούς της.

Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τούτου πολλοὶ ἀσφαλῶς παράγοντες δύνανται νὰ συμβάλουν. Θὰ χρειασθῇ τὴν πρωτοβουλίαν νὰ ἀναλάβῃ ἡ Ἐκκλησία μὲ τοὺς λειτουργούς της. Ἔπειτα ἴσως ἀκολουθήσῃ κάποια διόρθωσις τῶν λειτουργικῶν μας βιβλίων. Ἀκόμη κάποια ἐπιστημονικὴ θεολογικὴ ἐπεξεργασία τῶν κειμένων. Καὶ μία προσπάθεια πρὸς ἐπίτευξιν ὁμοιομορφίας, τοὐλάχιστον μέσα εἰς τὸν χῶρον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ὅμως εἰς τὸ ἔργον τοῦτο θὰ πρέπει νὰ κληθοῦν νὰ προσφέρουν τὴν συμβολήν των καὶ οἱ ἱεροψάλται, διότι ἡ θέσις των εἶναι ὑψηλὴ καὶ προνομιοῦχος μέσα εἰς τὴν καθόλου ὀρθόδοξον Λατρείαν. Ὁ ἱεροψάλτης, ἱστάμενος ἐπὶ τοῦ στασιδίου του κατὰ τὴν ὥραν τῆς θείας Λατρείας, δὲν εἶναι πλέον μονάς. Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἶναι «λαός», ἐκπρόσωπος τοῦ συνηγμένου καὶ προσευχομένου λαοῦ, ὁλοκλήρου τῆς χριστιανικῆς κοινότητος. Ψάλλων τοὺς ὕμνους, ἀπαγγέλλων τὰ ἀναγνώσματα ὁ ἱεροψάλτης καὶ τοῦ ταπεινοτέρου παρεκκλησίου, γίνεται μυσταγωγός. Δὲν μένει ἕνας ἁπλοῦς βοηθὸς τοῦ λειτουργοῦντος ἱερέως. Εἶναι κάτι περισσότερον. Εἶναι ὁ ἀναντικατάστατος παραστάτης του. Εἶναι ὁ ἀπαραίτητος παράγων τῆς Λατρείας. Ἡ ὑπηρεσία του ἔχει βαθύτερον περιεχόμενον, οὐσιαστικόν, σπουδαῖον. Γίνεται καὶ αὐτὸς κρῖκος μιᾶς ἁλύσεως, ποὺ σκοπὸν ἔχει τὴν μεταρσίωσιν τῶν πιστῶν, τὴν ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τῆς Λατρείας. Δὲν εἶναι ἴσως ἄνευ σημασίας τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὴν ὀρθόδοξον λειτουργικὴν διδασκαλίαν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τελεσθῇ Θεία Λειτουργία ἄνευ παρουσίας ἱεροψάλτου, καὶ τοῦτο ἀσφαλῶς ὄχι τόσον διὰ τὸ τεχνικὸν μέρος, ὅσον διὰ τὴν οὐσίαν ποὺ ὑπηρετεῖ ὁ θεσμὸς αὐτός, διὰ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου κατὰ τὴν ἀναφορὰν τῶν κοινῶν προσευχῶν, ἐκπρόσωπος τοῦ ὁποίου παρίσταται ὁ ἱεροψάλτης.

Καλεῖται ὡς ἐκ τούτου ὁ ἱεροψάλτης νὰ ἐπιτελέσῃ ἔργον ἀξιοσημείωτον καὶ σοβαρόν. Καλεῖται νὰ θέσῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ πληρώματός της.

Καλεῖται, μὲ ἄλλους λόγους, νὰ γίνῃ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ δυνατοῦ, ἕνας ἐκ τῶν ἀποφασιστικῶν παραγόντων τῆς λειτουργικῆς ἀναγεννήσεως. Συνήθως ὑποτιμᾶται ὁ ρόλος καὶ ἡ προσφορὰ τοῦ ἱεροψάλτου εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Τὴν προσοχήν μας ἑλκύει ὁ ἱερουργός. Βεβαίως ὁ τελετουργός ἱερεὺς εἶναι ὁ κορυφαῖος. Δὲν εἶναι ὅμως ὁ μόνος ποὺ λαμβάνει μέρος εἰς τὴν αὐλαίαν τῆς λατρευτικῆς συνάξεως. Βασικὴν θέσιν κατέχει καὶ ὁ ἱεροψάλτης. Εἶναι καὶ αὐτὸς ἀποφασιστικὸς παράγων διὰ μίαν ἀρτίαν καὶ ὡλοκληρωμένην λατρευτικὴν προσφοράν. Ἡ κανονικὴ καὶ εὐπρεπὴς διεξαγωγὴ τῆς Λατρείας ἔχει ἀνάγκην τῆς συμβολῆς τοῦ ἱεροψάλτου. Τὴν ἀναμένει καὶ τὴν προσδοκᾷ.

***

Κατὰ ποῖον τρόπον δύνανται οἱ ἱεροψάλται νὰ συμβάλουν εἰς τὸ ἔργον τῆς λειτουργικῆς αὐτῆς ἀναγεννήσεως; Τί δύνανται νὰ προσφέρουν εἰς τοὺς πιστούς, ὥστε οὗτοι νὰ συνειδητοποιήσουν περισσότερον τὰ ἐκ τῆς Λατρείας ἀπορρέοντα δι' αὐτοὺς ὀφέλη; Πῶς δύνανται νὰ ὑποβοηθήσουν τὸν ἐκκλησιαζόμενον λαὸν νὰ κατανοήσῃ πλήρως κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν σημασίαν ποὺ ἔχει δι' ἕνα ἕκαστον ἡ ὀρθόδοξος Λατρεία; Ἰδοὺ μερικὰ ἐπὶ μέρους ἐρωτήματα εἰς τὴν ἀπάντησιν τῶν ὁποίων θὰ χωρήσωμεν κατὰ τρόπον πολὺ γενικὸν καὶ μὲ πολὺ ἁδρὰς γραμμάς.

***

Ἔχει πολλοὺς τρόπους εἰς τὴν διάθεσίν του ὁ ἱεροψάλτης, προκειμένου νὰ συντελέσῃ τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν προσπάθειαν λειτουργικῆς ἀναγεννήσεως, ποὺ ἀποτελεῖ ἐπιτακτικὸν αἴτημα τῶν καιρῶν μας. Καὶ θὰ πρέπει πλέον νὰ φέρωμεν τὸν λόγον πρὸς τὴν ἔρευναν αὐτῶν, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ βοηθήσωμεν τὴν ὁλοπρόθυμον διάθεσίν του νὰ συμβάλῃ εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον.

Θὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ ἕνα σημεῖον τὸ ὁποῖον ἔχει ἀνάγκην ἰδιαιτέρας προσοχῆς. Καὶ τοῦτο εἶναι,

Α'. Η ΕΜΦΑΝΙΣΙΣ ΚΑΙ Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΤΑΣΙΔΙΟΥ

Καὶ ἡ ἐμφάνισις καὶ ἡ στάσις τοῦ ἱεροψάλτου πολλὰ ἔχουν νὰ προσφέρουν εἰς τὸ προκείμενον θέμα.

1. Ἡ ἐμφάνισις

Πολλοί, ὡς γνωστόν, παράγοντες συντείνουν εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν τῆς ἐξωτερικῆς καθόλου ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ γενικὴ εἰκὼν τὴν ὁποίαν παρουσιάζομεν εἶναι ἀποτέλεσμα ἐπὶ μέρους στοιχείων, εἰς τὰ ὁποῖα δέον νὰ δίδεται ἡ δέουσα σημασία καὶ προσοχή. Ὡς πρὸς τὸν ἱεροψάλτην τὰ στοιχεῖα ταῦτα δύναται νὰ παίξουν σοβαρὸν ρόλον εἰς τὴν λειτουργικήν του προσφορὰν ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν γενικωτέραν ἐμφάνισίν του ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ταῦτα εἶναι:

α) Ἡ ἀμφίεσις

Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ σχολαστική, ἐκκεντρικὴ καὶ ἐξιδιασμένη περὶ τὴν ἀμφίεσιν φροντίς, δὲν ἀποτελεῖ γνώρισμα σοβαροῦ ὁπωσδήποτε ἀνθρώπου. Ὅταν ὅμως αὕτη περιορίζεται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς σεμνότητος καὶ τῆς κοσμιότητος, δεικνύει ἄνθρωπον ἀξιοπρεπῆ καὶ ἀξιόλογον, οἷος ἀναμφισβητήτως πρέπει ὄχι μόνον νὰ εἶναι ἀλλὰ καὶ νὰ φαίνεται πᾶς ἐκκλησιαστικός, κατὰ συνέπειαν δὲ καὶ ὁ ἱεροψάλτης. Ἴσως τὸ περίφημον «φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας» τοῦ Περικλέους νὰ ἔχῃ καὶ ἐδῶ τὴν θέσιν του. Γενικῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ καθόλου ἀμφίεσις τοῦ ἱεροψάλτου πρέπει νὰ εἶναι ἱ ε ρ ο π ρ ε π ή ς.

Ἱεροπρέπειαν δὲ προσδίδει εἰς τὸν ψάλτην κατὰ πολὺ ἡ περιβολή τοῦ ράσου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀσκήσεως τοῦ ἱεροῦ του λειτουργήματος. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι εἰς τὰς μεγάλας κυρίως

πόλεις ἔχει γενικευθῆ ἡ χρῆσις τοῦ ράσου ἐκ μέρους τῶν ἱεροψαλτῶν, κατόπιν μάλιστα ἐγκυκλίων διαταγῶν τῶν οἰκείων ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχῶν. Αὐτὴ δὲ αὕτη ἡ Ἱερὰ Σύνοδος διὰ παλαιᾶς αὐτῆς ἀπὸ 28-5-1908 Ἐγκυκλίου ὥριζεν ὅτι οἱ ἱεροψάλται «ὀφείλουσι φέροντες πάντοτε κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας τὴν κεκανονισμένην δι' αὐτοὺς στολὴν νὰ ἵστανται ἐν τῷ Ναῷ μετὰ πάσης προσοχῆς καὶ εὐλαβείας». (Συνοδικαὶ Ἐγκύκλιοι. τ. Α. σ. 167). Ἡ περιβολὴ τοῦ ράσου σημαίνει τὴν ἱερότητα τοῦ ἐπιτελουμένου διακονήματος, δι' αὐτὸ δὲ θὰ πρέπει νὰ γίνεται μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαβείας καὶ κατὰ τρόπον μαρτυροῦντα τὴν βαθυτάτην συναίσθησιν τῆς ἱερᾶς ταύτης διακονίας. Τὸ ράσον συνήθως φέρεται ἐπὶ τοῦ ὑποκαμίσου, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἐπενδύτου (σακκάκι). Καὶ οὕτως δέον νὰ φέρεται καὶ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας, οἱ ὁποῖοι, λόγῳ τῆς θερμότητος τῆς ἀτμοσφαίρας, παρέχουν ἐνίοτε πρόφασιν δι' εὐλαφροτέραν πως ἀμφίεσιν. Ἂς θεωρηθῇ ὡς μία θυσία ἢ μικρά τις ἔστω ταλαιπωρία ἡ τοιαύτη τοῦ ράσου περιβολὴ κατ' αὐτοὺς εἰσέτι τοὺς μῆνας τοῦ θέρους, ἐφόσον τόσον πολὺ αὕτη συντελεῖ εἰς τὴν ἱεροπρεπῆ ἐμφάνισιν τοῦ ἱεροψάλτου. Ἐπὶ πλέον τὸ ράσον φερόμενον ὡς ἐμπρέπει ἀπαλλάσσει τὸ ψαλτήριον γενικῶς εἰκόνος ποὺ δὲν συμβαδίζει μὲ τὴν κατανυκτικὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ περιβάλλοντος. Θὰ ἦτο δὲ εὐχῆς ἔργον ἐὰν ἡ χρῆσις τοῦ ράσου ἐπεξετείνετο καὶ εἰς τοὺς βοηθοὺς τῶν ἱεροψαλτῶν, οἱ ὁποῖοι συχνάκις φέρουν εἰς δύσκολον θέσιν τὸν ὑπεύθυνον ἱεροψάλτην, λόγῳ τῆς ἐλαφρᾶς αὐτῶν, ἰδίως κατὰ τὸ θέρος, ἀμφιέσεως. Οἴκοθεν νοεῖται ὅτι τὸ φερόμενον ὑπὸ τοῦ ἱεροψάλτου ράσον πρέπει νὰ εἶναι καθαρὸν καὶ σιδερωμένον, καὶ ὄχι τρισάθλιον καὶ ρυπαρόν. Ἐσχάτως ἡ Ἱ. Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν δι' Ἐγκυκλίου συνέστησεν εἰς τὰ Ἐκκλησ. Συμβούλια τὴν ἀγορὰν εὐπρεπῶν ράσων διὰ τοὺς ἱεροψάλτας, παρακληθέντας ὅπως διατηρῶσι ταῦτα εἰς καλὴν κατάστασιν.

Ἡ σοβαροπρεπὴς ἀμφίεσις συντελεῖ τὰ μέγιστα εἰς τὴν συνειδητοποίησιν ἐκ μέρους τοῦ πιστοῦ λαοῦ τῆς μυσταγωγικῆς ἀτμοσφαίρας τῆς Λατρείας. Αὐτὴ ὡσαύτως, ὁμοῦ μετ' ἄλλων στοιχείων, περὶ ὧν κατωτέρω, δύναται νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς ἐκκλη-

σιαζομένους εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἱερᾶς ὥρας καὶ τοῦ καθήκοντος, ὅπερ ἐκλήθησαν νὰ ἐπιτελέσουν ἐντὸς τοῦ ναοῦ.

β) Ἡ ἐν γένει παράστασις

Ἱεροπρεπὴς καὶ σοβαρὰ λοιπὸν πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἱεροψάλτου. Εἰς τοῦτο ἐκτὸς τῆς ἀμφιέσεως, συμβάλλει καὶ ἡ λοιπὴ ἐν γένει παράστασις αὐτοῦ.

Ἂς μὴ θεωρηθῇ ὑπερβολικὴ ἡ ἀπαίτησις ὅπως ὁ ἱεροψάλτης ἐμφανίζεται πάντοτε μὲ λαιμοδέτην ὅστις προσιδιάζει εἰς τοὺς ἀξιοπρεπεῖς ἀνθρώπους. Ἡ ἐν καιρῷ θέρους χαλάρωσις τοῦ λαιμοδέτου ἢ τὸ ἄνοιγμα τοῦ ὑποκαμίσου εἰς σημεῖον ἐκθέτον εἰς τὰ ὄμματα τῶν πιστῶν γυμνὸν τὸ στῆθος τοῦ ἱεροψάλτου εἶναι ἀπόβλητοι συνήθειαι, οὐδαμῶς συμπορευόμεναι πρὸς τὴν ἀπαραίτητον ἱεροπρέπειαν. Ὄχι δὲ μόνον ἡ ἀμφίεσις δέον νὰ ᾖ σεμνοπρεπὴς καὶ κατάλληλος, ἀλλὰ καὶ ἡ κόμμωσις τῆς κεφαλῆς. Ὁ ἐπικρατήσας συρμὸς τῆς μακρᾶς καὶ ἀτιμελήτου κόμης, ἡ διατήρησις «φαβορίτας» κ.τ.ὅ. ἅτινα ἀποτελοῦσιν, ἂν μὴ τι ἄλλο, σοβαρὰν ἔνδειξιν ἐλλείψεως σοβαρότητος καὶ κενοσπούδου νεωτερισμοῦ, δὲν ἔχουν θέσιν ἐπὶ τοῦ στασιδίου. Ὁ ἱεροψάλτης πρέπει νὰ ἐμφανισθῇ σοβαροπρεπὴς καὶ συντηρητικὸς ὡς ἁρμόζει εἰς τὸ λειτούργημα αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν ἱερὸν τοῦ ναοῦ χῶρον. Ὅταν λειτουργοὶ κοσμικῶν θεσμῶν οἷον δικαστικοί, ἀξιωματικοί, διπλωμάται, μετὰ παραδειγματικῆς εὐπειθείας ὑποτάσσωνται εἰς τοὺς κανονισμοὺς τῶν Σωμάτων εἰς ἃ ὑπηρετοῦν καὶ ἐνδύονται ὡς ἐπιβάλλει ἡ αὐστηρὰ πειθαρχία καὶ τάξις, φέροντες καὶ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας ἀμφίεσιν ἐπίσημον, διατὶ θὰ ὑστερήσουν οἱ ἱεροψάλται, ὅταν μάλιστα πολὺ πλησίον των ἔχουν τοὺς ἱερεῖς, φέροντας ἀδιαμαρτυρήτως ἐν καιρῷ θέρους τὸ θερμὸν μαῦρον ράσον;

Καὶ τοσαῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν διὰ τῆς σεμνοπρεποῦς ἐμφανίσεώς του καὶ ἱεροπρεποῦς παραστάσεώς του, συμβολῆς τοῦ ἱεροψάλτου εἰς τὴν οὐσιαστικὴν Λατρείαν τοῦ Θεοῦ.

2. Ἡ στάσις

Δὲν εἶναι ὅμως μόνον ἡ ἱεροπρεπὴς καθόλου ἐμφάνισις τοῦ ἱεροψάλτου ἐκείνη, ἡ ὁποία συμβάλλει εἰς τὴν οὐσιαστικὴν Λατρείαν τοῦ Θεοῦ καὶ καθιστᾶ τὸν ἱερὸν ὑμνῳδὸν ζῶντα καὶ θετικὸν παράγοντα διὰ μίαν λειτουργικὴν ἀναγέννησιν μέσα εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας μας. Εἶναι προσέτι καὶ ἡ εὐλαβὴς του στάσις κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀσκήσεως τῆς ἱερᾶς του διακονίας.

Πᾶς ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ παρέχων τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ θὰ πρέπει συνεχῶς νὰ διακατέχεται ἀπὸ τὴν βαθεῖαν συναίσθησιν τῆς φοβερᾶς του διακονίας. Κυριολεκτικῶς «ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ» πρέπει νὰ ἐπιτελῇ τὸ ἔργον του. Οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν πρέπει νὰ τὸν ἀπολείπῃ ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ τρόμος πρὸ τοῦ ὑψηλοῦ ἔργου εἰς τὸ ὁποῖον τὸν ἐκάλεσεν ὁ Θεός. Διακονῶν εἰς τὸν ναὸν συμμετέχει εἰς τὴν θείαν τῆς Ἐκκλησίας προσπάθειαν διὰ τὸν ἁγιασμὸν καὶ τὴν ἠθικὴν τελείωσιν τῶν μελῶν της. Καὶ πᾶς οὕτω συμμετέχων, ἀνήκει εἰς τὰ στελέχη τῆς Ἐκκλησίας καὶ κυκλώνει, οὕτως εἰπεῖν, ἔστω καὶ νοερῶς, ἔστω καὶ ἐκ τοῦ μακρόθεν, «ἔξω τοῦ Βήματος» ἱστάμενος καὶ διακονῶν, τὸ ἱερὸν καὶ θεῖον θυσιαστήριον. Ὡς ἐκ τούτου ἀντιλαμβάνεται πᾶς τις ὁπόση προσοχὴ καὶ συναίσθησις ἀπαιτεῖται ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ καθήκοντος. Προσοχὴ ἀπαραμείωτος καὶ συναίσθησις βαθεῖα, ὅτι ὑπουργεῖ εἰς ὑπόθεσιν ἁγίαν καὶ οὐρανίαν.

Ὅταν λοιπὸν ὁ ἱεροψάλτης κατέχεται ἀπὸ τὴν τοιαύτην συναίσθησιν, ὅταν συνεχῶς θὰ ἔχῃ κατὰ νοῦν ὅτι συνεχίζει τὸ ἔργον μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας πατέρων, ὅταν θὰ ἀναμιμνήσκεται ὅτι προσφέρει λόγους καὶ ψάλλει ἄσματα θρησκευτικά, τὰ ὁποῖα ἡδυμόλπως συνέταξαν καὶ ἐστιχούργησαν καὶ ἐμελοποίησαν ἅγιαι ὁσιακαὶ ὑπάρξεις καὶ μεγάλαι τῆς πίστεως φυσιογνωμίαι, ὅταν θὰ σκέπτεται ὅτι καλεῖται νὰ γίνῃ ἐκπρόσωπος τῆς προσευχομένης εὐχαριστιακῆς κοινότητος καὶ ἐξ ὀνόματός της νὰ ἀπευθύνῃ πρὸς τὸν Θεὸν δοξολογίας καὶ ἱκεσίας, τότε ἀφεύκτως καὶ ἡ στάσις του κατὰ τὴν ὥραν τῆς Θ. Λατρείας θὰ εἶναι καὶ εὐλαβικὴ καὶ σεμνή, ἀνάλογος πρὸς τὸν τόπον τὸν ἱερὸν καὶ πρὸς τὸν χρόνον τὸν ἅγιον. Θὰ ἀποφεύγῃ δὲ δεόντως πᾶν ὅ,τι

εἶναι δυνατὸν νὰ προδίδῃ ἢ νὰ σημαίνῃ ἀνευλάβειαν ἢ ἔλλειψιν τῆς τοιαύτης συναισθήσεως τῆς ἀποστολῆς του.

Ἡ εὐλαβὴς ὅμως στάσις τοῦ ψάλλοντος εἶναι συνάρτησις πολλῶν ἐπὶ μέρους λεπτομερειῶν. Ἄλλωστε ἐκ λεπτομερειῶν ἀπαρτίζεται τὸ σύνολον τὸ τέλειον, τὸ προκαλοῦν τὸν θαυμασμόν μας. Δυστυχῶς ὀλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ δίδουν σημασίαν εἰς τὰς λεπτομερείας.

Ὅμως ἐὰν διὰ πάντα ἄνθρωπον ἐπιθυμοῦντα νὰ παρουσιάζῃ πρόοδον πνευματικήν, ἔχουν σημασίαν αἱ λεπτομέρειαι, πολλῷ μᾶλλον τοῦτο ἰσχύει διὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἰδικώτερον διὰ τοὺς ἱεροψάλτας, οἵτινες ἱστάμενοι ἐπὶ τοῦ στασιδίου των ὁμοιάζουν πρὸς φῶς τεθειμένον ἐπὶ τὴν λυχνίαν καὶ πρὸς ἐπιστολὴν Χριστοῦ «γινωσκομένην καὶ ἀναγινωσκομένην ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων». Καὶ ἡ ἐλαχίστη περὶ τὴν στάσιν καὶ τὴν συμπεριφορὰν ἀπροσεξία τοῦ ἱεροψάλτου γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτὴ καὶ σχολιάζεται δυσμενῶς μὲν δι' αὐτόν, ἐπιζημίως δὲ διὰ τὰς ψυχὰς τῶν ἐκκλησιαζομένων. Ἡ διακεκριμένη θέσις, τὴν ὁποίαν ἐπεφύλαξε διὰ τὸν ἱεροψάλτην ἡ Ἐκκλησία ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ἔχει καὶ ὡρισμένας ἀπαιτήσεις, τὰς ὁποίας ὀφείλει πᾶς τις νὰ ἱκανοποιῇ. Τὰς ἐκ τῆς θέσεώς των ἀπορρεούσας ὑποχρεώσεις εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἀσφαλῶς δὲν ἀγνοοῦν οἱ ἱεροψάλται. Ἴσως ὅμως ἡ ὑπογράμμισις ὡρισμένων ἐξ αὐτῶν ἐνταῦθα, νὰ προσφέρῃ ἀφορμὴν γονιμωτέρων σκέψεων.

α) Ἡ ἔγκαιρος κατάληψις τοῦ στασιδίου

Ἐν πρώτοις ἀναφέρομεν τὸ θέμα τῆς ἐγκαίρου καταλήψεως τῆς θέσεως αὐτῶν ἐκ μέρους τῶν ἱεροψαλτῶν. Καὶ δυνατὸν μὲν νὰ ἀναμείνῃ ὁ ἱεροψάλτης τὸ πέρας τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ἑξαψάλμου προκειμένου νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν του, πάντως μετὰ προσοχῆς καὶ κατανύξεως ἀκροώμενος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Ὅμως εἶναι ἀπαράδεκτον νὰ μὴ εἰσέρχεται κἂν εἰς τὸν ναόν, ἀναγιγνωσκομένου τοῦ Ἑξαψάλμου, ἀναμένων τὴν ἔναρξιν τῶν Εἰρηνικῶν ἵνα εἰσέλθῃ, διότι σκανδαλίζεται ὁ προσερχόμενος εἰς τὸν Ναὸν «ἀπὸ φυλακῆς πρωΐας» κόσμος, παριστάμενος οὕτω μάρτυς

ἀτόπων, δὲν προάγεται δὲ τὸ θρησκευτικὸν του συναίσθημα καὶ δὲν ὑποβοηθεῖται οὔτος εἰς τὴν ἐπίτευξιν ψυχικῆς ἀνατάσεως.

Ὅταν ὁ λαὸς δὲν διακρίνῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἐκλησίας πίστιν καὶ εὐλάβειαν πολὺ ἀνεπτυγμένην, καὶ ὅταν διαπιστώνῃ ὅτι περιοριζώμεθα εἰς λόγους μόνον, ἐνῷ ἡ πρᾶξις ἄλλα περὶ ἡμῶν καταμαρτυρεῖ, τότε καὶ δικαίως, κλονίζεται καὶ δυσμενῶς ἐπηρεάζεται, πρὸς κατάκρισιν ἡμῶν. Ἀξίζει ὅθεν τὸν κόπον νὰ καταβληθῇ πᾶσα προσπάθεια ὥστε ἡ ὑπάρχουσα πίστις καὶ εὐλάβεια νὰ ἐκδηλοῦται καὶ ἐξωτερικῶς κατὰ τρόπον εἰλικρινῆ καὶ πηγαῖον.

β) Ὄχι περιτταὶ μετακινήσεις

Ἐξ ἄλλου δὲν ἐπιτρέπεται ἡ περιοδικὴ ἐγκατάλειψις τοῦ στασιδίου διαρκούσης τῆς ἱεροψαλτικῆς διακονίας εἴτε πρὸς ἀνάπαυλαν, εἴτε πρὸς ἀναψυχήν. Ἡ θεία Λατρεία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους εἶναι ἱερά. Ἡ δὲ ἱερότης αὐτῆς δὲν διακόπτεται καθ' ἃς ὥρας δὲν ἀπασχολεῖται ὁ ἱεροψάλτης. Τοιαῦται ὧραι καὶ στιγμαὶ εἶναι ἡ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ ἡ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ θείου κηρύγματος. Ἡ τυχὸν κάθοδος τοῦ ψάλτου ἀπὸ τοῦ στασιδίου ἢ καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις αὐτοῦ ἢ τῶν βοηθῶν του ἐξ αὐτοῦ κατὰ τὰς ὥρας ταύτας, ἐκθέτει τοῦτον ἀνεπανορθώτως εἰς τὰ ὄμματα τῶν πιστῶν, ἐνοχλεῖ καὶ σκανδαλίζει τὸ πλήρωμα, γίνεται πρόξενος ἀταξίας καὶ θορύβου καὶ κατὰ πολὺ ζημιώνει τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς Λατρείας.

Ἡ ὥρα τῆς ἀναγνώσεως, τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἱερά. Τὸ ὑποδηλοῖ ἐμφαντικῶς τὸ παράγγελμα ἐκεῖνο τοῦ λειτουργοῦ τὸ ὁποῖον ἀμέσως προηγεῖται αὐτῆς: Σοφία. Ὀρθοί! Πρόσχωμεν! Εἶναι παράγγελμα πρὸς περισυλλογὴν καὶ αὐτοσυγκέντρωσιν ἔτι μεγαλυτέραν, πρὸς ἔντασιν τῆς προσοχῆς, πρὸς μείζονα εὐλάβειαν προκειμένης τῆς ἀναγνώσεως τῶν θείων λογίων. Θὰ ἀκουσθῇ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Περικλείει ἐντός του πᾶσαν τὴν σοφίαν. Δι' αὐτὸ ὅλοι προσκαλοῦνται μὲ ἰδιαιτέραν προσοχὴν νὰ ἀκροασθοῦν, ὄρθιοι καὶ ἀκίνητοι εἰς τὰς θέσεις των, τοῦ εὐαγγελικοῦ ἀναγνώσματος, νὰ τὸ ἀφομοιώσουν, νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὰς ἐννοίας του τὰς ὑπερόχους καὶ ὑψηλάς, καὶ

νὰ τὰς ἐφαρμόσουν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν ζωήν των. Μαζὶ μὲ τοὺς πιστούς, ὄρθιος καὶ ἀκίνητος παραμένει καὶ ὁ ἱεροψάλτης. Δὲν μετακινεῖται ἀσκόπως. Δὲν ἐγκαταλείπει τὴν θέσιν του. Συμπροσεύχεται καὶ ὁ ἴδιος μαζὶ μὲ τὴν χριστιανικὴν κοινότητα. Καμμία τεχνολογικὴ πρόφασις δὲν τοῦ παρέχει τὴν ἄδειαν νὰ ἀπουσιάσῃ κατὰ τὴν ἱερὰν αὐτὴν στιγμὴν ἀπὸ τοῦ ψαλτηρίου του.

Ἡ ὥρα ἐξ ἄλλου τοῦ θείου κηρύγματος, ἐντεταγμένη μέσα εἰς τὰ πλαίσια τῆς ὀρθοδόξου Λατρείας, εἶναι καὶ αὐτὴ ἱερά. Κατ' αὐτὴν παρέχονται ὡρισμέναι πρακτικαὶ καὶ ἐποικοδομητικαὶ ὁδηγίαι διὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν πιστῶν, τὰς ὁποίας δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ περισσότερον παντὸς ἄλλου, ὡς ἐγγύτερον τοῦ ἱεροῦ εὑρισκόμενος, ὁ ἱεροψάλτης. Ἡ τυχὸν ἀποχώρησις κατὰ τὴν ὥραν ταύτην, ἀποδεικνύει περιφρόνησιν πρὸς τὸν ἐξαγγελλόμενον νόμον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἐξαγγέλλοντα τὰς ἀληθείας τῆς πίστεως ἱεροκήρυκα. Ὅ,τι θὰ ἐσήμαινεν ἡ ἐπιδεικτικὴ ἢ συστηματικὴ ἀποχώρησις τινῶν ἀπὸ τῆς αἰθούσης τῶν διαλέξεων, ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ ὁμιλητοῦ, τοῦτ' αὐτὸ τοὐλάχιστον σημαίνει ἡ ἐγκατάλειψις τῆς θέσεως ἐκ μέρους τινὸς ἢ τινῶν ἱεροψαλτῶν ἅμα τῇ ἐνάρξει τοῦ θείου κηρύγματος. Τὸ κακὸν ἐπιτείνεται ἔτι μᾶλλον ἐκ τοῦ κινδύνου ὅπως τὴν τοιαύτην στάσιν του μιμηθοῦν ἐν συνεχείᾳ καὶ οἱ βοηθοὶ τοῦ ψαλτηρίου, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν κατὰ τὴν ἱερὰν ἐκείνην στιγμὴν «ρεύματος» ἐξόδου, μὲ τὸν συμπαρομαρτοῦντα θόρυβον, σκανδαλισμὸν κ.τ.ὅ. Θὰ ἦτο ὁμολογουμένως παντελῶς ἀνάξιον, ἀλλὰ καὶ ξένον ὅλως πρὸς τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις τῆς μεγάλης ἱεροψαλτικῆς οἰκογενείας, συναριθμησάσης κατὰ τὸ παρελθόν, καὶ σήμερον ἔτι συναριθμούσης εἰς τοὺς κόλπους της ἄνδρας πνευματικότητος σπανίας καὶ εὐλαβείας οὐ σμικρᾶς καὶ εὐκαταφρονήτου, τὸ νὰ ἐμφανίζωνται καὶ σήμερον ἀκόμη τοιαῦτα κρούσματα ὁλοτελῶς ἀποδοκιμαστέα. Ἐκ διηγήσεων παλαιῶν ἤδη ἱεροψαλτῶν, πληροφορούμεθα περὶ τῆς προσοχῆς καὶ σημασίας, ἣν πρεπόντως ἔδιδον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο οἱ τῆς ἱερᾶς τέχνης μῦσται καὶ ὑπηρέται. Διακατεχόμενοι ὑπὸ βαθείας συναισθήσεως τοῦ ἐπιτελουμένου ἔργου, παρέμενον εἰς τὴν θέσιν των ἀμετακίνητοι, προσευχόμενοι καὶ οἱ ἴδιοι εἰς τὸν λατρευόμενον Θεόν, μετὰ

πάσης κατανύξεως καὶ εὐλαβείας. Τυχὸν δὲ ἀνευλάβειαν τῶν βοηθῶν αὐτῶν ἔσπευδον νὰ ψέξουν ἀμέσως, ἐπαναφέροντες εἰς τὴν τάξιν τὸν παρεκτραπέντα ἐπ' ὠφελείᾳ πρωτίστως μὲν αὐτοῦ, ἐν συνεχείᾳ δὲ τῶν ὑπολοίπων. Θα ἦτο ἀσφαλῶς περιττὸν νὰ ἐπιμείνωμεν περισσότερον ἐπὶ τῆς παραγράφου ταύτης. Οἱ σημερινοὶ ἱεροψάλται, στοιχοῦντες τῇ εὐλαβεῖ παραδόσει τῆς τάξεώς των, ἀσφαλῶς πᾶσαν φιλότιμον καταβάλλουν προσπάθειαν, ὥστε νὰ μὴ ὑπολείπωνται τοὐλάχιστον τῶν προγενεστέρων καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

γ) Ἀποφυγὴ περιττῶν συζητήσεων

Ἡ βαθεῖα συναίσθησις τοῦ μεγάλου καὶ ἱεροῦ ἔργου, ὅπερ ὁ ἱεροψάλτης ἐπιτελεῖ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ χώρου τοῦ ναοῦ, θὰ ὁδηγῇ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἀποφεύγῃ καὶ ἄλλα ἄτοπα σχέσιν ἔχοντα μὲ τὴν ἐν τῷ ναῷ στάσιν του.

Οὕτω θὰ ἀποφεύγῃ ἀσφαλῶς τὰς περιττὰς συζητήσεις καὶ συνομιλίας ἐπὶ τοῦ στασιδίου.

Ἐὰν μετὰ κατανύξεως, σιωπῆς καὶ εὐλαβείας ὑποχρεοῦται νὰ ἐκκλησιάζεται πᾶς πιστός, τοῦτο ἰσχύει πολλῷ μᾶλλον διὰ τὸν ἱεροψάλτην. Καμμία συζήτησις ἐπιτρέπεται νὰ λαμβάνῃ χώραν ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ στασιδίου· οὔτε σχόλια, οὔτε πολὺ περισσότερον συζητήσεις περὶ παντοίων ζητημάτων, μὴ ἐχόντων ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ἱεροψαλτικοῦ ἔργου. Βεβαίως πολλάκις καθίσταται ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη ποιάς τινος συνεννοήσεως τῶν ἱεροψαλτῶν μεταξύ των ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐπιλογὴν τοῦ ἐκτελεστέου μέλους, τὸν τόνον, τὸν ρυθμὸν καὶ ἄλλας τινὰς μικρολεπτομερείας, Ἀσχέτως τοῦ ὅτι πάντα ταῦτα τὰ τεχνικῆς φύσεως ζητήματα δύνανται νὰ ἐπιλύωνται ἐγκαίρως, εἴτε ἀφ' ἑσπέρας, εἴτε πρὸ τῆς ἀνόδου τῶν ἱεροψαλτῶν ἐπὶ τοῦ στασιδίου, ἐπιβάλλεται ὅπως αἱ λίαν ἀπαραίτητοι ἐπὶ τόπου συνεννοήσεις διεξάγωνται μετὰ περισσῆς σπουδῆς, ἄνευ περιττῶν συζητήσεων, εἰ δυνατὸν διὰ νευμάτων, πάντοτε δὲ χαμηλοφώνως, ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ ἐν συντόμῳ. Ἐπὶ τοῦ στασιδίου πρέπει νὰ ἐπικρατῇ ἄκρα σιγή, ἡσυχία, τάξις, εὐλάβεια, εὐπρέπεια καὶ

σεμνότης. Καλὸν εἶναι νὰ προλαμβάνωνται τοιούτου εἴδους συζητήσεις, νὰ ἀπαγορεύωνται δὲ αὐστηρῶς ἄλλαι μὴ ἔχουσαι σχέσιν τινὰ μὲ τὸ ἔργον τῆς στιγμῆς ταύτης.

Οἴκοθεν νοεῖται ὅτι τὴν εὐθύνην τῆς τάξεως καὶ τῆς σιωπῆς ἐπωμίζεται ὁ ἱεροψάλτης οὐ μόνον δι' ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς βοηθοὺς καὶ μαθητάς του. Ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου κεῖνται ἀστεϊσμοὶ μεταξὺ αὐτῶν, μειδιάματα, σχολιασμοί, συνομιλίαι παράκαιροι καὶ εἴ τι ἕτερον ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, ὅπερ δὲν ὑποβοηθεῖ τὸ ἔργον τῆς Λατρείας. Πάντα ταῦτα τυχὸν συμβαίνοντα ἀσφαλῶς παρενοχλοῦν τὴν Θ. Λατρείαν καὶ δημιουργοῦν κατάστασιν ἀφόρητον, ἥτις δὲν συνιστᾷ ἀνθρώπους σεβομένους τὸν Θεόν. Ἐὰν οἱ ἱεροψάλται ἵστανται ἀκίνητοι, σιωπηλοὶ καὶ προσεκτικοί, δὲν θὰ δίδουν τὸ δικαίωμα καὶ εἰς τοὺς ἐξ αὐτῶν ἐξαρτωμένους νὰ παρεκτρέπωνται, καὶ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ νὰ ἁμαρτάνουν καὶ νὰ δημιουργοῦν προβλήματα. Ἀσφαλῶς θὰ δύνανται νὰ ἐπηρεάσουν αὐτοὺς εὐμενῶς, ὥστε καὶ οὗτοι, καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν διαθέτουν τὴν πνευματικὴν καὶ λοιπὴν κατάρτισιν τῶν προϊσταμένων των ἱεροψαλτῶν, νὰ προσανατολίζωνται πρὸς μίαν εὐλαβῆ καὶ εὐπρεπῆ παρουσίαν ἐντὸς τοῦ ναοῦ. Ἂς μὴ ὑπάρχῃ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐλαστικότης καὶ ἀνοχή. Προτιμώτερον νὰ ἐπιβληθῇ ἡ τάξις, ὡς ἐμπρέπει καὶ ἐπιβάλλεται. Τὸ θέαμα ψαλλόντων, οἵτινες ἀργολογοῦν συζητοῦντες μεταξύ των, ἐνίοτε δὲ ἄνευ λήψεως οὐδενὸς προφυλακτικοῦ μέτρου, δημιουργεῖ τὴν χειρίστην ἐντύπωσιν.

δ) Μετρημέναι κινήσεις

Συναφὲς πρὸς τὴν ὅλην τοῦ ἱεροψάλτου στάσιν εἶναι καὶ τὸ ζήτημα τῶν ἐν γένει κινήσεων αὐτοῦ. Κινήσεις ἀργαί, μετρημέναι, περιοριζόμεναι εἰς τὰς αὐστηρῶς ἀπαραιτήτους καὶ ἀναγκαίας, ὑποβοηθοῦν τοὺς πιστοὺς καὶ διευκολύνουν τὴν ἀνάτασίν των. Κινήσεις ὅμως χειρῶν καὶ κτυπήματα ποδῶν συνήθως πρὸς τήρησιν τοῦ ρυθμοῦ, ἄλλαι κινήσεις τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ λοιποῦ σώματος ἄμετροι, ἀπεριόριστοι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι ἐνοχλητικαὶ διὰ τοὺς παρακολουθοῦντας, καθίστανται καὶ ἀντιπαθητικαὶ καὶ ἐπιδροῦν δυσμενῶς ἐπὶ τῶν πιστῶν. Ἡ τήρησις

τοῦ χρόνου διὰ τῆς ποδοκρουσίας δύναται νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ σεμνῆς καὶ ἐλαφρᾶς κινήσεως τῆς μιᾶς χειρός. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ συμβῇ καὶ διὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ χοροῦ. Ἀντὶ τῶν μεγαλειωδῶν καὶ πομπωδῶν κινήσεων ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, διαγραφουσῶν ἐπαλλήλους κύκλους εἰς τὸν ἀέρα, εἶναι προτιμώτερον νὰ κινῆται ἐλαφρῶς ἡ μία χεὶρ κατὰ τρόπον ἤπιον, σοβαρὸν καὶ σεμνόν, ἄνευ ὑπερμέτρων τανυσμῶν, προκαλούντων ἐνίοτε τὴν θυμηδίαν. Ὅσον περισσότερον μετρημένος εἶναι εἰς τὰς κινήσεις αὐτοῦ ὁ ἱεροψάλτης, τόσον περισσότερον οἰκοδομεῖ τοὺς ὁρῶντας καὶ ἀκούοντας αὐτόν. Καὶ τόσον περισσότερον συμβάλλει εἰς τὴν ἀρτιωτέραν διεξαγωγὴν τῆς θείας Λατρείας.

ε) Οἱ μορφασμοί

Σχετικὸν εἶναι καὶ τὸ ζήτημα τῶν μορφασμῶν. Τινὲς συνηθίζουν νὰ συνοδεύουν τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὑπ' αὐτῶν ψαλλομένων ὕμνων δι' ἀνεπιτρέπτων μορφασμῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποβλέπουν εἴτε εἰς τὸ νὰ προσδώσουν ἔμφασίν τινα εἰς τὸ ψαλλόμενον, εἴτε εἰς τὸ νὰ διευκολύνουν τὴν ὁμαλὴν ἔξοδον τῆς φωνῆς, εἴτε διὰ ν' ἀποδώσουν ἐπὶ τὸ καλύτερον τὸ ᾄσμα. Καὶ αἱ τρεῖς πάντως αὗται περιπτώσεις δὲν δικαιολογοῦν, νομίζομεν, τὰς παραμορφώσεις τοῦ προσώπου, ἢ τὸ ὑπερβολικὸν ἄνοιγμα τοῦ στόματος ἢ τὰς συσπάσεις τῶν μυῶν. Μὲ ὀλίγην καλὴν θέλησιν δύναται νὰ διορθωθῇ τὸ ἄτοπον. Τοιοῦτοι μορφασμοὶ προσιδιάζουν μᾶλλον εἰς τοὺς καλλιτέχνας τοῦ ᾄσματος. Ὄχι εἰς τοὺς ἱεροὺς ὑμνωδούς. Μεταξὺ δὲ τῶν προσόντων ἑνὸς καλοῦ ὁπωσδήποτε ἱεροψάλτου, εἶναι καὶ τὸ ψάλλειν ἄνευ μορφασμῶν καὶ περιττῶν κινήσεων. Διὰ παλαιοὺς τῆς ἱερᾶς τέχνης μύστας διασήμους τοῦ στασιδίου κατόχους, πολλάκις λέγεται μετὰ θαυμασμοῦ ὅτι ἐσυνήθιζον νὰ ψάλλουν ἀκίνητοι. Χωρὶς οὐδὲ τὸ παράπαν νὰ κινοῦν τὴν κεφαλήν των δεξιὰ ἢ ἀριστερά. Χωρὶς τὸν παραμικρὸν μορφασμόν. Ἔπειτα ἂς μὴ λησμονῶμεν ποτὲ ὅτι, ὡς εἴπομεν, ἡ σοβαρότης ἑνὸς ἀνθρώπου εἶναι συνάρτησις πολλῶν ἐπὶ μέρους λεπτομερειῶν. Οἱ μορφασμοὶ διευκολύνουν μόνον τὴν φαιδρότητα καὶ τὴν ἱλαρότητα καὶ οὐδὲν πλέον. Δι' αὐτὸ μὲ κάθε τρόπον πρέπει νὰ τοὺς ἀποφεύγῃ πᾶς κηδόμενος ἑαυτοῦ ἱεροψάλτης. Βεβαίως δὲν ἀνα-

φερόμεθα εἰς τοὺς ἀπὸ φύσεως νευρικοὺς μορφασμοὺς (τρύκ). Περὶ αὐτῶν δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν λόγον.

στ) Λεπτὸς τρόπος διορθώσεως τῶν ὑφισταμένων

Ἡ ὅλη εὐλαβὴς παράστασις τοῦ ἱεροψάλτου, ἐξαρτᾶται ἐν πολλοῖς καὶ ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν γίνονται αἱ ὑποδείξεις καὶ αἱ παρατηρήσεις εἰς τοὺς βοηθοὺς αὐτοῦ. Ὁσονδήποτε καὶ ἂν τὸ προκείμενον ζήτημα παρουσιάζεται ὡς ἀνάξιον λόγου, ἐν τούτοις συντελεῖ κατὰ πολὺ εἰς τὴν κοσμίαν ἐμφάνισιν τοῦ ἱεροψάλτου. Βεβαίως περὶ αὐτοῦ τὸν λόγον ἔχει πρωτίστως ἡ εὐγένεια καὶ ἡ ἁβρότης, καὶ παρέλκει πᾶσα ἐπ' αὐτοῦ συζήτησις ἐνταῦθα. Οἱ ἱεροψάλται ἔχουν ἱκανὴν γνῶσιν τῶν κανόνων τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς. Ὡρισμέναι ὅμως παραλείψεις σημειούμεναι εἰς τὸ συγκεκριμένον τοῦτο θέμα, μᾶς δίδουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἀκόλουθα.

Εἶναι φυσικὸν τὸ καλλιεργημένον μουσικὸν συναίσθημα τοῦ ἱεροψάλτου νὰ θίγεται καὶ ἐκ τῆς παραμικρᾶς παραφωνίας ποὺ ἐνδεχομένως διαπράττουν οἱ βοηθοί του, εἴτε ἐξ ἀγνοίας, εἴτε καὶ ἐξ ἀμελείας. Πολλοὶ συνηθίζουν νὰ μορφάζουν ἀνεπιτρέπτως ἐπὶ τῷ ἀκούσματι κάποιας μουσικῆς ἀστοχίας. Ἄλλοι πάλιν προβαίνουν εἰς δημοσίας ἀποδοκιμασίας ἢ ἐπιπλήξεις πρὸς τὸν αἴτιον, ἐν ἐκδήλῳ πολλάκις ἐκνευρισμῷ, μὲ μικρὰν ἢ μεγαλυτέραν ἀπώλειαν τοῦ ἐλέγχου τῶν λεγομένων των. Ἐλάχιστοι εὐτυχῶς, χειρονομοῦν ἢ προβαίνουν καὶ εἰς ἐλαφρὰ μικροραπίσματα ἢ προσκρούσματα τῆς παλάμης ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ πταίσματος, ἢ εἰς ὠθήσεις διὰ τῶν ἀγκώνων τῶν παραφωνούντων παραπλεύρων ψαλτολόγων.

Ἡ τοιαύτη ἀντίδρασις, ὁσονδήποτε μέγα καὶ βαρὺ καὶ ἂν εἶναι τὸ ἀτόπημα τοῦ μαθητευομένου ἢ τοῦ βοηθοῦ, λαμβάνουσα χώραν ἐν καιρῷ θείας Λατρείας καὶ εἰς ἐπήκοον ἢ ὑπὸ τὰ βλέμματα τῶν ἐκκλησιαζομένων, εἶναι ἀδικαιολόγητος καὶ τελικῶς ἀποβαίνει εἰς βάρος ὄχι τοῦ πταίσαντος ἀλλὰ τοῦ ἀντιδρῶντος, προδίδουσα εὐέξαπτον χαρακτῆρα. Ὁ ἔμπειρος ἱεροψάλτης δέον νὰ ἀναμένῃ ἐκ μέρους τῶν βοηθῶν αὐτοῦ σφάλματα καὶ παραλείψεις. Ἐνίοτε ἀστοχοῦν περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μέλους καὶ

ἱκανοὶ εἰσέτι ἱεροψάλται, πόσῳ μᾶλλον οἱ ἀρχάριοι. Ἂς ἐνθυμῆται συχνάκις πᾶς ἱεροψάλτης πῶς ἤρχισε τὴν ἱεροψαλτικήν του σταδιοδρομίαν. Μὲ πόσην συστολὴν ἐπλησίασε τὸ πρῶτον τὸ ἱεροψαλτικὸν στασίδιον. Μὲ πόσην ἐντροπὴν ἀνέλαβε νὰ ἐκτελέσῃ τὸν πρῶτον του ὕμνον. Ἐπορφύρωσε τότε τὰς παρειάς του τὸ αἷμα. Πόσον ὅμως τὸν ἐνίσχυσε ἡ ἐνθαρρυντικὴ διαβεβαίωσις τοῦ Πρωτοψάλτου ὅτι καλῶς ἢ ἔστω μετρίως, πάντως ὅμως ἱκανοποιητικῶς, διὰ πρώτην φορὰν ἐξετέλεσε τὸ μάθημα! Πόσην δύναμιν θελήσεως ἤντλησεν ἐκ τῆς ἐνθαρρύνσεως ἐκείνης! Καὶ πῶς ἐν συνεχείᾳ ἐξειλίχθη εἰς ἄριστον καὶ ἱκανὸν μουσικόν. Ἀντιθέτως δέ, ἂν ἔχῃ τὴν τοιαύτην πικράν πεῖραν, ἃς ἐνθυμηθῇ πόσας δυσκολίας παρενέβαλον εἰς τὴν ἐξέλιξίν του αἱ ἄγριαι φωναὶ τοῦ ψάλτου, αἱ ἀποδοκιμασίαι του, ὡς καὶ κάθε τι ἄλλο ποὺ ἐσκόπει νὰ τὸν «ἀποπάρῃ» καὶ μάλιστα ἐνώπιον τρίτων. Ἦτο ὡς ἐὰν τοῦ ἔσπασε τὰς πτέρυγας τῆς ἐλπίδος ἐπὶ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἱερᾶς τέχνης, καὶ ὡς ἐὰν τὸν ὤθησε πρὸς τὰ ὀπίσω. Αὐτὰ ἃς σκέπτωνται συχνὰ καὶ οἱ σημερινοὶ Πρωτοψάλται καὶ Λαμπαδάριοι καὶ λοιποὶ ἔχοντες ὑφ' ἑαυτοὺς μαθητευομένους μουσικούς. Καὶ ἃς εἶναι ψυχικῶς προητοιμασμένοι νὰ ἀκούουν ἐνίοτε τὰς παραφωνίας των καὶ τὰ λοιπά των σφάλματα εἴτε περὶ τὸ ἴσον, εἴτε καὶ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν ἁπλῶν εἰσέτι μελῶν. Ἄλλωστε κατὰ τὸν Προφητάνακτα «ἡτοιμάσθην καὶ οὐκ ἐταράχθην». Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ἡ ὀξυχολία, τὸ εὐρέθιστον καὶ ἡ ἔξαψις δὲν ὠφελοῦν, μᾶλλον βλάπτουν, Καὶ βλάπτουν διὰ τὸν ἑξῆς ἐπὶ πλέον λόγον.

Τὴν τυχὸν μουσικὴν παραφωνίαν μόνον ὀλίγοι ἐπαΐοντες δύνανται νὰ ἀντιληφθοῦν. Ὁ πολὺς προσευχόμενος λαός, κατὰ κανόνα, δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐπισημαίνῃ μουσικὰ σφάλματα ἐμφιλοχωροῦντα κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βυζαντινῶν μελῶν. Τὴν βιαίαν ὅμως τοῦ ἱεροψάλτου—δικαίαν ἢ ἄδικον-ἀντίδρασιν ἅπαντες εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθοῦν. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κρύψῃ ἀπὸ τῶν ὀμμάτων ἢ τῶν ὤτων τῶν πιστῶν ὁ ἱεροψάλτης τὴν νευρικότητά του, τὰς ἐντόνους παρατηρήσεις κ.τ.ὅ. Καὶ τότε ποῖον κῦρος καὶ ποίαν προβολὴν δύναται νὰ διεκδικῇ δι' ἑαυτόν; Ἅπαξ καταπέσῃ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἐνοριτῶν, δυσκόλως ἐπανακτᾷ τὸ κῦρος του καὶ τὴν καλὴν ἰδέαν τὴν ὁποίαν

εἶχον ἐκεῖνοι περὶ αὐτοῦ. Εἶναι δὲ ἄξιον ἰδιαιτέρας σημειώσεως τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι ἀπαραίτητον νὰ διαθέτῃ ηὐξημένον κῦρος ὁ ἱεροψάλτης προκειμένου νὰ ἐπιτελέσῃ τὰ καθήκοντά του. Ἐφ' ὅσον ἀσκεῖ ὑψηλὸν ἐκκλησιαστικὸν λειτούργημα, δέον νὰ τὸν συνοδεύῃ ἡ φήμη ἡ καλή. Δι' αὐτό — ἂς μᾶς ἐπιτραπῇ ἐνταῦθα ἡ παρέκκλισις—ἐνδιαφέρει κατὰ πολὺ καὶ ἡ ἀτομικὴ καὶ ἰδιωτική του ζωή.

Ὁ ἱεροψάλτης πρέπει νὰ εἶναι ἄψογος καὶ ἄμεμπτος καὶ ὡς ἄτομον καὶ ὡς οἰκογενειάρχης. Παρεκτροπαί, καὶ δὴ δημόσιαι, καὶ πάθη κεῖνται πέραν καὶ μακρὰν αὐτοῦ. Ὅπως οὐδεὶς ἔκδοτος εἰς τοιαῦτα πάθη, μὲ παρελθὸν βεβαρημένον, ἐπιτρέπεται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἱεροῦ δηλονότι κλήρου, οὕτω πως ἀναλογικῶς τρόπον τινά, καὶ ὁ ἱεροψάλτης δέον νὰ εἶναι προσεκτικὸς εἰς τὴν καθόλου ζωὴν καὶ συμπεριφοράν του, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχουν εἰς βάρος του «αἰτιάματα» ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἐν γένει ζωῆς καὶ πολιτείας του.

Δι' ὅλους τοὺς προεκτεθέντας λόγους θὰ πρέπει τὰς παρατηρήσεις του πρὸς τοὺς τυχὸν ὑποπεσόντας εἰς σφάλμα βοηθούς του νὰ κάμνῃ ὁ ἱεροψάλτης μετὰ τὸ πέρας τῆς Θ. Λειτουργίας. Θὰ σημειώσῃ βεβαίως τὸ σφάλμα. Δὲν θὰ τὸ ἀμνηστεύσῃ. Καὶ θὰ τὸ ἐπισημάνῃ ἀργότερον ἔξω τοῦ ναοῦ εἰς μέρος κατάλληλον. Ἐκεῖ καὶ αὐστηρότητα δύναται νὰ μετέλθῃ, ἀναλόγως τοῦ σφάλματος, καὶ ποινὴν ἐνδεχομένως νὰ ἐπιβάλῃ. Μέσα εἰς τὸν ναὸν ὅμως δὲν ἐπιτρέπονται ἀποδοκιμασίαι δι' ἔργων ἢ λόγων. Πολλῷ μᾶλλον διότι ὑπάρχει ὁ κίνδυνος ἡ μία παρατήρησις νὰ φέρῃ ἀπάντησιν ἐκ μέρους τοῦ πταίσαντος. Καὶ αὐτὴ νέαν ἀνταπάντησιν τοῦ ἱεροψάλτου, ὁπότε θὰ διαιωνίζεται ἡ συζήτησις, ἥτις δυνατὸν νὰ καταλήξῃ καὶ εἰς ἔριν. Συνετὸν εἶναι διὰ νεύματος ἢ ἐλαφρᾶς κινήσεως τοῦ δακτύλου νὰ εἰδοποιηθῇ πρὸς τὸ παρὸν ὁ ὑποπεσὼν εἰς σφάλμα μουσικὸν νὰ μὴ τὸ ἐπαναλάβῃ εἰς τὸ μέλλον. Τοῦτο ἀρκεῖ διὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Ἀργότερον, ὡς ἐλέχθη, καιρὸς καὶ τόπος δι' ἐκτενεστέρας παρατηρήσεις καὶ ἀμοιβαίας ἐξηγήσεις.

ζ) «Ἔπαρσις τῶν χειρῶν»

Ἡ ὅλη στάσις τοῦ ἱεροψάλτου δέον νὰ σημαίνῃ σ τ ά σ ι ν π ρ ο σ ε υ χ ῆ ς. Ἐκεῖνος ὅστις ὡς ἐκ τῆς ἐν τῷ ναῷ διακονίας του καλεῖται νὰ ὑποβοηθήσῃ τὸν προσευχόμενον λαὸν νὰ ἐπιτύχῃ ψυχικὴν ἀνάτασιν καὶ συνομιλήσῃ μὲ τὸν Κύριον τῶν δυνάμεων, οἴκοθεν νοεῖται ὅτι πρέπει πρῶτος νὰ δίδῃ τὸ σύνθημα τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸ ἔργον τῆς προσευχῆς. Πρέπει πρῶτος ὁ ἱεροψάλτης νὰ προσεύχεται καθ' ἣν ὥραν ψάλλει. Νὰ παρέχῃ τὸν ἑαυτόν του πρότυπον πρὸς μίμησιν εἰς τοὺς πιστούς, «μετὰ πολλῆς κατανύξεως καὶ θεαρέστου τρόπου» ὡς γράφει ὁ Βαλσαμὼν (Σύνταγμα Ρ-Π τ. 2ος σ. 479).

Βεβαίως εἶναι γνωστὸν πόσον δύσκολον εἶναι, ὅταν κανεὶς φέρῃ τὴν εὐθύνην τῆς διευθύνσεως τοῦ χοροῦ, νὰ συγκεντρωθῇ ἀπολύτως εἰς τὸ ἔργον τῆς προσευχῆς καὶ νὰ παραδώσῃ τὸν ἑαυτόν του καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν ἁγίαν ταύτην ἀπασχόλησιν. Συνήθως ἡ ἔγκαιρος τῶν τόνων ἐξεύρεσις, ἡ συνεχὴς ἑτοιμότης πρὸς ἐπιλογὴν τῶν μελῶν, ἡ εὐθύνη τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς ἐπιτυχοῦς ἐκτελέσεως τῶν ὕμνων καὶ τόσα ἄλλα μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι ἐπιφορτισμένος ὁ ἱεροψάλτης, ἀπορροφοῦν τὴν προσοχὴν του εἰς τὸ τεχνικὸν μέρος τῆς ἐκτελέσεως καὶ δὲν τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ μεταρσιωθῇ ὅσον θὰ ἔπρεπε καὶ ὅσον ἀναμφιβόλως θὰ ἐπεθύμει καὶ ὁ ἴδιος. Τοῦτο ἀποτελεῖ δεδομένον μειονέκτημα. Δὲν τὸ ἀγνοοῦμεν· Δὲν πρέπει νὰ τὸ παραβλέψωμεν.

Ὅμως μὲ ὀλίγην καλὴν θέλησιν, ἄσκησιν ἐπὶ πλέον, καὶ ποίαν τινὰ ἱκανότητα νομίζομεν ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ρυθμισθοῦν πως τὰ συναφῆ ταῦτα θέματα, ὥστε νὰ παρασχεθῇ εἰς τὸν ἱεροψάλτην ἡ δυνατότης διὰ τὸ ἀνέβασμα τῆς ψυχῆς του πρὸς τὸν οὐρανόν. Καὶ πρέπει νὰ καταβληθῇ προσπάθεια πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Δὲν εἶναι νοητόν, εἶναι μᾶλλον ὀξύμωρον, τὸ νὰ διευκολύνωμεν τὴν προσευχὴν τῶν ἄλλων, καὶ ἡμεῖς νὰ παραμένωμεν ἀμέτοχοι τῆς θείας ταύτης εὐφροσύνης. Περιττὸν νὰ τονισθῇ ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ οὔτε εἰς τὸ ἔργον του τοῦτο ὁ ἱεροψάλτης. Δὲν ἐμπνέεται εὐκόλως ὁ πιστός ὅταν διακρίνῃ ψυχρότητα ἢ ἀσέβειαν ἐκ μέρους τοῦ ψάλτου. Τὸ ζήτημα εἶναι σοβαρὸν καὶ πρέπει μετὰ τῆς δεούσης προσ-

οχῆς νὰ ἀντιμετωπισθῇ, καὶ μετὰ τῆς ἐπιβαλλομένης εὐθύνης ἔναντι τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρώπων.

Πρέπει λοιπὸν νὰ κατορθώσῃ ὁ ἱεροψάλτης νὰ προσεύχεται καθ' ἣν ὥραν ψάλλει. Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο. Νὰ δίδῃ καὶ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι προσεύχεται. Νὰ ἐξωτερικεύῃ δηλονότι ἐκεῖνο ποὺ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν του συμβαίνει, διὰ νὰ ὑποβοηθῇ μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὸν ἐκκλησιαζόμενον λαόν. Δὲν θὰ ἦτο π.χ. δύσκολον οὔτε δυσκατόρθωτον νὰ δίδῃ πρῶτος αὐτὸς εἰς τοὺς πιστοὺς τὸ σύνθημα τῆς σταυροκοπήσεως, ποιῶν αὐτὸς πρῶτος τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ὅπου δεῖ, ἰδιαίτατα ὅμως κατὰ τὸ «Δόξα Πατρί...», κατὰ τὴν ἀναφορὰν τῶν ὀνομάτων τῆς Ἁγ.Τριάδος, κατὰ τὸν Τρισάγιον ὕμνον, κατὰ τὴν ἀναφορὰν τοῦ ὀνόματος τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, τοῦ τιμωμένου ἁγίου κλπ. Οἱ πιστοί, ἔχοντες προσηλωμένον τὸ βλέμμα ἐπὶ τοῦ ψάλλοντος, θὰ τὸν μιμηθοῦν εἰς τὴν τοιαύτην εὐλαβῆ ἐκδήλωσιν καὶ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ θὰ παρασχεθῇ εἰς τούτους μία ἐπὶ πλέον εὐκαιρία διὰ νὰ συμμετάσχουν ἐνεργώτερον εἰς τὴν Λατρείαν. Θὰ ἀνυψωθῇ ἐξ ἄλλου εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν ὁ ἱεροψάλτης, διότι θὰ παρέχῃ τὴν εἰκόνα τοῦ συμμετέχοντος ἐνσυνειδήτως εἰς τὴν Λατρείαν.

Ὅταν τοῦτο ἐπιτευχθῇ τότε θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποβῇ ὁ ἱεροψάλτης καὶ ὁδηγὸς τρόπον τινὰ τῶν πιστῶν εἰς τινας εὐκταίας ἐκδηλώσεις αὐτῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς θείας Λατρείας, τὰς ὁποίας οἱ πολλοὶ ἀγνοοῦν, χωρὶς καὶ νὰ ἔχουν πρόχειρον τὴν δυνατότητα νὰ τὰς διδαχθοῦν. Συγκεκριμένως θὰ ἦτο λ.χ. δυνατὸν ὁ ἱεροψάλτης νὰ δηλώνῃ δι' ἁπλῆς ὑποκλίσεώς του τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τῆς Θ. Λειτουργίας, καθ' ἃ ἐνδείκνυται ἁπλῆ ὑπόκλισις ὡς π.χ. ὅταν ὁ ἱερεὺς μᾶς θυμιᾷ ἢ ζητῇ συγχώρησιν ἀπὸ τὸν λαόν, ἢ ἐκφωνῇ τὸ «Εἰρήνη πᾶσι» κλπ. Ἐπίσης εἰς ὡρισμένας στιγμὰς εἰς ἃς ἐπιτρέπεται νὰ καθήσῃ τις, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ ὁδηγὸς τῶν πιστῶν ὁ καλὸς ἱεροψάλτης ἐφ' ὅσον δὲν ψάλλῃ, πρῶτος ἐκεῖνος καθήμενος, δίδων οὕτω τὸ σύνθημα καὶ τὴν εἰδοποίησιν εἰς τοὺς πιστούς, οἵτινες πολλάκις κάθηνται ὅταν δὲν πρέπει καὶ μένουν ὄρθιοι πάλιν ὅταν δὲν ὑπάρχει λόγος. Οἴκοθεν νοεῖται ὅτι πρέπει νὰ ἐκλείψῃ παντελῶς τὸ λυπηρὸν φαινόμενον ψαλτῶν θεωμένων νὰ κάθηνται εἰς ἱερωτάτας τῆς Θ. Λειτουργίας στιγμάς, καθ' ἃς ἅπαντες δέον μετὰ περισσῆς εὐλαβείας νὰ ἵστανται ὡς π.χ. κατὰ

τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου, κατὰ τὴν Εἴσοδον κλπ. Στιγμαὶ καθ' ἃς δύναται ὁ ἱεροψάλτης νὰ κάθηται εἶναι ἡ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ἀποστολικοῦ ἀναγνώσματος, τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ κηρύγματος κ.ἄ. Ἐπὶ πλέον δὲ οἱ πιστοὶ δύνανται, ὡς γνωστόν, νὰ κάθηνται κατὰ τὰ Εἰρηνικά, τὸν Ἀπόστολον, τὰ Πληρωτικὰ κλπ. Ἀναγνωρίζομεν ὅτι τοῦτο εἶναι ἔργον κατ' ἐξοχὴν τοῦ ποιμένος τῆς ἐνορίας ἐφημερίου, ὅστις θὰ ἀναλάβῃ τὴν κατάλληλον ἐπὶ τῶν θεμάτων τούτων διαφώτισιν τῶν πιστῶν διὰ κηρυγμάτων, ὁμιλιῶν ἢ καὶ διδαχῶν. Εἰς τὸ ἔργον τούτου θὰ ἔλθουν ἀρωγοὶ οἱ ἱεροψάλται καὶ θὰ προσφέρουν ὅ,τι δύνανται εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἐπικουρικῶς καὶ ὑποβοηθητικῶς. Καὶ τὴν γονυκλισίαν ὡσαύτως θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποδεικνύῃ ὁ ἱεροψάλτης, εἴτε κατὰ τὸ «Σὲ ὑμνοῦμεν», εἴτε κατὰ τὴν Εἴσοδον ἐν τῇ Θ. Λειτουργίᾳ τῶν Προηγιασμένων, εἴτε εἰς πᾶσαν ἄλλην σχετικὴν περίπτωσιν.

Ταῦτα πάντα καλῶς γινόμενα θὰ παρέχουν ὡς πρότυπον τὸν ἱεροψάλτην εἰς τὸν λαόν. Ἀκόμη ὅμως θὰ βοηθοῦν καὶ τὸν ἴδιον εἰς τὸ νὰ προσεύχεται καὶ νὰ ἀπολαμβάνῃ πρῶτος αὐτὸς τῶν ἀγαθῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀσκήσεως τῆς ἱερᾶς του διακονίας. Ἑπομένως ἡ ὠφέλεια θὰ εἶναι διττή: καὶ διὰ τὸν λαὸν καὶ διὰ τὸν ἱεροψάλτην. Καὶ νομίζομεν ὅτι δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητος, οὔτε ἀμελητέα.

Τὸ ἔργον τοῦ ἱεροψάλτου–ἐτονίσαμεν ἐν τοῖς πρόσθεν–εἶναι μέγα. «Ὁ ἱεροψάλτης ἔχει ὑψηλὴν ἀποστολὴν ὡς ἀντιπροσωπεύων τὸν λαὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ» ὑπεσημείου πρὸς τοὺς ἱεροψάλτας τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν ἀοίδιμος ἤδη Πρωθιεράρχης. (Βλ. Ἐκκλησίαν ἔτ. 1940 σ. 211). Ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡ εὐθύνη αὐτῶν εἶναι τεραστία ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν ἀνταπόκρισίν των ἔναντι τῆς ἀποστολῆς ταύτης.

η) Ἀποφυγὴ περισπασμοῦ τῆς διανοίας

Ἐλέχθησαν ἱκανὰ ὡς πρὸς τὴν στάσιν τοῦ ἱεροψάλτου ἐν τῷ ναῷ. Κατακλείοντες τὴν παράγραφον ταύτην ἐπιθυμοῦμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὴν κατὰ πάντα ἱεροπρεπῆ καὶ εὐλαβῆ του στάσιν ὁ ἱεροψάλτης θὰ τονίζῃ ἐπὶ μᾶλλον ἐὰν διαθέτῃ κατὰ τὴν στιγ-

μὴν τῆς ἐπιτελέσεως τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ διακονίας, τὴν ἀπαιτουμένην συγκέντρωσιν προσοχῆς εἰς τὸ ἔργον του.

Ὅταν ἡ διάνοια περισπᾶται περὶ πολλά, καὶ ὁ νοῦς περιφέρεται τῆδε κακεῖσε, μειοῦται ὡς εἶναι φυσικὸν καὶ ἡ ἀπόδοσις. Ἐπὶ πλέον δέ, λόγῳ τοῦ περισπασμοῦ τῆς διανοίας, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκτεθῇ ἐνώπιον τοῦ ἐκκλησιάσματος ὁ ἱεροψάλτης, κατὰ τρόπον σοβαρόν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀνεπανόρθωτον. Ποίαν λ.χ. καλὴν ἐντύπωσιν δύναται νὰ καταλείπῃ εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους περὶ ἑαυτοῦ ὁ ἱεροψάλτης ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος δὲν εὑρίσκεται ἕτοιμος κατὰ τὴν σειρὰν του νὰ ἐκτελέσῃ τὸ οἰκεῖον αὐτοῦ μέλος, ἢ ὁ ἄλλο ἀντ' ἄλλου ψάλλων τροπάριον λόγῳ ἀβλεψίας ἢ ἀφαιρέσεως; Εἶναι δυνατὸν ἀκόμη νὰ μὴ ἐκτεθῇ εἰς τὰ ὄμματα τῶν πιστῶν, καὶ νὰ μὴ γίνῃ ἀντικείμενον μομφῆς ἐκ μέρους των ἢ καὶ τῶν προϊσταμένων του, ὁ ἱεροψάλτης, ὅστις, ἀντὶ νὰ εἶναι προσηλωμένος εἰς τὸ ἔργον του, ἐκεῖνος περιφέρει ἄνευ λόγου τὰ βλέμματά του μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαζομένων παρακολουθῶν αὐτοὺς εἰσερχομένους ἢ ἐξερχομένους ἢ οἱονεὶ περισκοπῶν ἀπὸ τοῦ στασιδίου του πρόσωπα καὶ πράγματα; Τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπισημαίνων πρὸς τοὺς ἱεροψάλτας ὁ μνηνευθεὶς Ἱεράρχης ἔλεγε πρὸς αὐτοὺς κατὰ μίαν σύναξίν των πρὸς λῆψιν ὡρισμένων χρησίμων ὁδηγιῶν καὶ παραινέσεων: «Φευκτέαι ἐπίσης αἱ πολλαὶ καὶ ἄκαιροι κινήσεις ὡς καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ στασιδίου περισκόπησις προσώπων καὶ πραγμάτων» (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 211).

Ἡ ἱερὰ στιγμὴ τῆς θείας Λατρείας ἐπιβάλλει ἀποχὴν ἀπὸ παντὸς ἀτάκτου βλέμματος, ἀνωφελοῦς καὶ ἀσκόπου, ὅπερ ἐνῶ εἶναι ἐνδεχόμενον ὅλως ἀφελῶς ἢ ἐπιπολαίως καὶ ἀγαθῶς νὰ γίνεται, ἐν τούτοις δυνατὸν νὰ ἀποβῇ ἐπιβλαβὲς πνευματικῶς καὶ διὰ τὸν ἱεροψάλτην καὶ διὰ τὸ πλήρωμα. Ἡ συγκέντρωσις τῆς προσοχῆς καὶ τὴν καλὴν ἐκτέλεσιν ὑποβοηθεῖ, καὶ τὸν ἱεροψάλτην ἀνυψώνει εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν πιστῶν, καὶ αὐτοὺς τούτους κατανύσσει. Παρέχει ἐπὶ πλέον τὸν ἱεροψάλτην ὡς μέτρον συγκρίσεως δι' αὐτούς. Καὶ παράδειγμα πρὸς μίμησιν. Ἀκόμη δὲ ἐμφανίζει τοῦτον καὶ ἀποδεικνύει ὡς καλῶς εἰδότα «πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι».

Συνελόντι δ' εἰπεῖν ὁ ἱεροψάλτης μνήμων τῶν εὐθυνῶν αὐ-

τοῦ ὡς ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ καὶ ἱεροῦ του λειτουργήματος, ὅπερ ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἐπιτελεῖ, ἀλλὰ καὶ τῆς μεγάλης του ἀποστολῆς, ἣν ἔχει ἐπὶ τῶν ὤμων του ἀναθέσει ἡ ἁγία Ἐκκλησία, θὰ πρέπει συνεχεῖς νὰ καταβάλλῃ προσπαθείας καὶ ἀνυστάκτους φροντίδας, ὥστε μὲ τὴν ὅλην στάσιν του νὰ ὑποβοηθῇ τὸν λαὸν εἰς τὸ ἔργον τῆς καθαρᾶς καὶ ἀμιάντου λατρείας τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ ἔργον τῆς προσευχῆς.

Τὰ ὅσα εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐλέχθησαν ἀναφορικῶς πρὸς τὴν στάσιν τοῦ ἱεροψάλτου κατὰ τὴν ὥραν τῆς θείας Λατρείας, εἶναι ὀλίγα ἐκ πολλῶν, δυνάμενα ὅμως νὰ παράσχουν ἀφορμὴν πρὸς λῆψιν γενναίων καὶ γονίμων ἀποφάσεων. Εἶναι τὰ πλεῖστα πρακτικῆς ὑφῆς, καὶ ὡς τοιαῦτα δύνανται εὐκολώτερον νὰ συνειδητοποιηθοῦν, πολλῷ μᾶλλον ὅσῳ καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἱεροψάλται ἐκ τῆς μικρᾶς ἢ μεγάλης των πείρας, θὰ ἔχουν ἀσφαλῶς ἐπισημάνει πολλὰ ἐξ αὐτῶν. Τέλος προσθετέον καὶ τοῦτο. Τὰ εἰς τὴν ἐν γένει στάσιν τοῦ ἱεροψάλτου ἀφορῶντα σημεῖα, ὡς ταῦτα ἀνωτέρω διεγράφησαν, ἀποτελοῦν μέρος τῆς ἱεροψαλτικῆς παραδόσεως. Καθῆκον τῶν ἱεροψαλτῶν εἶναι ὄχι μόνον νὰ συντηρήσουν τὴν παράδοσιν ταύτην, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν διδάξουν καὶ νὰ τὴν παραδώσουν εἰς τοὺς ἐπιγενομένους. Οἱ παλαιοὶ πρὸς τοὺς νεωτέρους, οἱ ἔμπειροι πρὸς τοὺς ἀπειροτέρους. Ἡ ἱεροψαλτικὴ παράδοσις, ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὕμνων, περὶ ἧς θὰ διαλάβωμεν κατωτέρω, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν στάσιν καὶ τὴν καθόλου ἐμφάνισιν ἐπὶ τοῦ στασιδίου τοῦ ψάλτου, δέον νὰ τύχῃ τῆς δεούσης προσοχῆς, ἐκ μέρους κυρίως τῶν ἱεροψαλτῶν. Αὐτοὶ ἔχουν τὴν εὐθύνην τῆς παρακαταθήκης ταύτης, τὴν ὁποίαν παρέλαβον γραπτῶς ἢ προφορικῶς ἐκ τῶν παλαιῶν διδασκάλων τῆς ἱερᾶς ταύτης τέχνης, ὄχι διὰ νὰ τὴν κρύψουν «ὑπὸ τὸν μόδιον», ἀλλ' ὅλως ἀντιθέτως διὰ νὰ τὴν μεταδώσουν ἐν τῇ πράξει καὶ νὰ τὴν συντηρήσουν μετ' εὐλαβείας πολλῆς. Εἶναι πάντως σημεῖον εὐχάριστον καὶ ἐνθαρρυντικὸν τὸ ὅτι ἔχει συνειδητοποιηθῆ ἡ ἀνάγκη αὕτη, πολλοὶ δὲ τῶν καλῶν ἱεροψαλτῶν ἐκμεταλλεύονται φιλοτίμως πᾶσαν εὐκαιρίαν διὰ νὰ τηρήσουν πρῶτοι αὐτοὶ ὅσα ἀνωτέρω ἐγράφησαν, καὶ νὰ διδάξουν οὕτω διὰ τοῦ παραδείγματός των καὶ τοὺς νεωτέρους. Πάντως πρέπει νὰ θεωρῆται εὐτύχημα ἡ ὕπαρξις τῆς τοιαύτης παρα-

δόσεως γραπτῆς ἢ ἀγράφου. Τὸ μέγεθος ὄχι μόνον τῆς τιμῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐθύνης εἶναι ἱκανόν, ναμίζομεν, διὰ νὰ τονίζῃ τὴν ἀνάγκην τῆς συναισθήσεως αὐτῆς τῆς τιμῆς καὶ αὐτῆς τῆς εὐθύνης. Ἀξίζει λοιπὸν τὸν κόπον οἱ ἱεροψάλται νὰ δώσουν τὴν προσοχὴν των εἰς ὅσα ἐνδεικτικῶς ἀνεφέρθησαν ἐν τοῖς πρόσθεν, μὲ τὴν πεποίθησιν καὶ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἐκπληροῦν τὸν σημαίνοντα ρόλον των εἰς τὴν ἁγίαν προσπάθειαν τῆς λειτουργικῆς ἀναγεννήσεως.

Αὐτὰ μὲν ὡς πρὸς τὸν πρῶτον τρόπον συμβολῆς τῶν ἱεροψαλτῶν εἰς τὴν προσπάθειαν ταύτην.

Β΄. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΨΑΛΜΩΔΙΑΣ

Ἐὰν μὲ τὴν ἐμφάνισιν καὶ καθόλου στάσιν του ἐπὶ τοῦ στασιδίου ὁ ἱεροψάλτης δημιουργῇ τὰς εὐνοϊκὰς προϋποθέσεις καὶ τοὺς ἀπαραιτήτους ὅρους πρὸς ἐπιτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς του, μὲ τὸν τρόπον τῆς προσφορᾶς τῆς ψαλμωδίας, ὄχι μόνον συμπληρώνει, ἀλλὰ ὁλοκληρώνει τὸ ἱερὸν αὐτοῦ ἔργον. Ἡ καλὴ καὶ ὡραία ἐκτέλεσις τῶν ὕμνων συντελεῖ τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην λειτουργικὴν ἀναγέννησιν. Ἀντιγράφομεν ὅ,τι σχετικῶς πρὸς ὁλοκλήρου 30ετίας εἶχε διατυπωθῆ: «Δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται πόσον μεγάλην σημασίαν ἔχει σήμερον ἡ ἐκτέλεσις εἰς τὴν μουσικήν. Ὁ ἐκτελεστὴς θεωρεῖται σήμερον σχεδὸν ἐξ ἴσου συντελεστὴς ὅσον καὶ ὁ συνθέτης. Εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν τοὐλάχιστον μουσικὴν παίζει μέγιστον ρόλον. Πολλάκις ἀριστουργήματα ἐμφανίζονται ἀγνώριστα ἢ ἀντιστρόφως· εἰς πολλὰ ἔργα χάρις εἰς τοὺς ἐκτελεστὰς ἐμφανίζονται αἱ ὡραιότητες ἑνὸς ἔργου αἱ ὁποῖαι οὐδέποτε εἶχον παρουσιασθῆ. Πόσον ἰσχύει τοῦτο περισσότερον διὰ τὴν Βυζαντινὴν μουσικήν. Ἕνας ἱεροψάλτης ὀφείλει νὰ κρατήσῃ ἐπὶ ὥρας τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πολυπληθοῦς ἐκκλησιάσματος, νὰ συγκινήσῃ αὐτὸ καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἀτμόσφαιραν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἱερότητα τοῦ χώρου καὶ τῶν τελουμένων ἱερῶν ἀκολουθιῶν» (Ἐκκλησία τ. ΙΖ΄ σ. 189).

Ἡ ἐκτέλεσις λοιπὸν τῶν ὕμνων, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, εἶναι ἡ πεμπτουσία διὰ τὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὴν μεγάλην καὶ ἱερὰν ἱεροψαλτικὴν ἀποστολήν. Ἐὰν ἀπουσιάζῃ τὸ στοιχεῖον τῆς καλῆς καὶ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης ἀποδόσεως τῶν ψαλλομένων ὕμνων, τότε ὁ σκοπὸς τῆς ψαλμωδίας δὲν ἐπιτυγχάνεται. Ἀλλ' εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὀφείλομεν μίαν διευκρίνησιν. Πολλοὶ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ἱερὰν τέχνην, ἔχονται στερρῶς τοῦ ἀξιώματος: «ἡ τέχνη διὰ τὴν Τέχνην». Τοῦτο σημαίνει κατ' αὐτοὺς ὅτι σκοπὸς τοῦ ψάλλειν εἶναι μόνον ἢ κυρίως ἔστω ἡ ἡδύμολπος ἀκρόασις, τὸ «κατακηλῆσαι» τὰ ὦτα τῶν ἀκροωμένων, ἢ ἔστω ἡ καλλιέργεια τῆς μουσικῆς ἐπιστήμης ἢ τέχνης. Ὑπὸ τὸ πρῖσμα

τοῦτο θεωρουμένη ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ ἀπογυμνοῦται ἀπὸ πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ ἔχῃ ἀξίαν στοιχεῖον της, ἐκλαμβάνεται δὲ ὡς ὑποδεεστέρα καὶ αὐτῆς εἰσέτι τῆς κοσμικῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ κλασσικὴ λεγομένη μουσικὴ διεκδικεῖ δι' ἑαυτὴν–καὶ δικαίως–τὴν δυνατότητα νὰ διεγείρῃ εὐγενῆ συναισθήματα μέσα εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀκροατῶν της, νὰ δημιουργῇ ἐσωτερικὰς συγκινήσεις, νὰ προτρέπῃ εἰς πράξεις, νὰ χαρακτηρίζῃ ἀξίας ἢ ἀπαξίας. Ὅταν λοιπὸν ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ στερηθῇ τῶν τοιούτων δυνατοτήτων, τὰς ὁποίας ἀναμφισβητήτως φέρει, τότε ἀπογυμνοῦται ἀπὸ ὅ,τι πολυτιμώτερον διαθέτει: ἀπὸ τὴν δύναμιν νὰ συγκινῇ, νὰ δημιουργῇ κατάνυξιν, νὰ μεταφέρῃ τὸν νοῦν εἰς οὐρανόν, νὰ ἑνώνῃ τὸ πλάσμα πρὸς τὸν Πλάστην. Οἱ τοιοῦτοι ἐχθροί, θὰ ἐλέγομεν, τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς ἀπορρίπτοντες τὴν οὐσίαν, προσκολλῶνται εἰς τὸ ἐξωτερικὸν περίβλημα καὶ ἐπιδίδονται, ἐν ὀνόματι δῆθεν τῆς τέχνης, κατ' οὐσίαν ὅμως καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι ἐπὶ βλάβῃ αὐτῆς, εἰς τὴν ἐκτέλεσιν «μαθημάτων» τεχνικῶς μὲν ἀξιολόγων, ἀνιαρῶν ὅμως καὶ ἐν πολλοῖς ἀκαταλήπτων εἰς τὸν σύγχρονον ἀδαῆ περὶ τὰ βυζαντινὰ μέλη ἐκκλησιαζόμενον. Οὗτος προσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν διὰ νὰ προσευχηθῇ. Καὶ ἀντὶ ὕμνων καταληπτῶν, ἀκούει τὴν ἐκτέλεσιν δυσκόλων, ἐνίοτε δὲ καὶ σχοινοτενῶν μελῶν, ἐχόντων ἀξίαν μόνον διὰ τοὺς εἰδικοὺς, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ ἐκπληρώνῃ τὸν σκοπόν του. Βεβαίως εἶναι ἐνδεχόμενον ὁ ἱεροψάλτης, ὅστις ἀψόγως ἐξετελέσε τὸ «μάθημα», νὰ καυχᾶται διὰ τὰς ἱκανότητάς του. Ὅμως δὲν διηυκόλυνε τὸν πιστόν. Δὲν μετερσίωσε τὸ πνεῦμα του. Ψάλται διὰ τοὺς ὁποίους πρωτεύουσαν σημασίαν ἔχει ὄχι ἡ ἀπόδοσις τῆς ἐννοίας τοῦ ψαλλομένου, ἀλλὰ ἡ τεχνικὴ μόνον ἐκτέλεσις τῶν μελῶν δὲν δύνανται νὰ διεκδικήσουν δι' ἑαυτοὺς τὴν πρωτοπορίαν εἰς τὴν λειτουργικὴν ἀναγέννησιν. Πολλῷ μᾶλλον καθότι εἰς τὰ οὕτω πως ἐκτελούμενα μέλη ἡ ἔννοια θυσιάζεται εἰς τὸν βωμὸν τῆς τέχνης καὶ τὸ νόημα καλύπτεται ἀπὸ τὸν τεχνολογικὸν πέπλον.

Ὅμως ἡ τοιαύτη τοποθέτησις τοῦ ζητήματος δὲν συμβάλλει—
—ὅπως εὐκόλως κατανοεῖ τις—εἰς τὴν λειτουργικὴν ἀναγέννησιν, διότι ἁπλούστατα δὲν διευκολύνει τὴν κατανόησιν τοῦ ὕμνου. Λειτουργικὴ ἀναγέννησις σημαίνει νὰ κατανοῇ ὁ λαὸς

τὰ ψαλλόμενα, τὸ ὑψηλὸν τοῦ ὕμνου περιεχόμενον, νὰ γίνεται μέτοχος τῶν συναισθημάτων τοῦ ὑμνογράφου, νὰ διεγείρωνται ἐντὸς του ἀνάλογα συναισθήματα θρησκευτικῆς μεταρσιώσεως, νὰ ἀνυψοῦται ἡ καρδία του πρὸς τὸν οὐράνιον Πατέρα καὶ νὰ λαμβάνῃ οὕτω πεῖραν καὶ μετοχὴν τῆς Θείας Παρουσίας.

α) Ὁ προορισμὸς τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἱκανὴν καὶ πολύτιμον δύναται νὰ προσφέρῃ ὑπηρεσίαν ἡ μουσική, ἥτις δὲν εἶναι α ὐ τ ο σ κ ο π ὸ ς ἀλλὰ μέσον πρὸς κατάκτησιν τοῦ ὡς ἄνω σκοποῦ. Τὸ καλλιτέχνημα εἶναι καὶ πρέπει νὰ μείνῃ πηγὴ ἀνεξάντλητος συγκινήσεως καὶ χαρᾶς. Εἰς τὰ χριστιανικὰ καλλιτεχνήματα «κυριαρχεῖ ὁ θρίαμβος τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τοῦ κακοῦ, ἡ νίκη τοῦ πνεύματος κατὰ τοῦ κόσμου, ἡ ἔξαρσις τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, ὁ ἡρωϊσμὸς καὶ ἡ ἁγιοποίησις τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ἡ γαλήνη καὶ ἡ χαρὰ τῆς ψυχῆς ἡ ἀπορρέουσα ἀπὸ τὴν συναίσθησιν τῆς κατακτήσεως τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας ὡς χαροποιοῦ φωτὸς καὶ δόξης αἰωνίου» (Σάμου Εἰρηναῖος ἔνθ' ἀνωτ. σ. 162). Οἱ μεγάλοι μελωδοὶ οἱ ὁποῖοι ἦσαν καὶ οἱ ποιηταὶ τῶν ὕμνων, δὲν ἐμελοποίησαν αὐτοὺς διὰ νὰ περικαλύψουν τὸ νόημά των διὰ τοῦ τεχνικοῦ μουσικοῦ πέπλου. Ἀντιθέτως ἐπρόσεξαν τὴν διάσωσιν ἀκεραίας τῆς ἐννοίας τοῦ ὕμνου, διότι ἐξ αὐτῆς κυρίως ἐξαρτᾶται ἡ δημιουργία τῶν ἀπαραιτήτων ἐκείνων συναισθημάτων ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ λαοῦ. Καὶ ἐὰν ἔχωμεν μέλη τεχνικῶς ἄψογα, ἀργά, μὲ μελωδίαν μὴ διευκολύνουσαν τὴν κατανόησιν τοῦ νοήματος, ταῦτα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι συνετέθησαν δι' εἰδικοὺς λόγους ὑπὸ ἀοιδίμων διδασκάλων ἀφορώντων εἰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς, σήμερον δὲ διατηροῦν σχολαίαν ἀξίαν καὶ ἱστορικὴν τῆς ἐξελίξεως τῆς μουσικῆς σημασίαν. Δὲν ὑπεισερχόμεθα εἰς τὸ θέμα τῆς γνησιότητος τῶν τοιούτων μελῶν καὶ τῆς προελεύσεως αὐτῶν, καθότι περὶ τούτου πολλὰ ἔχουν γραφῆ.

β) Τὸ ὕφος τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς

Ὁ μέγας καὶ ὑψηλὸς σκοπὸς τὸν ὁποῖον ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἔχει νὰ ἐπιτελέσῃ, προσδιορίζει φυσικῶς καὶ τὸ

ὕφος αὐτῆς. Τοῦτο φέρει χαρακτῆρα ἐκκλησιαστικὸν καὶ πνευματικόν, πόρρω ἀπέχοντα ἀπὸ πάσης ἐπεισάκτου κοσμικῆς χροιᾶς, ξένης πρὸς τὸ κατανυκτικὸν περιβάλλον τοῦ ὀρθοδόξου ναοῦ. Ἔγραφέ που σχετικῶς ὁ Ἰ. Σακελλαρίδης πρὸ ἐτῶν τὰ ἑξῆς σημαντικά: «Ὁπόσην χάριτα ὀφείλομεν τῇ μητρὶ ἡμῶν Ἐκκλησίᾳ τῇ περισωσάσῃ ὡς ἐν ἀκλύστῳ λιμένι, τὰς περισέμνους καὶ ἠθικωτάτας ὠδάς, δι' ὧν ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία καθαιρόμενοι εὐθύνονται ὡς θυμίαμα λιβάνου πρὸς τὸν θρόνον τοῦ αἰωνίου πατρός, διὰ ρημάτων κάλλους ἀμηχάνου καὶ μελοποιίας ἱεροπρεποῦς μὴ παραγούσης ἡμᾶς διὰ τῆς ἀναπολιτικῆς φαντασίας οὔτε εἰς τὸ θέατρον, οὔτε εἰς τὰς βαναυσότητας τῶν ὁδῶν, ἔνθα ψυχαί, παρεστραμμέναι τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως, ποιοῦνται χρῆσιν ἀνειμένων καὶ παρακεχρωσμένων μελῶν. Μάλιστα δ' ὅταν ἡ διδασκαλία τῆς ἱερᾶς μουσικῆς γίγνηται παρ' ἀνδρῶν οὐ μόνον ἐμπείρων, ἀλλὰ καὶ φερόντων τὴν τῶν θείων λόγων εὔσεπτον ἁγνείαν, καὶ καθαρευόντων ἀπὸ πραγμάτων καὶ βουλευμάτων πονηρῶν, καὶ κατοκωχίμων ὑπὸ ριπῶν ἐνθέου μανίας ὥστε νὰ δύνωνται καὶ τὰς τῶν ἄλλων ψυχὰς νὰ ποιῶσι ἐνθουσιαστικάς. Ναί. Διότι τότε καὶ μόνον τότε καταλείπεται ὥσπερ ἐμπύρευμά τι ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀκροατοῦ. Καὶ τότε μόνον ἀληθεύει τὸ λόγιον: ἡ ζωὴ γεννᾷ ζωήν». (Κ.Δ. Παπαδημητρίου: Ὁ Ἰ. Σακελλαρίδης καὶ τὸ παρ' ἡμῖν μουσικὸν ζήτημα ἐν «Ἐκκλησία» 1939 σ. 10).

Τὸ ὕφος τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς εἶναι ἀνάγκη νὰ περισωθῇ εἰς τρόπον ὥστε νὰ διατηρηθῇ ἡ ἱεροπρέπεια τῆς τέχνης, καὶ ἡ πνευματικὴ της διαύγεια. Πρὸς τοῦτο πρέπον εἶναι νὰ ἀναληφθῇ προσπάθεια πρὸς ἀποκάθαρσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας μουσικῆς ἀπὸ παντὸς «ἐν ἡμέραις δουλείας εἰσδύσαντος ἐπεισάκτου ἀπηχήματος», διὰ νὰ ἀποβῇ «ἀξιωτέρα τὸν ὑψηλὸν αὐτῆς προορισμὸν νὰ ἐπιτελῇ, προσηκόντως εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν ἐνεργοῦσα, εἰς μείζονα εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ τῶν Πατέρων» (Κ. Παπαδημητρίου: Τὸ μουσικὸν ζήτημα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι 1921). Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δυνάμεθα καὶ ὑποχρεούμεθα νὰ πράξωμεν εἶναι «νὰ τηρῶμεν ὅση ἡμῖν δύναμις τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἀσφαλῶς, καὶ μετ' ἐπιστήμης νὰ χωρῶμεν εἰς τελειοτέραν καὶ ἑλληνοπρεπεστέραν αὐτῆς μόρφωσιν, οὐχὶ παιδαριωδῶς νεωτερίζοντες ἀλλ' ἐπιστημονικῶς καὶ

λελογισμένως ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐπιστημονικῶν βάσεων οἰκοδομοῦντες» ὡς λίαν χαρακτηριστικῶς διαλαμβάνει τὸ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Παιδείας ἔγγραφον τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς 13 Ἰουνίου 1874. Τὴν γνώμην ταύτην, ὁ πολὺς Κ. Παπαδημητρίου θεωρεῖ ὡς τὴν σοβαρωτέραν ὅλων ὅσαι, μέχρι τῆς ἐποχῆς του, διετυπώθησαν.

Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποχωρίσωμεν τὸ ὕφος ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν μουσικήν. Τὸ τοιοῦτον θὰ ὡδήγει εἰς ἀληθῆ τραγέλαφον ποὺ θὰ ἐνεφάνιζεν εἰς τὰ ὄμματά μας ὄχι μόνον τὴν δυσαρμονίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ κατάντημα εἰς τὸ ὁποῖον δύναται νὰ φθάσῃ ἡ μουσική, ἀποψιλουμένη ἀπὸ τοῦ χαρακτηριστικοῦ αὐτῆς τούτου στοιχείου. Πεῖραν τούτου λαμβάνει τις ἐὰν ἀκούσῃ τὴν ἔν τισιν ἱεροῖς ναοῖς εἰσαχθεῖσαν τετράφωνον εὐρωπαϊκὴν μελωδίαν, ὅλως ξένην τυγχάνουσαν πρὸς τὸ ὁσιακὸν καὶ ἅγιον περιβάλλον τοῦ ναοῦ. Ἡ μουσικὴ τῆς ὄπερας δὲν προσιδιάζει εἰς τὸν ναόν. «Μυρίζει κολώνιαν» κατὰ τὴν ἔκφρασιν λογίου διδασκάλου τῆς μουσικῆς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡ ὁποία «μυρίζει λιβάνι». Ἑπομένως πρόδηλον καθίσταται ὅτι τὸ ὕφος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς πρέπει νὰ εἶναι τὸ προσῆκον τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ ἱερότητι τῆς ἀκολουθίας. Ἐκεῖνο δηλαδὴ τὸ ὁποῖον μᾶς παρέδωκαν οἱ Πατέρες, τὸ σεμνὸν καὶ κατανυκτικὸν ποὺ δὲν ἔχει καμμίαν ἀπολύτως σχέσιν μὲ τὰς «καντάδας» ἢ τὰ λαϊκὰ ᾄσματα, καὶ τὰς κοσμικὰς μελωδίας. Τὸ ἐπικρατῆσαν παρ' ἡμῖν ἐν πολλοῖς σύστημα τοῦ Ἰ. Σακελλαρίδη, ἀποτελοῦν διασκευὴν ἐπὶ τὸ ἁπλούστερον τῶν βυζαντινῶν μελῶν, δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ἀπόβλητον ἀπὸ πλευρᾶς ὕφους, δεδομένου ὅτι κατὰ βάσιν εἶναι σύστημα μονόφωνον, ἐνῷ ἡ ἁρμονία του (τρίφωνος συμφωνία) ὅπου ἐφηρμόσθη δὲν προσέκρουσεν εἰς τὰς γενικὰς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μέλους ἀπαιτήσεις. Ἄλλωστε μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ Σακελλαρίδου δὲν ἔγκειται τόσον εἰς τὸ ἁρμονικόν του σύστημα, ὅσον εἰς τὴν προσπάθειάν του πρὸς ρυθμικὴν καὶ μελωδικὴν ἀποκατάστασιν τῶν ᾀσμάτων ἵνα ταῦτα προσαρμόζωνται πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ ποιήματος.

Δυστυχῶς ὡς προείπομεν, ἡ κακῶς ἐννοουμένη πρόοδος, ὡς ἐπιδημία τις κατέλαβε καὶ τοὺς περὶ τὴν μουσικὴν ἐνασχολουμέ-

νους, ἀποτολμήσαντας εἴς τινας περιπτώσεις τὴν ἀντικατάστασιν τῆς παραδοσιακῆς μας μουσικῆς διὰ τῆς ξενικῆς εὐρωπαϊκῆς, τῆς ὅλως ἀποβλήτου ἐκ τῶν ὀρθοδόξων ναῶν. Δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι καὶ ἡ μουσικὴ ἔχει ἀνάγκην προόδου, καὶ μελέτης τῶν σχετικῶν προβλημάτων. Ὅμως ἡ πρόοδος ἐνταῦθα δέον νὰ νοηθῇ ὡς ἀποκατάστασις τῆς γνησιότητος αὐτῆς καὶ ὡς ἐπάνοδος εἰς τὰς πηγάς. Ὁ ἀείμνηστος Κ. Ψάχος ἔγραφε σχετικῶς: «Ἂν εἰς πᾶσαν τέχνην καὶ ἐπιστήμην ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ πρόοδος συντελεῖται διὰ τῆς πορείας πρὸς τὰ πρόσω, ἡ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐθνικῆς μουσικῆς ἀνόρθωσις καὶ ἀναβίωσις κατ' ἀντίστροφον λόγον θέλει συντελεσθῇ διὰ τῆς πορείας ἡμῶν πρὸς τὰ ὄπισθεν». Τοῦτο βεβαίως δὲν εἶναι εὔκολον. Πρέπει νὰ ἀναγνωσθοῦν οἱ Κώδικες τῆς πρὸς τῆς ἁλώσεως ἐποχῆς. Ἤδη δὲ ἔχει ἀναληφθῇ, ἐξ ὅσων δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, συναφὴς προσπάθεια ἐκ μέρους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἐπὶ μαγνητοταινίας ἀποτύπωσιν τῶν ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ψαλλομένων ἢ ᾀδομένων ᾀσμάτων, διὰ τὴν ἀναψηλάφισιν τῶν πηγῶν καὶ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ προβλήματος τῆς προελεύσεως τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς μας.

Οἱ ψάλται καλοῦνται ὅπως, παραμένοντες πιστοὶ εἰς τὸ παραδεδομένον ὕφος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, «μὴ μεταίροντες ὅρια» τὰ ὁποῖα οἱ πατέρες μας ἔθεσαν, διατηρήσουν καὶ σήμερον ἄσβεστον τὴν φλόγα καὶ τὴν λαμπάδα τῆς παραδόσεως, ἔστω καὶ ἂν αὕτη, λόγῳ τῆς πνευματικῆς καθυστερήσεως τοῦ Ἔθνους μας ἐκ τῆς πολυχρονίου δουλείας, παρουσιάζεται ὄχι τόσον σταθερὰ καὶ συγκεκριμένη. Εἰς τοῦτο συντελεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι «ἐπειδὴ ἡ μουσικὴ κινεῖται ἐντὸς τῆς ἐννοίας τοῦ χρόνου, τὰ δημιουργήματά της εἶναι μᾶλλον ἀπροσδιόριστα καὶ μεταδίδονται περισσότερον διὰ ζώσης καὶ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, δὲν προσομοιάζουν πρὸς τὰ λοιπὰ εἴδη τῆς τέχνης τὰ πραγματοποιούμενα ἐν χώρῳ, τὰ ὁποῖα γίνονται διὰ τοῦτο ἀντικείμενα τῆς ὁράσεως καὶ συνεπῶς ὑπόκεινται εὐκολώτερον εἰς κατανόησιν καὶ κρίσιν ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων γενεῶν» ὡς ὁ ἀοίδιμος Μητροπολίτης Σάμου Εἰρηναῖος παρετήρει, (ἐν περιοδικῷ Ἐκκλησίᾳ 1939, σ. 162).

γ) Ἡ χρονικὴ ἀγωγὴ

Μεγίστην σπουδαιότητα εἰς τὸ ἐξεταζόμενον ζήτημα τοῦ τρόπου ἐκτελέσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων ἐνέχει καὶ ὁ χρόνος καθ' ὃν δέον οὗτοι νὰ ἐκτελῶνται σήμερον.

Ἐλέχθη ὅτι ὁ χρόνος εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς μουσικῆς. Μέλος μουσικὸν ψαλλόμενον εἰς χρόνον ἄτακτον χάνει τὴν ὡραιότητα καὶ ἀξίαν του. Ἀντιθέτως καλὴ καὶ ἀκριβὴς περὶ τὸν χρόνον ἐκτέλεσις διπλασιάζει, θὰ ἐλέγομεν, τὸ κάλλος καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ψαλλομένου ᾄσματος. Τοῦτο γνωρίζουν κάλλιον παντὸς ἄλλου οἱ περὶ τὴν μουσικὴν μετ' ἐπιστασίας ἀσχολούμενοι, οἵτινες, καὶ πάνυ δικαίως, περὶ πολλοῦ ποιοῦνται τῆς ἐν χρόνῳ ἀκριβοῦς ἐκτελέσεως τῶν ὕμνων. Εἶναι προφανὲς ὅτι καὶ τὰ λειτουργικὰ μέλη καὶ ᾄσματα τῆς Ἐκκλησίας μας πρέπει νὰ χαρακτηρίζωνται κατὰ τὴν ἐκτέλεσίν των καὶ ἀπὸ ἄψογον ἀπὸ πλευρᾶς χρόνου πληρότητα. Καὶ τοῦτο διότι ἐὰν διὰ πᾶν μουσικὸν μέλος ἔχῃ σημασίαν ὁ χρόνος, νομίζομεν ὅτι διὰ τὰ μέλη τῆς ἐκκλησιαστικῆς βυζαντινῆς μας μουσικῆς ὁ χρόνος προσλαμβάνει ὅλως ἰδιαιτέραν ἀξίαν.

Ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας ἐπιβάλλεται ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὕμνων ἐν τοῖς ναοῖς νὰ γίνεται εἰς χρόνον σύντομον. Τὸ ὅλον κλῖμα ποὺ ἐπικρατεῖ, ἰδίᾳ εἰς τὰς μεγαλουπόλεις, δὲν εὐνοεῖ τὴν ἐκτέλεσιν σχοινοτενῶν ὕμνων. Ἡ ἐποχή μας εἶναι τῆς ταχύτητος ἐποχὴ τῆς ὁλονὲν αὐξανομένης. Χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ συσχηματισμὸν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, ἐν τούτοις εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο νὰ πειθαρχήσωμεν εἰς τὴν γενικωτέραν ἀπαίτησιν. Ἄλλωστε εἶναι ἤδη γνωστὸν ὅτι τὰ εἱρμολογικὰ λεγόμενα μέλη τῆς ἐκκλησαστικῆς μας μουσικῆς εἶναι καὶ τὰ περισσότερον γνήσια. Κατὰ τὸν ἀοίδιμον Σάμου Εἰρηναῖον «σταθερωτέρα καὶ περισσότερον ἀναλλοίωτος ἡ παράδοσις τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς ἀνευρίσκεται εἰς τὰ τροπάρια ὁποῖα εἶναι τὰ ἀπολυτίκια, τὰ καθίσματα, οἱ εἱρμοί, τὰ ἐξαποστειλάρια, τὰ προσόμοια, πάντα εἰς τὸ εἱρμολογικὸν των μέλος καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἤχους» (πρβλ. περιοδικὸν «Ἐκκλησία» τ. ΙΖ' σ. 162).

Τὰ «παπαδικὰ» μέλη δὲν ἀνταποκρίνονται σήμερον εἰς πρα-

κτικήν τινα ἀνάγκην τῶν ἐκκλησιαζομένων. Οὗτοι μᾶλλον δυσανασχετοῦν ὅταν εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἀκούσουν τοιαῦτα μέλη ἐκτελούμενα. Ἡ βραδεῖα ἐκτέλεσις τῶν ὕμνων δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι, κατὰ γενικὸν κανόνα, ἔρχεται σήμερον εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ λαϊκὸν αἴσθημα, καὶ δημιουργεῖ ὄχι εὐχάριστα συναισθήματα, πάντως δὲ δυσαρέστους ἐντυπώσεις εἰς βάρος τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ τῆς λειτουργικῆς μας ζωῆς. Οἱ πολλοί, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκτιμήσουν τὴν ἐν τοῖς «παπαδικοῖς» καὶ λοιποῖς ἀργοῖς μέλεσιν ὑποκρυπτομένην τεχνολογικὴν ἀρτιότητα, καταλαμβάνονται ἐξ ἀνοίας καὶ ἀποκομίζουν ὡς μόνον ὄφελος τὴν μονοτονίαν καὶ τὴν ἔλλειψιν ἐνδιαφέροντος. Προτιμώτερον θὰ ἦτο, καὶ τοῦτο διὰ τὴν καθαρῶς μουσικοτεχνικὴν πλευρὰν τοῦ θέματος, τὰ τοιαῦτα κλασσικὰ καὶ ἀργὰ μαθήματα νὰ ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὰ ὠδεῖα ἢ εἰς καταλλήλους ἄλλας εὐκαιρίας πρὸς σκοποὺς διδακτικούς, καλολογικοὺς καὶ ἱστορικούς, καὶ ἐντὸς τῶν ναῶν κατὰ τὴν Θείαν Λατρείαν ἀλλ' εἰς σπανίας περιπτώσεις. Ἡ ἀργὴ ἐκτέλεσις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων μόνον εὐαρίθμους τινὰς πιστοὺς δυνατὸν νὰ ἱκανοποιῇ. Οἱ πλεῖστοι δυσανασχετοῦν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀγανακτοῦν. Τὸ «καιρὸς παντὶ πράγματι» ἔχει καὶ ἐνταῦθα τὸν λόγον. Εἰς πολὺ ὀλίγας, μετρημένας περιπτώσεις δέον ὁ ἱεροψάλτης νὰ ἀπασχολῇ τὸ ἐκκλησίασμα μὲ ἀργὰ μέλη. Σπανιώτατα, ὁσάκις λόγοι ἴσως παραδοσιακοί, ἐπιτρέπουν τὴν χρησιμοποίησιν τοιούτων μελῶν. Εἰς τὰς λοιπὰς περιπτώσεις πρέπει νὰ χρησιμοποιῆται χρόνος σύντομος.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὀφείλομεν μίαν ἐξήγησιν. Ὁ σύντομος χρόνος, περὶ τοῦ ὁποίου κάμνομεν ἐδῶ λόγον, δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν διολίσθησιν εἰς σημεῖον ὑπενθυμίζον ἀγῶνα δρόμου κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὕμνων. Ὁ σύντομος χρόνος δὲν πρέπει νὰ ὁδηγῇ τὸν ἱεροψάλτην εἰς τὸ νὰ βιάζεται ἢ νὰ παραλείπῃ τινὰ τῶν ψαλλομένων. Ἄλλο χρόνος σύντομος καὶ ἄλλο βιασύνη. Τὸ σύντομον μέλος οἰκοδομεῖ. Τὸ βιαστικὸν σκανδαλίζει. Παρέχει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι γίνεται μία «ἀγγαρεία» ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐπειγόμεθα νὰ ἀπαλλαγῶμεν τὸ ταχύτερον. Ποτὲ τὸ βεβιασμένον μέλος δὲν ἐκπληροῖ τὸν σκοπὸν τῆς Λατρείας. Ἀντιθέτως γίνεται ἀφορμὴ εἰς τὸ νὰ παρακωλύεται ἡ ὁμαλὴ ἐξέλιξις τῆς λειτουργικῆς ζωῆς καὶ τῆς πνευματικότητος τῶν πι-

στῶν. Βιαστικὴ ἐκτέλεσις τῶν τροπαρίων προδίδει ἔλλειψιν συναισθήσεως τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς μας. Τίποτε ἄλλο. Τὸ σύντομον μέλος κάλλιστα δύναται νὰ συνδυασθῇ μὲ ἐκτέλεσιν χρονικὴν τοιαύτην οἵα ἡ ἐνδεδειγμένη διὰ τὴν ἐποχήν μας.

Ὁ σύντομος χρόνος δέον νὰ υἱοθετηθῇ τόσον διὰ τοὺς ὕμνους τοῦ ὄρθρου, ὅσον καὶ διὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν. Ἐὰν θὰ ἔδει κάπου νὰ θεσπισθῇ ἀργότερός πως χρόνος, τοῦτο ἀσφαλῶς θὰ ἐπεβάλλετο νὰ γίνῃ προκειμένου περὶ τῆς Θ. Λειτουργίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καὶ τὸ κέντρον τῆς ὅλης λειτουργικῆς μας ζωῆς. Ἀτυχῶς τὸ ἀντίθετον πολλάκις συμβαίνει. Ὁ ὄρθρος ψάλλεται μὲ πᾶσαν χρονικὴν ἄνεσιν καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ Θ. Λειτουργία βεβιασμένως. Τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθὸν οὔτε εὐκταῖον. Τὸ προβάδισμα δέον πάντοτε νὰ ἔχῃ ἡ Θ. Λειτουργία δηλ. τὸΜυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας πέριξ τοῦ ὁποίου συγκεντροῦται ἡ καθόλου πνευματικὴ ἐκκλησιαστικὴ ζωή.

Δὲν θὰ πρέπει νὰ παραλείψωμεν νὰ σημειώσωμεν τὸ γεγονὸς ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ χρόνος τῶν ψαλλομένων ὕμνων δέον νὰ ρυθμίζεται πάντοτε ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ ἱερατικῶς Προϊσταμένου τοῦ Ἱεροῦ ναοῦ, πρὸς ἀποφυγὴν δημιουργίας ζητημάτων δυναμένων νά σκιάσουν τὰς ἁρμονικὰς σχέσεις μεταξὺ ἱερέων καὶ ψαλτῶν. Μία καλὴ συνεννόησις προλαμβάνει πάντοτε ἐνδεχομένας παρεξηγήσεις καὶ διευκολύνει τὴν ἀγαστὴν συνεργασίαν μεταξὺ τῶν παραγόντων τοῦ ναοῦ.

Ἐν κατακλεῖδι τοῦτο καὶ πάλιν ἐπιθυμοῦμεν νὰ τονίσωμεν, ὅτι παρῆλθεν ὁ καιρὸς ποὺ ἐγίνοντο ἀνεκτὰ ψαλλόμενα μέλη ἀργά. Τώρα πλέον μόνον σχολαίαν ἀξίαν δύναται νὰ ἔχουν ταῦτα. Ἡ ἐποχή μας ζητεῖ τὸ σύντομον μέλος, τὸ ὁποῖον διασώζει τὴν παράδοσιν καὶ τὸ νόημα τοῦ ποιήματος. Ὁ χρόνος τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὕμνων δὲν εἶναι παρωνυχίς. Εἶναι ζήτημα σπουδαῖον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τύχῃ τῆς προσοχῆς ὅλων ὅσοι ἔχουν λόγον εἰς τὴν λειτουργικὴν ἀναγέννησιν. Καὶ μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἡ βυζαντινή μας μουσικὴ θὰ παραμείνῃ ὅ,τι ἀνέκαθεν ὑπῆρξεν, ἤτοι θεραπαινὶς τῆς ἀληθοῦς Λατρείας καὶ τοῦ ἀληθοῦς της σκοποῦ.

δ) Δύο βασικὰ τῆς Β.Μ. γνωρίσματα

Ὁ τρόπος τῆς ὀρθοδόξου ψαλμωδίας εἶναι ὡς γνωστὸν μονοφωνικὸς καὶ χορικός. Τὰ δύο ταῦτα γνωρίσματα ἀντιδιαστέλλουν τὴν βυζαντινὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀπό πάσης ἄλλης ἔξω τοῦ περιβόλου τῆς Ἐκκλησίας μουσικῆς καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς τοιαύτης, ἥτις εἶναι ὅλως ξένη πρὸς τὸ κατανυκτικὸν περιβάλλον τῆς ὀρθοδόξου Λατρείας. Ὡς ἐκ τούτου δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῇ θέσις διὰ πολυφωνικὰ μουσικὰ συστήματα καὶ ἁρμονικὰς συνθέσεις προσιδιαζούσας πρὸς τὴν κοσμικὴν μουσικήν. Ἡ βυζαντινὴ μουσική, γέννημα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους μας, γνωρίζει ἐκ παραδόσεως μόνον τὸ μονοφωνικὸν σύστημα ποικιλόμενον ἁπλῶς διὰ τοῦ ἰσοκρατήματος. Περὶ τοῦ συστήματος τούτου δὲν κρίνομεν σκόπιμον νὰ ἐπεκταθῶμεν ἐνταῦθα περισσότερον, ἀναλύοντες τὰ γνωρίσματα καὶ τὰ ἱστορικά του δεδομένα διότι τυχὸν ἀναφορὰ εἰς τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα σκοπιᾶς θὰ ἐξέκλινεν ἀσφαλῶς τῶν πλαισίων τῆς συγγραφῆς ταύτης[1]. Ὅμως τοῦτο μόνον ἐνταῦθα λεκτέον: τὸ μονοφωνικὸν σύστημα τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς εὑρίσκει τὴν πληρότητά του εἰς τὸν χορικὸν τρόπον τῆς ψαλμωδίας, δηλ. εἰς τὴν «ὁμαδικὴν ἢ ἄλλως κοινοτικὴν» θείαν Λατρείαν.

Εἶναι ἐκ τῆς ἱστορίας γνωστὸν πῶς τὸ πάλαι ἐψάλλοντο οἱ ὕμνοι καθ' ὑπακοήν, τοῦ λαοῦ ὑποψάλλοντος τὰ ἀκροστίχια. Ἅπαν τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας συμμετεῖχεν εἰς τὴν ἀναφορὰν τῶν ὕμνων καὶ ὁλόκληρος ἡ εὐχαριστιακὴ κοινότης «ἐν ἑνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ» ἀνέμελπε πρὸς τὸν Κύριον τὰς πνευματικάς της ᾠδάς. Οὕτως ἐτονίζετο ὄχι μόνον ἡ θέσις τοῦ πληρώματος ἐντὸς τοῦ ὅλου θεσμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικῶς διηυκολύνετο ἡ τῶν προσευχῶν του πρὸς Θεὸν ἄνοδος. Ἀργότερον ὁ λαὸς ἔπαυσε νὰ ψάλλῃ, ἀντικασταθεὶς ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῶν ἱεροψαλτῶν, ὅμως ὁ χορικὸς χαρακτὴρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας μουσικῆς δὲν ἔπαυσε νὰ ἀποτελῇ χαρακτηριστικὸν γνώρισμά της. Λόγοι ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ ἐπιμαρτυροῦν

---

1. Πρβλ. δύο ἄρθρα μας εἰς «Ἱεροψαλτικὰ Νέα», Αὐγούστου - Σεπτεμβρίου 1967, μὲ τὸν τίτλον «Πῶς δυσφημεῖται ἡ Βυζαντινὴ μουσική».

τὸν πολυφωνικὸν καὶ χορικὸν τρόπον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ψαλμωδίας περὶ τοῦ ὁποίου ὁ πολὺς Πάπας Πῖος ὁ Χ «εἰς τὴν περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐγκύκλιον αὐτοῦ, ζητῶν ἀκριβῶς νὰ ἀνακόψῃ τὴν εἰσόρμησιν τῶν μουσικῶν ὀργάνων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἀπείργων τῶν ἱερῶν περιβόλων τὴν μουσικὴν τοῦ θεάτρου καὶ τὰς ἀμετροεπεῖς καὶ ἀσέμνους εἰς ἐπίδειξιν δεξιοτεχνιακῆς ἱκανότητος μονῳδιακὰς ἐκτελέσεις γράφει ὅτι οὗτος (δηλ. ὁ χορικὸς) τυγχάνει εἷς τῶν πιστῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὅρων» (Μητροπολίτου Κοζάνης Διονυσίου: Ἡ βυζαντινὴ Μουσικὴ ἐν Ἱεροψαλτ. Νέοις φ. 57, 1969).

Κατὰ ταῦτα ἀμφότερα τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα γνωρίσματα, τὰ ἄμεσον σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιαστικῶν μελῶν, δέον νὰ τύχουν τῆς δεούσης προσοχῆς ἐκ μέρους τῶν ἱεροψαλτῶν, οἵτινες φιλοδοξοῦν νὰ συντελέσουν ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν λειτουργικὴν ἀναγέννησιν τὴν ὁποίαν οἱ καιροί μας ἀπαιτοῦν. Πρέπει οὗτοι νὰ κατανοήσουν καλῶς, ὅτι τὸ μονοφωνικὸν σύστημα, συμβαδίζον πρός τε τὸ ὕφος καὶ τὸ ἦθος τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, δημιουργεῖ κατάνυξιν εἰς τὰς εὐλαβεῖς καρδίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ πολυφωνικὸν τετράφωνον εὐρωπαϊκὸν ὅπερ κεῖται πέραν τῆς μακραίωνος ἐκκλησιαστικῆς μας παραδόσεως, καὶ δυσχεραίνει τὴν μεταρσίωσιν τῶν πιστῶν εἰς τὰς σφαίρας τοῦ θείου. Ἐὰν τοῦτο καταστῇ συνείδησις καὶ βίωμα, τότε ἀφεύκτως θὰ περιορισθοῦν αἱ ὀθνεῖαι ἐπιδράσεις ἐπὶ τὴν πατρῴαν μουσικὴν τῆς Ἐκκλησίας μας, κατὰ μικρὸν δὲ θὰ ἀποκατασταθῇ ἐν πάσῃ πληρότητι ἡ ἐν τῇ θείᾳ Λατρείᾳ ἀμιγὴς χρησιμοποίησις τῶν παραδεδομένων μελῶν καὶ ἡ κατὰ τὴν ὀρθὴν παράδοσιν ἐκτέλεσις αὐτῶν. Μακρὰν λοιπὸν ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν στασιδίων αἱ εὐρωπαϊκαὶ πολυφωνίαι. Δυνατὸν νὰ τέρπουν τὰ ὦτα τινῶν ἐκ τῶν τοῦ πληρώματος. Πρέπει ὅμως ὅλοι νὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι εἰς τὸν ναὸν δὲν προσερχόμεθα διὰ νὰ εὐχαριστήσωμεν τάς αἰσθήσεις καὶ νὰ τέρψωμεν τὴν ἀκοήν, ἀλλὰ μὲ συναισθήματα ἀλλοῖα ἐκείνων τὰ ὁποῖα διαθέτει ὁ εἰς αἴθουσαν συναυλιῶν εἰσερχόμενος Εἰς τὸν ναὸν προσερχόμεθα ἐν ταπεινώσει καὶ συναισθήσει τῶν ἰδίων μας ἁμαρτημάτων, μετανοοῦντες δι' αὐτὰ καὶ ἐκζητοῦντες τοῦ Θεοῦ τὸ ἔλεος. Πῶς θὰ τὸ ἐπιτύχωμεν; Μὲ τὰς «βοὰς» τῶν χορῳδιῶν ἢ μὲ τὰ σεμνὰ μέλη τῆς ἐκκλησια-

στικῆς μας μουσικῆς; Εἶναι αὐτονόητον ὅτι ὁ χορικὸς χαρακτὴρ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, ὅταν εὑρίσκῃ τὴν κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον ἐκδήλωσιν καὶ καλλιέργειάν του, δύναται νὰ προσφέρῃ τὸ πᾶν εἰς τὸν πιστὸν ἀπὸ πλευρᾶς μουσικῆς.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἶναι ἀνάγκη ὅπως οἱ ἱεροψάλται ἀποδυθοῦν εἰς ἀγῶνα δημιουργίας βυζαντινῶν χορῶν παρ' αὐτοῖς. Γνωρίζομεν ὅτι τὸ τοιοῦτον δὲν εἶναι εὔκολον. Ἀπαιτεῖ καὶ θυσίαν χρόνου, καὶ οἰκονομικὴν τοῦ ναοῦ ἐπιβάρυνσιν συνεπάγεται, ἀλλὰ καὶ γνώσεις μουσικῆς προϋποθέτει. Ὅμως πάντα ταῦτα ἀξίζει τὸν κόπον νὰ προσφερθοῦν διὰ τὴν δημιουργίαν βυζαντινῶν μουσικῶν χορῶν. Ἡ μονῳδία, νομίζομεν, δὲν προσιδιάζει πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικήν μας μουσικήν. Ἡ μουσική μας εἶναι χορική, καὶ ὁ βυζαντινὸς μονοφωνικὸς χορὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ δύναται νὰ προσφέρῃ ὅ,τι ἔχει σήμερον ἀνάγκην ὁ ἐκκλησιαζόμενος. Ὅπου ὑπάρχουν συγκεκροτημένοι τοιοῦτοι βυζαντινοὶ χοροί, ἡ ἐντύπωσις τὴν ὁποίαν δημιουργοῦν εἶναι ἀρίστη, Πολλάκις δὲ μοὶ παρεσχέθη ἡ εὐκαιρία, ὡς καὶ ἄλλοτε ἔγραφον, διὰ νὰ διαπιστώσω ἰδίοις ὠσὶν τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἑκάστοτε δημοσίων ἐμφανίσεων βυζαντινῶν χορῶν ἐξ ἱεροψαλτῶν καὶ νὰ αἰσθανθῶ τὴν ὠφέλειαν ἐκ τῶν τοιούτων ἐκδηλώσεων. Ὄντως ἀσύγκριτος καὶ ἄφθαστος εἶναι ἡ ὡραιότης τοῦ βυζαντινοῦ μέλους, ὅταν τοῦτο ἀποδίδεται ἀπὸ πειθαρχημένον χορόν. Δημιουργεῖ συναισθήματα κατανύξεως καὶ εὐλαβείας μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκροατοῦ. Αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ χρειάζεται ὁ πιστὸς διὰ νὰ λατρεύσῃ τὸν Θεόν.

ε) Τὸ πρόβλημα τῆς συμψαλμωδίας

Ἡ δημιουργία βυζαντινῶν χορῶν, τῇ ἐπιμελείᾳ μὲν τῶν ἑκασταχοῦ ἱεροψαλτῶν, τῇ χορηγίᾳ δὲ τῶν οἰκείων ἐκκλησιαστικῶν Συμβουλίων, δύναται σὺν τῇ προόδῳ τοῦ χρόνου νὰ συμπληρωθῇ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τῆς σ υ μ ψ α λ μ ω δ ί α ς κατὰ τὴν Θ. Λατρείαν. Εἶναι ὁμολογουμένως ἀνυπολόγιστοι αἱ ὠφέλειαι διὰ τοὺς πιστοὺς ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ συστήματος τούτου, ὅπου βεβαίως αἱ συνθῆκαι ἐπιτρέπουν τὴν τοιαύτην πρωτοβουλίαν. Διότι θὰ πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς

νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ συμψαλμωδία τονίζουσα «δεόντως τὸν συλλογικὸν χαρακτῆρα τῆς Θ. Λειτουργίας» τότε συμβάλλει εἰς τὴν πραγματικὴν καὶ γνησίαν λειτουργικὴν ἀναγέννησιν, ὅταν πληροῖ ὡρισμένας προϋποθέσεις, ἄνευ τῶν ὁποίων ἀποβαίνει ἐπὶ ζημίᾳ αὐτῆς ταύτης τῆς Θ. Λατρείας.

Αἱ προϋποθέσεις αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς:

αα) Σταδιακὴ εἰσαγωγὴ τοῦ θεσμοῦ, καὶ μάλιστα ἀρχικῶς ὅλως δοκιμαστικῶς. Θὰ ἀπετέλει ἀφροσύνην ἐὰν ἐπεδιώκετο ἡ εἰσαγωγὴ τῆς συμψαλμωδίας ἐν σχέσει πρὸς ἅπαντα τὰ ψαλλόμενα μέλη ἢ ἐν σχέσει πρὸς ἅπαντας τοὺς ναούς. Πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ προηγηθῇ μακρὸν στάδιον προπαιδείας τοῦ πληρώματος, πρᾶγμα δυσκολώτατον προκειμένου περὶ ναῶν μὲ ἐναλλασσόμενον ἐκκλησίασμα ἢ μὲ πιστοὺς μὴ δυναμένους ὅπως ἀφομοιώσουν τὴν σχετικὴν προπαιδείαν. Τὸ ἐξελικτικὸν τοῦτο στάδιον θὰ εἶναι ὁπωσδήποτε μακρὸν καὶ ἐπίπονον διότι προϋποθέτει ἐπιπόνους καὶ ἐπιμόνους προσπαθείας ἐκ μέρους τῶν ὑπευθύνων παραγόντων τῆς ἐνορίας πρὸς καλλιέργειαν τοῦ ἐδάφους. Μεθ' ὑπομονῆς ὅμως καὶ ἐπιμονῆς ἀναλαμβανόμενον τὸ τοιοῦτον ἔργον δύναται ἀσφαλέστατα νὰ ἀποδώσῃ ἀποτελέσματα ἄριστα καὶ νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν καθιέρωσιν τῆς συμψαλμωδίας, πρᾶγμα εὐκταῖον καὶ ἄξιον παντὸς ἐπαίνου.

ββ) Καθιέρωσις ἁπλοῦ τρόπου ἀποδόσεως τῶν μελῶν. Εἶναι φανερὸν καὶ αὐταπόδεικτον ὅτι ὁ λαὸς μόνον λίαν ἁπλᾶ μέλη δύναται νὰ ἀποδώσῃ συμψάλλων. Μέλη μὲ γραμμὰς δυσκόλους κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἢ ἀγνώστους εἰς τὸ ἄπειρον λαϊκὸν οὖς, δὲν δύνανται νὰ ἀποτελέσουν τὸ ἀντικείμενον συμψαλμωδίας. Ἀντιθέτως μέλη ἁπλᾶ, πολλάκις καὶ μακροχρονίως ἐπαναλαμβανόμενα καὶ καταστάντα πλέον οἰκεῖα εἰς τὸν ἐκκλησιαζόμενον λαόν, δύναται εὐχερέστερον νὰ ἀποδίδωνται ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ὥραν τῆς Θ. Λατρείας.

γγ) Καθοδήγησις τοῦ συμψάλλοντος λαοῦ. Ἐὰν ἀφεθῇ ἕκαστος νὰ λέγῃ ὅ,τι καὶ ὅπως θέλει τότε θὰ παύσῃ ὁ ναὸς νὰ ἀποτελῇ ἱερὸν χῶρον. Ἀντὶ κατανύξεως θὰ ἐπικρατήσῃ σύγχυσις καὶ ἀταξία. Πρὸς ἀποφυγὴν τοιούτων ἐκτρόπων εἶναι ἀπαραίτητον ὁ χορὸς ὁ Βυζαντινός, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἱεροψάλτην νὰ

προεξάρχῃ τοῦ μέλους, ὁ δὲ λαὸς νὰ κατακολουθῇ ὁδηγούμενος εἰς τὴν μελωδίαν ἀπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ψάλτου. Εἰς τοῦτο θὰ ὑποβοηθήσῃ πρῶτον μὲν ἡ εἰς μέρος ἐμφανὲς ἐγκατάστασις τοῦ ἱεροψάλτου, ὥστε νὰ εἶναι ὁρατὸς ἀπὸ τὸ μέγιστον δυνατὸν μέρος τοῦ πληρώματος, δεύτερον δὲ ἡ διὰ τῶν καταλλήλων κινήσεων τῶν χειρῶν κατεύθυνσις τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ταυτόχρονον ἀπὸ μέρους πάντων ἐκτέλεσιν τῶν διαφόρων ὕμνων. Ὅπου ἐφηρμόσθη τὸ σύστημα τῆς συμψαλμωδίας, κατέστη ἀναγκαία ἡ καθιέρωσις τῆς καθοδηγήσεως τοῦ λαοῦ πρὸς ἐπίτευξιν ἁρμονίας.

Ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω προϋποθέσεις δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ὁ θεσμὸς οὗτος ὁ ὁποῖος ἀναμφιβόλως καὶ παραδοσιακὸς εἶναι καὶ εἰς τὴν λειτουργικὴν ἀναγέννησιν συμβάλλει. Βεβαίως εἶναι δύσκολον νὰ ἐπιτύχῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ εἰσαγωγὴ τῆς συμψαλμωδίας. Καὶ μάλιστα ὅταν πρόκειται περὶ ναῶν μὲ πολυπληθὲς ἐκκλησίασμα. Ὅμως ἀξίζει νομίζομεν τὸν κόπον νὰ ἀναληφθῇ σχετικὴ προσπάθεια. Ἐξ ὅσων ἔχομεν πληροφοριῶν ἡ σχετικὴ σύστασις τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ.κ. Ἱερωνύμου, περὶ εἰσαγωγῆς ὅπου δεῖ τῆς συμψαλμωδίας, ἔχει εὕρει ἀπήχησιν, εἴς τινας δὲ ἱεροὺς ναοὺς τῶν Ἀθηνῶν καὶ δὴ εἰς τὸν Καθεδρικόν, ἔχει ἀρχίσει ἡ σχετικὴ προσπάθεια,. Φρονοῦμεν ὅτι διὰ τῆς συμψαλμωδίας ὁ λαὸς διευκολύνεται εἰς τὴν συνειδητὴν συμμετοχὴν του εἰς τὴν ὀρθόδοξον λατρείαν. Ἄλλωστε εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ ἀρχαῖον σύστημα τῆς ἀποδόσεως τῶν ὕμνων ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, τῇ ἀδιαιρέτῳ καὶ ἀρχεγόνῳ, ἦτο ἀκριβῶς τοῦτο.

Διὰ τοὺς τυχὸν ἀμφισβητοῦντας τὴν ἀρχαιότητα καὶ γνησιότητα τοῦ θεσμοῦ, ὑπενθυμίζομεν ὅτι τὸ πάλαι οἱ ὕμνοι ἐψάλλοντο ἀντιφωνικῶς τὸ δὲ πλῆθος «ξυνηπήχει ἐν συμφωνίᾳ». Μαρτυρίαι ἀψευδεῖς πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἤδη ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων ἐπιβεβαιοῦν τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές. Κατὰ τὰς ἀρχαίας μαρτυρίας σύμπας ὁ λαὸς ἔψαλλε τὸ «Ἀλληλούϊα», τὸ «Κύριε ἐλέησον», τὸ «Παράσχου Κύριε» κλπ. Κατὰ τὸν Νικ. Καβάσιλαν «ἀπέρχεται μὲν ὁ ἱερεύς, πληροῦσι δὲ τὸ πᾶν οἱ περιεστῶτες, τὰ θεόπνευστα τῶν ἱερῶν προφητῶν ᾄδοντες ῥήματα». Κατὰ δὲ τὸν Μ. Βασίλειον: «Πάντες κοινῇ ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος καὶ μιᾶς καρδίας τὸν τῆς ἐξομολογήσεως ψαλμὸν ἀναφέρουσι τῷ Κυρίῳ». Βαλσαμὼν μάλιστα ὁ μέγας τῶν Κανόνων,

ἑρμηνευτὴς ὑπομνηματίζων τὸν ια΄ Κανόνα τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου ἐπάγεται: «Τὸ γὰρ συμψάλλειν καὶ λαϊκοὺς ἐπ' ἐκκλησίαις οὐ κεκώλυται» (Ράλλη—Ποτλῆ: Σύνταγμα.... τ. Γ΄ σ. 484). Παρ' ἡμῖν, καθὼς γνωρίζομεν, πρῶτος ὁ Ἰ. Σακελλαρίδης εἰσήγαγε τὴν συμψαλμωδίαν δίδων αὐτὸς τὸ σύνθημα τῆς ἐνάρξεως ἢ μὲ ἕνα ἐλαφρὸν τῆς ράβδου του κτύπημα ἢ μὲ ἕνα προστακτικὸν «ἐμπρὸς» ἢ καὶ μὲ ἀμφότερα. Καὶ τὸ ἐκκλησίασμα συνέψαλλε τὰ ἀντίφωνα π.χ. καὶ τὰ λοιπὰ λειτουργικά, τὰ ἀκροστίχια καὶ τὰ ἐφύμνια συνήθως. Εἰς τοὺς ὄρθρους δὲ τῆς Μ. Ἑβδομάδος ὁ λαὸς συμμετεῖχεν εἰς τὴν ψαλμωδίαν, ὅπως ἀκριβῶς γίνεται καὶ σήμερον κατὰ τὴν στιγμὴν ποὺ ψάλλονται τὰ «ἐγκώμια» κατὰ τὸν Ὄρθρον τοῦ Μ. Σαββάτου. (Γερ. Βαγγελάτου ἐν «Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή. Πανηγυρικὸς Τόμος, ἐπὶ τῇ 125ετηρίδι» σ. 648). Οἱ εἰδότες δὲ εἶναι εἰς θέσιν νὰ μαρτυρήσουν διὰ τὴν θρησκευτικὴν ἔξαρσιν καὶ κατάνυξιν, ἣν ἐδημιούργει τότε ἡ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας εἰσαχθεῖσα καὶ ἐφαρμοσθεῖσα συμψαλμωδία. Εἰρήσθω δ' ἐξ ἄλλου ὅτι πολλαὶ ὀρθόδοξοι σλαυικαὶ Ἐκκλησίαι ἔχουν ἐν χρήσει τὴν συμψαλμωδίαν.

Εἰς τὸν διατυπούμενον ὑπό τινων φόβον περὶ βαθμιαίας ἀχρηστεύσεως κλασσικῶν βυζαντινῶν μαθημάτων διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς συμψαλμωδίας, ἥτις εὐνοεῖται μόνον διὰ τῆς χρήσεως ἁπλῶν μουσικῶν μελῶν, θὰ εἴχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι δὲν ὑφίσταται τοιοῦτος φόβος διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ συμψαλμωδία δὲν δύναται νὰ ἐπεκταθῇ ἐφ' ὅλων τῶν ὕμνων τῆς Λατρείας μας, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ βυζαντινοὶ χοροὶ δὲν πρόκειται νὰ καταργηθοῦν. Οὕτω παραμένουν πολλαὶ εὐκαιρίαι πρὸς ἐκτέλεσιν παραδοσιακῶν μελῶν ἔν τε τοῖς ἑσπερινοῖς καὶ ὄρθροις καθὼς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Θ. Λειτουργίᾳ.

στ) Ἡ ἀπόδοσις τοῦ νοήματος. Προϋποθέσεις

Διὰ τὴν ὀρθὴν καὶ καλὴν τῶν ὕμνων ἐκτέλεσιν σημασίαν μεγίστην κέκτηται ἡ προσπάθεια πρὸς ἀπόδοσιν τοῦ νοήματος τῶν ψαλλομένων.

Τὸ νὰ ψάλλῃ τις μὲ νόημα δὲν εἶναι εὔκολον πρᾶγμα. Ἀπ' ἐναντίας καὶ δύσκολον εἶναι καὶ πολυσύνθετον.

1) Προϋποθέτει κατ' ἀρχὴν ἱκανὰς γραμματικὰς γνώσεις. Εἶναι αὐτονόητον ὅτι ἀγράμματος ἢ ὀλιγογράμματος ἱεροψάλτης κατακρεουργεῖ τὸ νόημα τῶν ὕμνων, μὴ δυνάμενος νὰ ἀποδώσῃ καλῶς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν κατανοεῖ. Ὑπάρχουν διασκεδαστικὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἱστορήματα καὶ διηγήσεις, σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τὴν ὑπὸ παλαιοτέρων ἰδίᾳ ἱεροψαλτῶν ἐν χωρίοις, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διακονούντων, μεταλλαγὴν τοῦ νοήματος τοῦ ὕμνου, εἴτε διὰ μετατοπίσεως τῆς στίξεως, εἴτε δι' ἀδεξίου χωρισμοῦ λέξεων ἢ συλλαβῶν, εἴτε διά...διορθώσεως τῆς ὡς ἐσφαλμένης ἐκλαμβανομένης λέξεως ἐπὶ τό... καλλιεπέστερον, κατὰ τὴν κρίσιν πάντοτε τοῦ ἀδαῶς ψάλλοντος. (Π.χ. Τὸ «κ ο ῦ φ ο ι πρὸς τὴν ἄνω πορείαν μετίωμεν», διωρθώθη εἰς «κ ο υ φ ο ἰ πρός...», ἢ τὸ «Θεὸς Κύριος καὶ ἐ π έ φ α ν ε ν ἡμῖν» εἰς «Θεὸς Κύριος καὶ ἐ π έ θ α ν ε ν ἡμῖν», ἢ τὸ «εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν....» εἰς «εἰ ἠθέλησας θυσίαν ἔδωκα, ἄν...» ἢ τὸ «Χριστὸς ἀνέστη... θανάτῳ θάνατον πατήσας» εἰς «Χριστός... θανάτῳ θάνατόν πα τήσας καὶ», ἢ τὸ «Καὶ νόμον ἐκπληρῶν, περιτομήν...» εἰς «Καὶ νόμον ἐκπληρῶν περιτομήν, θελήσει...» ἢ τὸ «Θ ί α σ ο ν συγκροτήσαντας» εἰς «θ ι ά σ ο ν συκροτήσαντας» ἢ τὸ «μείνωμεν Χ ρ ι σ τ ὸ ν βλέψαι» εἰς «μείνομεν Χ ρ ί σ τ ο ν βλέψαι». Τοιούτους παρατονισμοὺς καὶ λοιπὰς τῆς ἐννοίας ἀλλοιώσεις ἤκουέ τις συχνάκις κατὰ τὸ παρελθόν. Σήμερον, τοὐλάχιστον εἰς τὰς πόλεις, τὸ φαινόμενον τείνει νὰ ἐκλείψῃ χάρις εἰς τὴν ὑψηλὴν μορφωτικὴν στάθμην τῶν ψαλτῶν, εἰς τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον τῶν μουσικῶν μας ἱδρυμάτων καὶ εἰς νεωτέρας μουσικὰς βυζαντινὰς ἐκδόσεις, αἵτινες ἀπήλειψαν τὴν ἐν παλαιοῖς μουσικοῖς βιβλίοις παρατηρουμένην παρατονίαν ἢ ἀρρυθμίαν ἐνίων λέξεων. Ὁ πολὺς Σακελλαρίδης παρετήρει σχετικῶς: «Αἱ βάσεις τῆς σημερινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς εἶναι αἱ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ἡ μακραίων ὅμως δουλεία διέστρεψε τὰ μέλη ταύτης, καὶ σήμερον σώζονται μέλη ἄρρυθμα καὶ παράτονα. Καὶ ἀκούει κανεὶς τοὺς ψάλτας μας νὰ λέγουν, χωρὶς νὰ θέλω νὰ ἐπιρρίψω τὴν εὐθύνην εἰς αὐτούς· Θιάσον συγκροτήσαντας πνευμάτικον στερέωσον, ἀντὶ Θίασον συγκροτήσαντας πνευματικὸν-στερέωσον. Λοιπὸν πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ Μουσικὴ τοῦ Βυζαντίου;» (ἐν Ἐκκλη-

σία τ. ΙΖ' σ. Π). Ὁ δὲ Κ. Παπαδημητρίου διεπίστου: «Εἶμαι εὐτυχὴς δυνάμενος νὰ διαπιστώσω ὅτι τὰ ἀνωτέρω ἐσφαλμένα παραδείγματα, εἰλημμένα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ἐκδόσεων Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, εἶναι ὀρθῶς συντεθειμένα ἐν τῷ Στιχηραρικῷ Ἀναστασιματαρίῳ καὶ Εἱρμολογίῳ Πέτρου Πελοποννησίου, μελίσαντος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παλαιοτέρων μελοποιῶν, ἐχόντων ὑπ' ὄψει τὰ ἀρχικὰ κείμενα» (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 12). Ἐκ τῶν ὅσων δὲ καὶ ἡμεῖς ἔχομεν ὑπ' ὄψει, εἰς τὰ ἐν χρήσει μουσικὰ βυζαντινὰ βιβλία καταβάλλεται σύντονος προσπάθεια ἐκ μέρους ἐκδοτῶν διὰ τὴν διόρθωσιν σφαλμάτων στίξεως κλπ. πρὸς διάσωσιν ἀκεραίου τοῦ νοήματος τῶν ὕμνων. Ἑπομένως οἱ ἀπὸ διφθέρας σήμερον ψάλλοντες ἱεροψάλται δὲν διατρέχουν τὸν κίνδυνον παρατονισμῶν καὶ ἄλλων παραλλαγῶν τῶν νοημάτων. Ἀπομένει νὰ τονισθῇ ἡ σημασία τῆς γραμματικῆς παιδείας τῶν ἱεροψαλτῶν, ἥτις ἀναφαίνεται κυρίως εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, καθ' ἃς δὲν ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ βιβλίου οἱ ψάλλοντες. Θὰ ἔλεγον ὅτι, ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας ἀπαιτεῖται ἀπαραιτήτως τὸ Ἀπολυτήριον Γυμνασίου. Μὲ τὸ ἐφόδιον τοῦτο θὰ δικαιοῦταί τις νὰ ἀναμένῃ ἀπὸ τὸν ἱεροψάλτην νὰ κατανοῇ πρῶτος αὐτὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ψαλλόμενα, ὥστε ἔπειτα νὰ τὰ καθιστᾷ προσιτὰ καὶ κατανοητὰ καὶ εἰς τὸν λαόν. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν ἀναγνωσμάτων εἴτε τοῦ Ἑσπερινοῦ, εἴτε κατὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν τοῦ Ἀποστόλου. Τὰ κείμενα ταῦτα, γεγραμμένα εἰς γλῶσσαν ἀρχαιοπρεπῆ, ἀπαιτοῦν ἱκανὰς γνώσεις, ἐκ μέρους τοῦ ἀπαγγέλλοντος, τῶν κανόνων τῆς στίξεως προκειμένου νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὴν ἐντέλειαν. Εἶναι ἀπαράδεκτον, τοὐλάχιστον διὰ τὰς πόλεις, ἔνθα οἱ ἐκκλησιαζόμενοι εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κάτοχοι ὑψηλῆς μορφώσεως, νὰ ἀκούωνται τὰ ἀποστολικὰ ἀναγνώσματα παραπεποιημένα ἐν πολλοῖς, λόγῳ τῆς κατωτέρας προφανῶς μορφώσεως τοῦ ἀναγνώστου. Ἡ ἐμμελὴς ἀπαγγελία ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ της ὅταν παρέχῃ τὴν δυνατότητα εἰς τοὺς ἀκροατὰς νὰ κατανοοῦν τὰς ἐννοίας τοῦ ἀναγνώσματος. Διὰ τὸν λόγον δὲ ἀκριβῶς τοῦτον καὶ ἐπιβάλλεται ὅπως τὸ Ἀποστολικὸν κυρίως ἀνάγνωσμα μὴ ψάλληται πομπωδῶς καὶ περιστρόφως, ἀλλ' ἀπαγγέλληται ἐμμελῶς μὲν ἀλλὰ μετὰ σαφηνείας καὶ σεμνότητος παρέχον οὕτω εἰς τοὺς ἀκροατάς του τὴν εὐκαι-

ρίαν συμμετοχῆς εἰς τὰς ἐν αὐτῷ διατετυπωμένας ἰδέας καὶ ὑψηλὰς ἐννοίας.

Εἰς τὴν ἐν προκειμένῳ μορφωτικὴν ἄνοδον τῶν νέων ἱεροψαλτῶν πολλὰ θὰ εἶχον νὰ προσφέρουν αἱ Σχολαὶ βυζαντινῆς μουσικῆς. Τὸ μάθημα τῆς ἀπαγγελίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμένων δὲν εἶναι δευτερεῦον. Δύναται νὰ συντελέσῃ κατὰ πολὺ εἰς τὸν καταρτισμὸν τῶν μαθητῶν ὥστε ὅτε ἀργότερον θὰ καταλάβουν τὴν ὑπεύθυνον θέσιν τοῦ ἱεροψάλτου νὰ δύνανται νὰ ἀπαγγέλλουν ὀρθῶς καὶ νὰ ἀποδίδουν καλῶς τὰ ὑπ' αὐτῶν ἀναγνωσκόμενα καὶ ψαλλόμενα. Ἐνθυμούμεθα ὅτι ὅτε κατὰ τὸ παρελθόν, διετελοῦμεν μαθητὴς τῆς Σχολῆς βυζαντινῆς μουσικῆς τοῦ Ὠδείου Ἀθηνῶν ὁ καθηγητὴς τῆς ἀπαγγελίας ἀείμνηστος Γιάγκος Ἀργυρόπουλος ἀφοῦ ἀνέλυεν εἰς τοὺς μαθητὰς τὸ νόημα ψαλμῶν ἢ ἀποστολικῶν ἀναγνωσμάτων, κατήρτιζεν ἐν συνεχείᾳ τούτους εἰς τὴν ὀρθὴν ἀπόδοσιν τοῦ νοήματος ἐπισημαίνων τὰ σημεῖα ἔνθα ἐπεβάλλετο ἰσχυρότερος τονισμὸς τῆς συλλαβῆς, ἢ ὀξύτερος τόνος τῆς φωνῆς ἀναλόγως ἑκάστοτε πρὸς τὴν ἀποδιδομένην ἔννοιαν ἢ λέξιν. Ὁ χρωματισμὸς τῆς φωνῆς, ἡ ποιοτικὴ ρύθμισις τοῦ τόνου καὶ ἄλλα συναφῆ συντελοῦν τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ νοήματος. Ἐνθυμούμεθα δὲ ἀκόμη ὁπόσην δυσκολίαν τότε ἀντιμετώπιζον συνάδελφοι μαθηταὶ ὀλιγογράμματοι, προκειμένου νὰ ἀφομοιώσουν τὰ διδασκόμενα καὶ νὰ ἀποδώσουν τὴν ἔννοιαν τοῦ ψαλμοῦ ἢ τοῦ ὕμνου. Ἦτο μία καθαρὰ ματαιοπονία δι' αὐτοὺς ἡ τοιαύτη προσπάθεια. Ἀγνοοῦντες τοὺς κανόνας τῆς γλώσσης, εὑρίσκοντο ἐν ἀδυναμίᾳ τοῦ νὰ τονίσουν ὀρθῶς τὰς λέξεις, νὰ ἐφαρμόσουν τὰς στίξεις καὶ γενικῶς νὰ βοηθήσουν εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ ὕμνου. Πρωτίστως ὅθεν, ἀπαραίτητος τυγχάνει ἡ μορφωτικὴ καὶ γραμματικὴ κατάρτισις τῶν μελλόντων ἱεροψαλτῶν, ἡ τελεία κατὰ τὸ δυνατὸν γνῶσις ὑπ' αὐτῶν τῶν κανόνων τῆς στίξεως καὶ ἡ ἀρτία ἐννοιολογικὴ αὐτῶν διείσδυσις εἰς τὸ νόημα τῶν μελῶν, προκειμένου ἵνα ταῦτα ἀποδίδωνται ἑκάστοτε κατὰ τὸν πλέον πρόσφορον καὶ προσήκοντα τρόπον.

Ἡ κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν λειτουργικῶν ὕμνων τῆς Ἐκκλησίας ἐκφαινομένη μουσικὴ τέχνη πρέπει νὰ ἐκτείνεται μέχρι σημείου, καθ' ὃ δὲν θὰ παραβλάπτεται τὸ οὐσιαστικὸν μέρος

τῶν ὕμνων τούτων, ἤτοι τὸ ὑψηλὸν αὐτῶν περιεχόμενον. Μουσικὴ ἡ ὁποία ἐπικαλύπτει τὴν οὐσίαν τῶν ὕμνων καὶ ἀπείργει τοὺς πιστοὺς τῆς ἀπολαύσεως τῶν νοημάτων αὐτῶν δὲν θητεύει εἰς τὸν μέγαν προορισμόν της ἀλλὰ καταντᾶ ἁπλοῦν ἀκρόαμα μὴ ἐμποιοῦν εἰς τὴν ψυχὴν «σώφρονα λογισμὸν» ὅπως λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος (P.G. 29,213 B). Κατὰ τὸν Χρυσόστομον δέον ὁ ἱεροψάλτης νὰ νοῇ ἃ λέγει καὶ νὰ δύναται αὐτὰ «καὶ ἑτέροις ἑρμηνεύσαι, μετὰ συνέσεως εἰπεῖν καὶ διδάξαι τοὺς ἀκούοντας». Τὸ νόημα τῶν ὕμνων εἶναι ἀνάγκη νὰ μετοχετεύεται εἰς τοὺς πιστούς. Διότι μόνον ἡ κατανόησις αὐτοῦ καταξιώνει πλήρως τὴν ὀρθόδοξον Λατρείαν. «Οὐκ ἔστι θέατρον ἡ Ἐκκλησία ἵνα πρὸς τέρψιν ἀκούωμεν» παρατηρεῖ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος (P.G. 49,58) ἀλλ' εἶναι τόπος ἔνθα ὄχι ἁπλῶς ἀνάγονται αἱ ψυχαὶ πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ τοῦτ' αὐτὸ ἑνοῦνται μὲ αὐτόν, ἀποβαίνει «πεδίον συναντήσεως Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἐν τῇ μυστηριακῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας» (Γ. Μεταλληνοῦ: Ἁρμόνιον καὶ ὀρθόδοξος πνευματικότης).

2) Ἡ δευτέρα προϋπόθεσις, μετὰ τὴν γραμματικὴν κατάρτισιν τοῦ ψάλλοντος, πρὸς ἀπόδοσιν τοῦ νοήματος τῶν ὕμνων εἶναι ἡ ἀρίστη γνῶσις τοῦ μουσικοῦ μέλους. Ἴσως φανῇ πως περίεργος ὁ ὅρος οὗτος. Ὅμως εἶναι ἀπαραίτητος. Ἡ ἀρίστη γνῶσις τοῦ μέλους παρέχει εἰς τὸν ψάλλοντα τὴν εὐχέρειαν νὰ κινῆται ἀνέτως μέσα εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ἤχου καὶ νὰ ρυθμίζῃ ἑκάστοτε τὸ μέλος κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ διασώζεται πάντοτε ἡ ἔννοια τοῦ ὕμνου, ἐν ἀνάγκῃ καὶ διὰ στιγμιαίας παρεκκλίσεως ἀπὸ τῆς παραδεδομένης μουσικῆς γραμμῆς. Τοῦτο συμβαίνει διὰ τὸν λόγον ὅτι οἱ ἱεροὶ ὑμνῳδοὶ κατέβαλον μὲν πρῶτοι πᾶσαν πρόνοιαν πρὸς διάσωσιν ἀκεραίας τῆς ἐννοίας τοῦ ὕμνου. Ὅμως ἐνίοτε, μεταγενέστεροι ἰδίᾳ ποιηταί, προσαρμόσαντες τοὺς στίχους των πρός τι μουσικὸν πρότυπον (προσόμοια) διέλαθον τοῦ μέτρου, πρᾶγμα ὅπερ ἀπαιτεῖ μεγίστην προσοχὴν ἐκ μέρους τοῦ ἐκτελεστοῦ, ὥστε ἡ τονιζομένη συλλαβὴ νὰ κεῖται πάντοτε εἰς τὴν θέσιν, οὐδέποτε δὲ εἰς τὴν ἄρσιν. Ἀναφέρομεν ὡς παράδειγμα τὸ «Σταυρὲ πανσεβάσμιε...». Ἡ πρώτη συλλαβὴ «Σταυ» κεῖται εἰς τὴν θέσιν. Ὁ ἄπειρος ἱεροψάλτης, ἐπακριβῶς ἐφαρμόζων

τὴν ἐπὶ τοῦ «Ὅλην ἀποθέμενοι» στηριζομένην μουσικὴν γραμμήν, θὰ ἐκτελέση «Σταῦρε πανσεβάσμιε...». Ἡ δουλικὴ ἐξάρτησις ἀπὸ τοῦ μέλους ὁδηγεῖ εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας εἰς ἀλλοίωσιν τῆς ἐννοίας τοῦ ὕμνου. Ἡ δυσκολία εἶναι μεγαλυτέρα εἰς τὰ προσόμοια ἢ εἰς τὰ ἰδιόμελα. Καὶ τοῦτο διότι εἰς τὰ προσόμοια ὑπάρχει ἐκ τῶν προτέρων γνωστὴ ἡ γραμμὴ τοῦ μέλους, ἤτοι τὸ μουσικὸν ὑπόδειγμα συμφώνως πρὸς τὸ ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ ψαλοῦν διάφοροι εἰς τὸ αὐτὸ μέτρον γεγραμμένοι ὕμνοι. Ἡ δυσκολία κυρίως ἔγκειται εἰς τὴν ἀκριβῆ προσαρμογὴν τῶν λέξεων τοῦ νέου ὕμνου πρὸς τὰ μελικὰ καὶ τονικὰ μέτρα τοῦ προτύπου. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι πάντοτε εὔκολον νὰ γίνῃ εἰς ἃς περιπτώσεις ἀναφέρομεν ἀνωτέρω, ἔνθα ἡ ταύτισις ἡ ἀπόλυτος κατὰ τὴν πορείαν τοῦ μέλους πρὸς τὸν τονικὸν ρυθμὸν τοῦ προτύπου παρακωλύεται ἐνίοτε εἴτε ἔκ τινος πλεοναζούσης συλλαβῆς, εἴτε ἔκ τινος διαφορετικοῦ τονισμοῦ τῆς λέξεως μεταβάλλοντος τὴν θέσιν εἰς ἄρσιν καὶ τἀνάπαλιν. Ἡ ἀρίστη κατάρτισις τοῦ ψάλτου ἐν προκειμένῳ ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ τὴν διόρθωσιν τῶν κακῶς κειμένων. Πρὸς τοῦτο θὰ ἔδει νὰ προηγῆται μία προπαιδεία τοῦ ψάλτου ἐν σχέσει πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ψαλλησόμενα μαθήματα ἢ μέλη ὥστε νὰ εἶναι δεόντως παρεσκευασμένος καὶ ὡς πρὸς τὸ μέλος καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ νόημα τοῦ ὕμνου. Ὅταν ὁ ψάλτης διὰ πρώτην φορὰν ἀντικρύζῃ τὸν ὕμνον καὶ ὡς ἔννοιαν καὶ ὡς μέλος κατὰ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἐκτελεῖ τοῦτον, εἶναι ἐνδεχόμενον ἢ μᾶλλον βέβαιον ὅτι τὴν προσοχήν του ἐπισπᾷ τὸ μέλος αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἐνῷ τὸ νόημα διεκφεύγει τῆς προσοχῆς του. Τοιαῦτα μέλη ψαλλόμενα prima vista θὰ ἔλεγον, παριστοῦν ἐν πολλοῖς τὸν ἱεροψάλτην ὡς αὐτοσχεδιάζοντα ἢ καὶ συλλαβίζοντα ἐνίοτε ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἄγνωστον εἰς αὐτὸν μελῳδίαν καὶ ταὐτοχρόνως νὰ ἀποδώσῃ καὶ τὸ νόημα τοῦ ὕμνου. Τοῦτο συμβαίνει συνήθως εἰς τοὺς ἑσπερινοὺς ἢ εἰς τὰ ἰδιόμελα μεγάλων ἑορτῶν, ὅτε τὰ τροπάρια δὲν εἶναι ἐπαρκῶς γνωστά, ὡς ἐκεῖνα τῶν Κυριακῶν. Διὰ τοῦτο ὁ καλὸς ἱεροψάλτης ἐγκαίρως θὰ προετοιμάσῃ ἑαυτὸν μεριμνῶν διὰ τὴν ἄσκησιν αὐτοῦ εἴς τε τὴν μουσικὴν γραμμήν, καὶ εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ ὕμνου. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν θὰ διαθέτῃ ποίάν τινα ἀνεξαρτησίαν καὶ εὐχέρειαν

προκειμένου εἰς δεδομένην στιγμὴν νὰ προσαρμόσῃ τὴν μουσικὴν γραμμὴν πρὸς τὸ νόημα τοῦ τροπαρίου καὶ νὰ μὴ ὑποτάξῃ τὸ νόημα εἰς τὸ μέλος.

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλης ἐπόψεως ἡ μουσικὴ κατάρτισις τοῦ ἱεροψάλτου διευκολύνει τὴν κατανόησιν τοῦ ὕμνου. Καὶ τοῦτο διότι ὁ καλῶς κατηρτισμένος ἱεροψάλτης εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐκτελέσῃ ἐπακριβῶς καὶ ἐπιτυχῶς τὰ λεγόμενα σημεῖα ποιότητος τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, ἅτινα προσδίδουν ἐξαίρετον καὶ ἰδιάζον κάλλος εἰς τὴν μελωδίαν ἀλλὰ καὶ σκοπὸν ἔχουν νὰ ἐξάρουν τὰ νοήματα τῶν ὕμνων. Τὰ σημεῖα ποιότητος τιθέμενα εἰς τὴν πρέπουσαν θέσιν καὶ κατὰ γράμμα ἐκτελούμενα διευκολύνουν τὰ μάλιστα τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ὕμνου. Καὶ τοῦτο ἀκριβῶς συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι οἱ ἱεροὶ ὑμνογράφοι τῆς Ἐκκλησίας μας, οἵτινες ταυτοχρόνως ἦσαν καὶ μελωδοί, δὲν ὑπέτασσαν τὸ νόημα εἰς τὴν μουσικήν, ἀλλὰ ἀντιθέτως ἐμερίμνησαν διὰ τὴν διάσωσιν ἀκεραίου τοῦ νοήματος τούτου διὰ τῆς εἰσαγωγῆς εἰδικῶν σημείων ἐν τῇ βυζαντινῇ παρασημαντικῇ, δι' ὧν τονίζονται εἰδικώτερον ὡρισμέναι συλλαβαί, ἐξαίρεται παθητικῶς ἡ ἀπόδοσις ἄλλων, διὰ λικνισμάτων δὲ ἐλαφρῶν τῆς φωνῆς ἀποδίδεται ἐπιτυχῶς τῆς λέξεως ἡ ἔννοια καὶ οὕτω πως ὁ πιστὸς διευκολύνεται εἰς τὸ νὰ ἐννοήσῃ πλήρως τοῦ λειτουργικοῦ ὕμνου τὸ ὑψηλὸν περιεχόμενον καὶ τοὐτοχρόνως νὰ ἀνυψώσῃ νοῦν καὶ καρδίαν πρὸς τὸν Θεόν.

Ἐν τῇ πράξει βεβαίως ἀπαιτεῖται μεγίστη προσοχὴ διὰ τόν, κατὰ τὴν συμμόρφωσιν πρὸς τὰ σημεῖα ποιότητος, περιορισμὸν τοῦ ἱεροψάλτου ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς σοβαρότητος καὶ τῆς εὐπρεπείας. Ἔχομεν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου τονίσει τὰ δέοντα ἐν τοῖς πρόσθεν. Ἄνευ χειρονομιῶν καὶ μορφασμῶν πρέπει νὰ ἐκτελῶνται τὰ σημεῖα ταῦτα, ἡ δὲ φωνὴ ἀβιάστως ἐξερχομένη τοῦ λάρυγγος νὰ ἀποδίδῃ κατὰ τὸ δυνατὸν τὸ νόημα.

3) Μία τρίτη προϋπόθεσις τῆς καλῆς ἀποδόσεως τοῦ νοήματος τοῦ ὕμνου ὑπὸ τοῦ ἱεροψάλτου, παραλλήλως πρὸς τὴν γραμματικὴν καὶ μουσικὴν του κατάρτισαν, εἶναι καὶ τὸ νὰ κατανοῇ πρῶτος ὁ ἱεροψάλτης τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀποδιδομένου ὕμνου ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς προσωπικῆς καὶ συνειδητῆς συμμε-

τοχῆς αὐτοῦ πρώτου εἰς τὴν Λατρείαν, καὶ μὴ περιορισμοῦ του εἰς μίαν ἁπλῆν «ἐπαγγελματικὴν» ἀπασχόλησιν, ἡ ὁποία στερεῖται τοῦ βαθυτέρου ὑποστρώματος τῆς πνευματικότητος καὶ κατὰ συνέπειαν τοῦ κυριωτέρου ἐρείσματος πρὸς ἐπίτευξιν τῆς λειτουργικῆς ἀναγεννήσεως. Πρέπει μὲ ἄλλους λόγους ὁ ἱεροψάλτης νὰ προσεύχεται πρῶτος αὐτός, δίδων οὕτω τὸ σύνθημα ἀλλὰ καὶ τὸ καλὸν παράδειγμα τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸ ἱερὸν του ἔργον. Δυστυχῶς ἐνίοτε ὁ νοῦς τῶν ἱεροψαλτῶν δὲν εἶναι εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν ψαλλομένων ἀλλὰ περισπᾶται ὁτὲ μὲν εἰς τὴν μέριμναν πρὸς ἐκλογὴν τοῦ καταλλήλου τόνου, ὁτὲ δὲ εἰς τὴν ἀγωνίαν πρὸς ἐπιτυχῆ καὶ συγχρονισμένην ἐκτέλεσιν ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῶν ὕμνων, ὁτὲ δὲ καὶ εἰς ἄλλας σκέψεις. Ἐφαρμόζεται δηλαδὴ ἐκεῖνο ποὺ ὁμολογεῖ ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς τῆς Παρακλητικῆς: «Πολλάκις τὴν ὑμνωδίαν ἐκτελῶν, εὑρέθην τὴν ἁμαρτίαν ἐκπληρῶν, τῇ μὲν γλώσσῃ ἄσματα φθεγγόμενος, τῇ δὲ ψυχῇ ἄτοπα λογιζόμενος..». Ἔχομεν καὶ ἄλλοτε τονίσει πόσον συμβάλλει ἡ προϋπόθεσις αὕτη εἰς τὴν ὀρθὴν ἀπόδοσιν τοῦ νοήματος. Δὲν νομίζομεν ὅτι ἐνδείκνυται νὰ ἐπιμείνωμεν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, πολλῷ μᾶλλον, ὅσῳ ἡ συνεχῶς ἀνερχομένη ποιοτικὴ στάθμη τοῦ ἱεροψαλτικοῦ στοιχείου, ἰδίᾳ εἰς τὰς πόλεις, ἐγγυᾶται περὶ τῆς πληρώσεως καὶ τοῦ ὅρου τούτου, ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ διὰ μίαν πραγματικὴν ἀναγέννησιν εἰς τὸν χῶρον τῆς Λατρείας μας.

4) Τὴν κατανόησιν τῶν ὕμνων εὐνοεῖ περαιτέρω καὶ ἡ ἁ π λ ό τ η ς τῶν μουσικῶν μελῶν. Τὰ ἀργὰ καὶ πολύπλοκα μέλη, ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν διασώζουν τὴν γνησίαν παράδοσιν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν μουσικῶν φθόγγων, τῆς στρυφνότητος αὐτῶν καὶ τῶν ἀπαραιτήτων φωνητικῶν παρεκτάσεων ὑποτάσσουν τὴν οὐσίαν εἰς τὸν τύπον καὶ τὸ νόημα εἰς τὴν μουσικὴν γραμμήν, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ πιστοὶ νὰ παραμένουν ἀμέτοχοι τῶν ὑψηλῶν ἐννοιῶν τῆς ἀφθάστου εἰς σύλληψιν ὀρθοδόξου ὑμνογραφίας. Κατὰ τὸν Ζιγαβηνὸν τὰ μέλη τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας μουσικῆς δέον νὰ εἶναι «οἰκονομικὰ» καὶ «ἄτεχνα». Καὶ ὡς «οἰκονομικὰ» νοοῦνται τὰ ἔχοντα ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας μας, ὅπερ διὰ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Κυρίου καὶ τῆς θυσίας αὐτοῦ τελειοῦται, ὡς «ἄτεχνα» δὲ τὰ

ἁπλᾶ, ἤτοι τὰ ἀπηλλαγμένα ἐξεζητημένης τεχνικῆς ἐπενδύσεως. Τὰ μὴ ἁπλᾶ μέλη οὐδένα σκοπὸν ὑπηρετοῦν· ἀντιθέτως μάλιστα ἀρνητικῶς συμβάλλουν εἰς τὴν μὴ κοινωνίαν καὶ μετοχὴν τοῦ πιστοῦ εἰς τὰ μεγάλα τῆς Ἐκκλησίας μας πιστεύματα. Οἱ πιστοὶ δυσανασχετοῦν ὁσάκις παρεκτείνονται τὰ μέλη καὶ θυσιάζεται τὸ νόημα εἰς τὴν μουσικὴν τέχνην. Καὶ ἂς μὴ ἐκλαμβάνεται ὡς ἀπειρία καὶ ἔλλειψις τεχνικῆς ἱκανότητος ἡ ἐκ μέρους ἱεροψάλτου τινὸς ἀποφυγὴ ἐκτελέσεως στρυφνῶν μαθημάτων ἐν ὥρᾳ Θ. Λατρείας. Ἂς τὸ κατανοήσωμεν ὅλοι ὅτι ἡ ὥρα αὐτὴ δὲν προσιδιάζει εἰς ἀκαίρους καὶ ἀτόπους ἐπιδείξεις, ἀλλ' εἶναι ὥρα συντριβῆς καὶ κατανύξεως. Δὲν ἔχει σημασίαν τί μᾶς ἀρέσει. Σημασίαν ἔχει τί πρέπει νὰ γίνῃ. Οἱ φίλοι πιστοὶ οἱ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς καταταγόμενοι, ἐκ Μ. Ἀσίας ἢ Κωνσταντινουπόλεως προερχόμενοι, εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἀρέσκωνται εἰς ὅ,τι τὸ ὑπενθυμίζον εἰς αὐτοὺς παιδικὰς ἀναμνήσεις ἐκ τῆς χαμένης πατρίδος, ἢ φέρον κατὰ νοῦν των εἰς ἀκοὰς των προσιτὰ καὶ οἰκεῖα μέλη. Τὸ πρόβλημα ὅμως εἶναι ἐὰν τὰ μέλη αὐτὰ εἶναι τὰ γνήσια βυζαντινά. Διότι εἶναι βεβαιωμένον ὅτι λόγῳ τῆς μακραίωνος δουλείας τοῦ Ἔθνους στοιχεῖα ξενικὰ ἐπιδράσαντα καὶ ἐπὶ τῆς μουσικῆς μας διέστρεψαν τὸν ἀκραιφνῆ τῆς ἑλληνικὸν χαρακτῆρα μέχρι σημείου τινὸς καὶ κατέστησαν τὰ μέλη ἐν πολλοῖς ἀγνώριστα. Οἱ «ἀμανέδες» λ.χ. δὲν ἀποτελοῦν μέρος ἢ ἔκφρασιν τοῦ γνησίου βυζαντινοῦ μέλους. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ ὅ,τι πρέπει προκειμένου νὰ ἀποκαθαρθοῦν τὰ μέλη ἀπὸ τὰ «ἐπείσακτα» στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὡς ἐλαφρὰ κόνις ἔχουν ἐπικαθήσει ἐπ' αὐτῶν ἀλλοιοῦντα πως τὴν γνησίαν μορφὴν αὐτῶν.

Ἡ ἁπλότης τοῦ μέλους ἐξυπηρετεῖ καὶ ἄλλον τινα σκοπόν: ἀπαλλάσσει τὸν ἱεροψάλτην ἀπὸ περιττὰς φωνασκίας αἱ ὁποῖαι μᾶλλον πρὸς... τὸ ἀκουσθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων γίνονται. Κραυγαὶ διάτοροι καὶ «βοαὶ ἄτακτοι» εἶναι αὐστηρῶς ἀπηγορευμέναι εἰς τοὺς ἱεροψάλτας ὑπὸ τῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας. Αἱ εἰς τὴν διὰ πασῶν φωναὶ καταπνίγουν πᾶσαν πνευματικὴν ἰκμάδα καὶ ἀναστέλλουν τὴν κατανυκτικὴν ἀτμόσφαιραν. Κατάνυξις καὶ φωναὶ ὑψηλαὶ καὶ «μεγάλαυχοι» εἶναι πράγματα ἀσυμβίβαστα. Τὴν κατάνυξιν δημιουργεῖ συντηρεῖ καὶ προάγει ἡ σεμνότης τοῦ ὕφους τοῦ τε λειτουργοῦ καὶ τοῦ ἱεροψάλτου. Ἀδικοῦν ὁμολογου-

μένως τὸν ἑαυτόν των ὅσοι ἐκ τῶν παραγόντων τούτων ἀπολύουν ὁλόκληρον τῆς φωνῆς των τὴν δύναμιν καταστρέφοντες οὕτε ὅ,τι θεωρεῖται ἀπαραίτητον καὶ ὑποβλητικὸν διὰ τὸν σκοπὸν τῆς προσευχῆς καὶ τῆς «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» λατρείας τοῦ Θείου. Τὰς περιττὰς «κενοφωνίας» καθιστᾷ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον περιττὰς καὶ ἡ μικροφωνικὴ ἐγκατάστασις εἰς τοὺς ναούς, ἥτις ἐπιτρέπει νὰ ἀκούωνται εὐκρινῶς καὶ τὰ εἰς χαμηλὸν τόνον ἐκτελούμενα μέλη. Μάλιστα τὰς δυνατὰς φωνὰς ἀλλοιώνει συνήθως τὸ μεγάφωνον κατὰ τρόπον φοβερόν, ἀναμεταδίδον ταύτας ἀγνωρίστους ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐπὶ προφανεῖ βλάβῃ καὶ τοῦ ἐκτελεστοῦ καὶ τοῦ ἀκροατοῦ. Τὸ ψαλτήριον δὲν εἶναι βῆμα ἐπιδείξεως. Εἶναι δεύτερος ἄμβων προωρισμένος καὶ οὗτος νὰ διδάσκῃ τὸν λαόν. Τὰ λειτουργικά μας κείμενα εἶναι μνημεῖα τοῦ λόγου καὶ περιέχουν ἄφθονον κατηχητικήν, δογματικήν, λειτουργικὴν καὶ ἠθικὴν ὕλην, τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν νὰ καθιστῶμεν προσιτὴν εἰς τὸν λαόν.

Ἱεροψάλτης ἐπιδιδόμενος εἰς «ἀτάκτους βοὰς» δὲν παραβαίνει μόνον Κανόνα Οἰκουμενικῆς Συνόδου, δὲν ἐκθέτει μόνον ἑαυτὸν εἰς τὰ ὄμματα τῶν πιστῶν, ἀλλὰ καὶ ἁμαρτάνει ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ δίδων τόπον εἰς τὴν ἐπίδειξιν καὶ τὴν κενοδοξίαν. Διὰ τοὺς τυχὸν ἐπαιρομένους διὰ τὸ φωνητικὸν των τάλαντον ἔχουν πάντοτε ἰσχὺν καὶ πρέπει ἔναυλοι νὰ ἀντηχοῦν εἰς τὰ ὦτα οἱ θεόπνευστοι λόγοι τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Τί ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβών;», ὡς καὶ ἡ μυριόστομος ὁμολογία ὅτι «πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθεν ἐστὶ καταβαῖνον» ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν Φώτων. Δῶρον Θεοῦ εἶναι καὶ ἡ γλυκεῖα φωνή, τὸ «μέταλλον» αὐτῆς, ἡ δεξιότης τοῦ λάρυγγος, ἡ φωνητικὴ ἀντοχὴ καὶ τὰ συναφῆ. Καὶ εἶναι ὑπεύθυνοι δωρεοδόχοι οἱ λαβόντες τὸ δώρημα τοῦτο. Ὑπεύθυνοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν καλὴν διαχείρισιν τοῦ ταλάντου, ἥτις καὶ θὰ τοὺς καταστήσῃ εὐπροσώπους ἐνώπιον τοῦ δωρητοῦ Θεοῦ. Ἀντιθέτως ἡ ἔπαρσις διὰ τὸ δῶρον ἀποτελεῖ ἀνεπίτρεπτον σφετερισμὸν ἀλλοτρίας δόξης, ἀποτελεῖ καὶ συνιστᾷ «ὕβριν» ὑπὸ τὴν κλασσικὴν τῆς λέξεως ἔννοιαν, ἀξίαν τιμωρίας καὶ ὄχι ἐπαίνου. Τί τὸ ὄφελος ἄλλωστε ἐὰν τοὺς ἄλλους ὁδηγῶμεν εἰς τὸν οὐρανὸν διὰ τῆς γλυκείας φωνῆς, ἡμᾶς δὲ αὐτοὺς ἀποκλείωμεν ἐκ λόγων ἐγωϊ-

σμοῦ ἢ ἐπιδείξεως καὶ κενοδοξίας τῆς ἀπολαύσεως ταύτης; Τί τὸ κέρδος ὅταν τῶν ἄλλων διευκολύνωμεν τὴν ἀνάτασιν, ἡμεῖς δ' αὐτοὶ παραμένωμεν θλιβεροὶ τῆς γῆς πεζοί. Ἂς τὸ προσέξωμεν τὸ ζήτημα. Ὑπάρχει καὶ ἐδῶ ὁ αὐτὸς φόβος καὶ κίνδυνος ὅστις ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς κήρυκας τοῦ Θείου λόγου, ὃν ὁ θεῖος Παῦλος εἶχε πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅταν μετὰ φόβου διεκήρυττεν ὅτι φοβεῖται «μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένηται».

ζ) Εἰδικά τινα ἀξιοπρόσεκτα σημεῖα

Περαίνοντες τὸ κεφάλαιον τοῦτο περὶ τοῦ τρόπου τῆς ψαλμωδίας ἐντὸς τοῦ ὀρθοδόξου ναοῦ, κρίνομεν ἀπαραίτητον νὰ σημειώσωμεν ὀλίγα τινὰ καὶ ἐπὶ ὡρισμένων σημείων τῆς Θείας Λειτουργίας εἰς τὰ ὁποῖα ἐνδείκνυται μείζων προσοχὴ ἐκ μέρους τοῦ ἱεροψάλτου. Ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς Θ. Λειτουργίας καὶ μεθ' ἑκάστην δέησιν τῶν «Εἰρηνικῶν» ὁ λαὸς διὰ τοῦ ψάλτου ἀναφωνεῖ «Κύριε, ἐλέησον» Ἡ φράσις αὕτη ἐνέχει ἱκεσίαν καὶ θερμὴν πρὸς τὸν Κύριον παράκλησιν ὅπως γίνῃ ἵλεως ἔναντι τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἀφ' ἑνός, καὶ ἐκπληρώσῃ τὸ προηγηθὲν αἴτημα τῆς χριστιανικῆς κοινότητος ἀφ' ἑτέρου. Ἑπομένως δὲν πρέπει νὰ ψάλλεται κατὰ τρόπον ἀγέρωχον καὶ ἀθεόφοβον τοῦτο. Κατὰ τρόπον ἐγγίζοντα ὄχι τὴν ἱκεσίαν ἀλλά...τὴν ἀπειλήν. Δὲν ψάλλεται ἰταμῶς ὡς ἀπαίτησις τὸ «Κύριε ἐλέησον», ὄχι προπετῶς ὡς δικαίωμα, ἀλλ' ἠπίως καὶ ταπεινοφρόνως ὡς δέησις καὶ ἐκλιπάρησις τῆς θείας μεγαλωσύνης καὶ ἀγαθότητος. Πρέπει νὰ ψάλλεται ὄχι ἀσυνειδήτως ἀλλ' ἐνσυνειδήτως, μετὰ προσοχῆς καὶ συναισθήσεως τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνδείκνυται νὰ ἀποφεύγωνται κατὰ τὸ δυνατὸν τὰ σχοινοτενῆ «Κύριε ἐλέησον» ἢ τὰ εἰς ρυθμὸν ἐμβατηρίου ἀποδιδόμενα διὰ συνεχῶν ἐπαναλήψεων τῶν δύο τούτων λέξεων. Πάντα ταῦτα δὲν μαρτυροῦν «πνεῦμα συντετριμμένον, καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην», εἰς ἣν εὐαρεστεῖται ὁ Θεός. Ἐκ τῆς καρδίας πρέπει νὰ ἐξέρχεται τὸ «Κύριε ἐλέησον», ὄχι ἁπλῶς ἐκ τῶν χειλέων, Νὰ εἶναι ἀπαύγασμα τοῦ ἐσωτερικοῦ μας. Νὰ ἐκφράζῃ τὸ πλήρωμα τῆς ψυχῆς. Ἄλλως καθίσταται μία τυπικὴ ἐπίκλησις μηδεμίαν

σχέσιν ἔχουσα μὲ τὴν ἱκεσίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν δέησιν τῆς καρδίας. Τὰ αὐτὰ ἰσχύουν καὶ διὰ τὰ «Παράσχου Κύριε» καὶ τὰ «Σοὶ Κύριε». Πάντα ταῦτα εἶναι δεήσεις, καὶ ὡς δεήσεις δέον νὰ ἀποδίδωνται καὶ νὰ ἐκτελῶνται ὑπὸ τοῦ ἱεροψάλτου. Ἐν βαθείᾳ δηλονότι συναισθήσει τοῦ νοήματος αὐτῶν καὶ τῆς δι' αὐτῶν αἰτουμένης θείας ἀντιλήψεως ἢ ὑποσχομένης ἀνθρωπίνης ἀφοσιώσεως.

Ὁ Τρισάγιος ὕμνος ἔχει τόνον πανηγυρικὸν. Ἀποτελεῖ ἔκφρασιν τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ὁ ὕμνος τῶν Χερουβεὶμ πρὸ τοῦ Θρόνου τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Κατὰ συνέπειαν ἀνάλογος δέον νὰ εἶναι καὶ ἡ ἀπόδοσις τοῦ μέλους. Τὸν Τρισάγιον ψάλλει ὁ ἱεροψάλτης θριαμβευτικῶς ὡς ᾠδὴν ἐπινίκιον πρὸς τὸν μόνον ἀληθῆ Θεὸν ἀπευθυνόμενον. Ἀντιθέτως ὁ Χερουβικὸς ὕμνος πρέπει νὰ ψάλλεται ἠπίως καὶ μετὰ δέους καὶ συστολῆς ἀναλόγου πρὸς τὴν ἱερότητα τῆς στιγμῆς. Ἀντεδείκνυνται φωνασκίαι καὶ ἰσχυραὶ βοαὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὕμνου τούτου. Ἐν τῷ ναῷ ἐπικρατεῖ ἀτμόσφαιρα κατανύξεως, τὴν ὁποίαν διαλύουν αἱ ἄτακτοι φωναί, ἐνῷ τὸ ἤπιον μέλος δημιουργεῖ μίαν ἀληθῆ μυσταγωγίαν διευκολύνουσαν τὴν ψυχικὴν ἄνοδον. Ἑπομένως ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου εὑρίσκονται ὅσοι ἐκμεταλλεύονται τὴν θέσιν των καὶ θεωροῦντες τὴν ὥραν ταύτην ὡς μοναδικὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἐπίδειξιν μουσικῶν γνώσεων, σπεύδουν νὰ ἐκτελέσουν τὸν Χερουβικὸν ὕμνον κατὰ τρόπον πόρρω ἀπέχοντα τῆς μυσταγωγικῆς τελετουργίας καὶ μὴ ὑποβοηθοῦντα τοὺς πιστούς. Ἐνῷ ὁ μνήμων τῶν εὐθυνῶν του καὶ τῶν καθηκόντων του ἱεροψάλτης μὲ σιγηλὴν φωνήν, ἠπίαν, κατανυκτικήν, σχεδὸν ἀκουομένην θὰ ψάλῃ τὸν Χερουβικὸν δίδων οὕτω πολύτιμον εὐκαιρίαν εἰς τοὺς πιστοὺς νὰ προσευχηθοῦν καὶ νὰ αἰσθανθοῦν σπάνια συναισθήματα θείας κοινωνίας.

Τὸ «ἄξιον καὶ δίκαιον» πρέπει νὰ ψάλλεται ἠπίως εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀκούηται ὁ τελετουργὸς ἱερεὺς ἀναγινώσκων χαμηλοφώνως τὰς ὑπερόχους εὐχὰς πρὸ τοῦ φρικτοῦ Θυσιαστηρίου. Ἄλλως ὁ λαὸς παρακολουθῶν τὸ μέλος, δὲν ἀντιλαμβάνεται τῆς εὐχῆς τὰ νοήματα καὶ ἀκούων μετὰ ταῦτα ἐκφώνως τὸ «Τὸν ἐπινίκιον ὕμνον....» δὲν ἀντιλαμβάνεται τὴν συντακτικὴν τῆς φράσεως δομήν, διότι ἡ ἐκφώνησις εἶναι ἡ κατάληξις

τῆς προηγηθείσης εὐχῆς. Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ προκειμένου περὶ τοῦ «ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαββαώθ».

Μεγίστη προσοχὴ δέον νὰ καταβάλλεται κατὰ τὸ «Σὲ ὑμνοῦμεν». Εἶναι ἡ φοβερωτέρα στιγμὴ τῆς Θ. Λειτουργίας. Μὲ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ Παναγίου Πνεύματος μετουσιοῦται ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἰς Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ. Οἱ ἄγγελοι φρίσσουν πρὸ τοῦ φρικτοῦ Μυστηρίου. Ὁ ἱερεὺς γονυκλινὴς πρὸ τῆς ἁγ. Τραπέζης δέεται ἵνα ὁ Θεὸς καταπέμψῃ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ οἱ πιστοὶ ἐν συγκινήσει πολλῇ ζοῦν τὴν μεγάλην ταύτην στιγμήν. Ὁ ἱεροψάλτης τὸ «Σὲ ὑμνοῦμεν» πρέπει νὰ ἐκτελέσῃ λίαν ἠπίως, μόλις ἀκουόμενος. Οὕτω δὲν θὰ ταράξῃ τὴν μυσταγωγικὴν ἀτμόσφαιραν καὶ δὲν θὰ παρεμβάλῃ ἐμπόδια εἰς τὴν μεταρσίωσιν τῶν πνευμάτων. Ἱεροψάλται τινὲς ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ λειτουργοῦ ἱερέως δύνανται νὰ ἐκτελοῦν συντόμως τὸ μέλος, ὥστε εἰς τὸ ὑπόλοιπον τοῦ χρόνου διάστημα νὰ ἀκούηται ἡ εὐχὴ καὶ ἡ δέησις τοῦ ἱερέως, τοῦ λαοῦ κλίνοντος γόνυ ψυχῆς καὶ σώματος πρὸς προσκύνησιν τῆς Παναγίας Τριάδος. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ἀμφότερα τὰ συστήματα καλῶς καὶ πρεπόντως ἐφαρμοζόμενα συντελοῦν, καθ' ἃ γνωρίζομεν, εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς Χάριτος.

Τὸ «Ἄξιόν ἐστιν» εἶναι ὕμνος ἀφιερωμένος εἰς τὴν Παρθένον Μαρίαν. Τὸ ὕφος τοῦ ὕμνου εἶναι πανηγυρικὸν καὶ θριαμβευτικόν. Ἀνάλογος δέον νὰ εἶναι καὶ ἡ ἀπόδοσις τοῦ μέλους. Μεγαλύνομεν τὴν Θεοτόκον μετὰ παιᾶνος ἱεροῦ διὸ καὶ ἡ ὑμνωδία εἰς τόνον ἐπίσημον πρέπει νὰ ἀποδίδῃ αὐτὸν τὸν ἱερὸν παιᾶνα. Εὐτυχῶς ὅτι οἱ μελωδοὶ τῆς Ἐκκλησίας μας ἔχουν κληροδοτήσει εἰς ἡμᾶς διάφορα καὶ ποικίλα μέλη «Ἄξιον ἐστὶν» ἀνταποκρινόμενα εἰς τὰς πρόσθεν ἀπαιτήσεις. Ὑπάρχει λοιπὸν τὸ ὑλικόν. Ἀρκεῖ νὰ ἐκτελεσθῇ κατὰ τὸν πλέον κατάλληλον καὶ ἐπιβεβλημένον τρόπον.

Βεβαίως δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ ὑπομνήσωμεν καὶ ἐνταῦθα τὴν ἀνάγκην ὅπως περὶ πάντων τούτων προηγῆται συνεννόησις μεταξὺ τοῦ Ἱερέως καὶ τοῦ ἱεροψάλτου πρὸς ἀποφυγὴν τυχὸν παρεξηγήσεων ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἀγαστῆς αὐτῶν συνεργασίας καὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ πληρώματος.

Τοῦ λόγου δὲ ἤδη ἐλθόντος ἐπὶ τὴν συνεργασίαν γενικῶς μεταξὺ ἱερέως καὶ ἱεροψάλτου, καλὸν θεωροῦμεν νὰ ἀφιερώσωμεν

καὶ ὀλίγας λέξεις δι' αὐτήν, διότι φρονοῦμεν ὅτι διὰ τὴν ἀρτίαν καὶ ὡλοκληρωμένην προσφορὰν τῆς θείας Λατρείας ὁ παράγων «ἱεροψάλτης» δέον νὰ εὑρίσκεται εἰς στενὴν ἐπαφὴν καὶ συνεργασίαν μὲ τὸν παράγοντα «ἱερεύς». Ἡ συνεργασία αὕτη, ὡς εἰκός, δὲν πρέπει νὰ περιορίζηται μόνον εἰς θέματα τάξεως ἐν ταῖς Ἀκολουθίαις. Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ἐὰν ἐπεξετείνετο καὶ εἰς τὴν προσπάθειαν πρὸς ἀποφυγὴν δυσαρμονίας κατὰ τὴν ἐναλλαγὴν ἐκφωνήσεων καὶ ψαλμάτων. Ἀτυχῶς, ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἱερέων τινὲς εἶναι παντελῶς ἄμοιροι μουσικῆς παιδεύσεως, στεροῦνται δὲ καὶ τοῦ φυσικοῦ δώρου τῆς μουσικότητος, ἔρχονται εἰς φωνητικὴν ἀντίθεσιν μὲ τὸν ἱεροψάλτην. Εἰς ἄλλον τόνον ψάλλει οὗτος καὶ εἰς ἄλλον ὁ ἱερεὺς ποιεῖ τὰς ἐκφωνήσεις. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας δημιουργεῖται δυσαρμονία, ἡ ὁποία καὶ εἰς τὸν ἱεροψάλτην δημιουργεῖ προβλήματα ἀλλὰ καὶ τὴν Θ. Λατρείαν τραυματίζει. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας καλὸν θὰ ἦτο ἐὰν ὁ ἱεροψάλτης ἀνελάμβανε νὰ προπαιδεύσῃ κάπως τὸν ἱερέα εἰς ζητήματα τόνων, ὥστε ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἐκλείψῃ τὸ κακόν. Ἕνας ἔμπειρος ἱεροψάλτης ποθῶν τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἁρμονίας ἐν τῇ Λατρείᾳ ὁπωσδήποτε πολλὰ δύναται νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὸν τομέα τοῦτον. Πάντως ὡς γενικήν τινα ἀρχὴν δυναμένην νὰ ἔχῃ ἐφαρμογὴν εἰς ζητήματα τόνων, ἡμεῖς τοὐλάχιστον φρονοῦμεν ὅτι ἡ πρωτοβουλία δέον νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν ἱεροψάλτην. Καὶ ἰδοὺ διατί: ὁ ἱερεὺς κατὰ τὰς ἐκφωνήσεις κυμαίνεται μεταξὺ δύο ἢ τριῶν τὸ πολὺ φθόγγων (φωνῶν). Αἱ ἐκφωνήσεις ἔχουσι τὴν μορφὴν ἐμμελοῦς ἀπαγγελίας. Ὡς ἐκ τούτου καὶ εἰς τυχὸν χαμηλὴν ἐὰν κινηθῇ ὁ ἱερεὺς βάσιν δὲν διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ κατέλθῃ εἰς σημεῖον, τὸ ὁποῖον θὰ τὸν δυσκολεύσῃ φωνητικῶς, ἢ ἐὰν κινηθῇ εἰς ὑψηλὴν βάσιν ὁμοίως. Ἀντιθέτως πρὸς ταῦτα ὁ ἱεροψάλτης ψάλλων κινεῖται τοὐλάχιστον εἰς μίαν πλήρη κλίμακα. Ὡς ἐκ τούτου θὰ πρέπει πρὶν ἀρχίσῃ τὸ μέλος νὰ φροντίσῃ νὰ ἐπιλέξῃ τὸν κατάλληλον τόνον ὡς βάσιν ὁ ὁποῖος θὰ τῷ ἐπιτρέπῃ τὴν ἄνετον ἐκτέλεσιν τοῦ ὕμνου. Ἑπομένως καὶ ὁ ἱερεύς, ἀναγνωρίζων τὴν βασιμότητα τοῦ ἀντιμετωπιζομένου προβλήματος δὲν θὰ πρέπει, νομίζομεν, νὰ ἐπιδιώκῃ νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὸν ἱεροψάλτην τοὺς τόνους, ὅλως δ' ἀντιθέτως θὰ πρέπει τὴν τοιαύτην πρωτοβουλίαν νὰ παραχωρῇ εἰς ἐκεῖνον, ἀκολου-

θῶν τὴν βάσιν καὶ οὗτος εἰς τὰς ἐκφωνήσεις εἴτε εἰς τὸν βασικὸν φθόγγον ἱστάμενος, εἴτε εἰς ἕτερόν τινα χαμηλότερον ἢ ὑψηλότερον ἐν ἁρμονικῇ πρὸς τὸν βασικὸν εὑρισκόμενον σχέσει. Ἄλλως βεβαίως ἔχει τὸ θέμα ἐὰν ὁ ἱερεὺς εἶναι κάτοχος μουσικῶν γνώσεων. Τότε οὗτος λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅλους τοὺς παράγοντας, ὡς καλὸς μουσικός, δύναται νὰ κατευθύνῃ τὴν τονικότητα τῶν ὑπὸ τοῦ ἱεροψάλτου ἐκτελουμένων μελῶν, εἰς ἃς ἐννοεῖται περιπτώσεις ἐναλλάσσεται εἰς ἐκφωνήσεις καὶ ψάλματα ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ ψάλτης ,ὅπερ καὶ συνήθως συμβαίνει.

Πάντως ὁ προσευχόμενος λαὸς πρέπει νὰ ἱκανοποιῆται καὶ αἰσθητικῶς. Ὠνόμασέ τις κάποτε τὴν Θ. Λειτουργίαν ὡς ἀρίστην ψυχαγωγίαν. Ἐὰν ὁ ὅρος ἐκληφθῇ κατὰ κυριολεξίαν, τότε σημαίνει ὅτι ἡ Θ. Λατρεία ἀποβαίνει ὄντως ψυχῆς ἀγωγή. Καὶ τοῦτο συμβαίνει ὁσάκις ἀποφεύγεται πᾶν ὅ,τι προσβάλλει τὰ αἰσθητικὰ διαφέροντα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὑποβοηθεῖ τὴν ψυχικὴν του ἀνάπαυσιν. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς δὲ ταύτης καὶ ἡ διαμνημονευομένη ἐνταῦθα συνεργασία ἱερέως καὶ ψάλτου ἐπιβάλλεται νὰ ἐπεκτείνεται καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν σχέσεων αὐτῶν. Εἶναι ὅλως ἄτοπον καὶ ἀπαράδεκτον νὰ γίνωνται δημοσία συστάσεις ἢ καὶ παρατηρήσεις ἐκ μέρους τοῦ ἱερέως πρὸς τὸν ἱεροψάλτην, καὶ πάντῃ ἀπόβλητον καὶ κατακριτέον, νὰ σχολιάζηται τυχὸν ὁ ἱερεὺς ὑπὸ τοῦ ψάλτου καὶ δὴ καὶ εἰς ἐπήκοον τῶν πιστῶν. Πρέπει εἰς τὸν λαὸν νὰ παρέχηται ἡ ἐντύπωσις, ἥτις ἄλλωστε δὲν θὰ ἀπέχῃ καὶ τῆς πραγματικότητος, ὅτι μεταξὺ τῶν παραγόντων τοῦ ναοῦ ἐπικρατεῖ πνεῦμα ἀγάπης, εἰρήνης, ἁρμονικῆς συνεργασίας καὶ ἀμοιβαίας κατανοήσεως ὡς ἀκριβῶς ἐμπρέπει εἰς τοὺς εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ διακονοῦντας.

***

Καὶ νῦν, κατακλείοντες τὰς ἐπὶ τοῦ ὅλου θέματος προεκτεθείσας ἀπόψεις ἡμῶν, ἐπιθυμοῦμεν νὰ τονίσωμεν ἔτι ἅπαξ, ὅτι σκοπὸς τούτων ὑπῆρξεν ὁ τονισμὸς πρωτίστως μὲν τοῦ σκοποῦ τῆς ὀρθοδόξου Λατρείας, ἐν συνεχείᾳ δὲ τοῦ ρόλου καὶ τῆς συμβολῆς τῶν ἱεροψαλτῶν εἰς τὴν λειτουργικὴν ἀναγέννησιν τῶν ἡμερῶν μας. Τὸ αἴσθημα τοῦτο τῆς λειτουργικῆς ἀνανεώσεως λίαν ἐπιτακτικὸν ἐμφανίζεται εἰς τὰς ἡμέρας μας ἀπό τε ὀρθοδόξου

καὶ διαχριστιανικῆς σκοπιᾶς. Παραλλήλως δὲ πρὸς τὰ συγκαλούμενα εἰδικὰ ἐπιστημονικὰ συνέδρια πρὸς μελέτην τῶν σχετικῶν ζητημάτων, παρατηρεῖται καὶ ποιά τις κίνησις εἰς τοὺς κόλπους τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποβλέπουσα εἰς τὴν συνειδητοποίησιν τῶν τῆς Λατρείας σκοπῶν. Βασικὴ θέσις τῶν ὅσων μέχρι τοῦδε ἐξεθέσαμεν ἦτο τὸ ὅτι ἡ Λατρεία ἀποτελεῖ ἓν τῶν πλέον οὐσιωδῶν γνωρισμάτων καὶ ἐνεργημάτων τῆς θρησκευούσης ψυχῆς, ἀπορρέουσα ἐκ τοῦ θεμελιώδους θρησκευτικοῦ βιώματος. Καὶ εἶναι ἡ Λατρεία μας ὄχι μόνον τύπος. Οὔτε μόνον οὐσία. Ἀλλὰ τύπος ἅμα καὶ οὐσία. Τὸ αἰσθητὸν σημεῖον ἐν τῇ Λατρείᾳ δὲν ἔχει τὴν ἔννοιαν παραθεωρήσεως τῆς οὐσίας, οὔτε «ἀποπνευματοποιήσεως» αὐτῆς. Εἶναι τὸ κίνητρον τῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας. Ὁ δὲ «θησαυρὸς τῶν τύπων» δι' ἡμᾶς τοὺς ὀρθοδόξους ἐνέχει μεγίστην ἀποστολήν, διότι τὰ μέγιστα δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ὁλόψυχον προσφορὰν τοῦ εὐωδεστάτου θυμιάματος τῶν «πνευματικῶν ᾠδῶν» δηλαδὴ τῶν προσευχῶν πρὸς «τὸ ὑπερουράριον καὶ νοερὸν θυσιαστήριον» συμβάλλων οὕτω εἰς τὴν «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» λογικὴν τοῦ Θεοῦ Λατρείαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ οὐσία καὶ τὸ νόημα τῆς Λατρείας, ἐγκρυπτομένη κάτωθεν τοῦ ὑλικοῦ πολλάκις πέπλου, παραμένει πάντοτε δι' ἡμᾶς τοὺς ὀρθοδόξους ὡς ἡ μετὰ κατανοήσεως βίωσις τῶν ἀξιῶν τῆς πίστεως, ἥτις ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ ἀποκτήσωμεν ὅ,τι διὰ τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων ἀπωλέσαμεν, δηλονότι τὴν θέωσιν. Κατὰ τὸν ἀπολογητὴν Ἰουστῖνον ὀφείλομεν κατὰ τὴν Λατρείαν ὅπως σπουδάζωμεν «φύλακες τῶν ἐντεταλμένων εὑρεθῆναι ἵνα τὴν αἰώνιον σωτηρίαν σωθῶμεν» (Ἰουστίνου Ἀπολογία Α΄ P.G. 6,421).

Κατὰ τὴν ὀρθόδοξον Λατρείαν «τὰ οὐράνια συναγάλλεται τῇ γῇ... τὰ ἐπίγεια συγχορεύει οὐρανοῖς». Καὶ μέσα εἰς τὴν ὡραίαν καὶ κατανυκτικὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ ὀρθοδόξου ναοῦ, ὁ πιστὸς ἐν τῇ μεθέξει τῶν πνευματικῶν βιωμάτων ἀπολήγει, κατὰ τὸν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, «υἱὸς γενέσθαι Θεοῦ, Θεὸς αὐτός» (P.G. 35, 785). Ἑπομένως διὰ καὶ ἀπὸ τῆς θείας Λατρείας ὁ ἄνθρωπος προσκτᾶται ὄχι μόνον τὰς βιωτικάς του ἐμπειρίας ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχικὴν ἀπολύτρωσιν καὶ τὴν πνευματικὴν ὁλοκλήρωσιν, τὴν μεταρσίωσιν, τὴν θέωσιν.

Παράγων καὶ ὁ ἱεροψάλτης ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς ὀρθοδόξου Λατρείας ἀσκεῖ ὑπούργημα μέγιστον καὶ ψυχωφελές. Καὶ ὀφείλει διά τε τῆς καθόλου αὐτοῦ συμπεριφορᾶς ἐν τῇ ἐνασκήσει τῶν καθηκόντων του, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν γένει μουσικῆς ἀποδόσεως τῶν ψαλλομένων νὰ ἀποβαίνῃ χειραγωγὸς τῶν πιστῶν πρὸς τὰ ἄνω, συμβάλλων τὰ μέγιστα εἰς τὴν συνειδητοποίησιν, ἐν τῇ μεθοδεύσει τῶν σκοπῶν τῆς Λατρείας, τῆς ἀνεφράστου καὶ θείας παρουσίας.

Οἱ ἱεροψάλται ἀνερχόμενοι εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν στασίδιον, περιβαλλόμενοι τὸ ἱερὸν ράσον, ἡγούμενοι τοῦ χοροῦ καὶ ἐξ ὀνόματος τῶν πιστῶν «τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες», δημιουργοῦν μίαν εὐαίσθητον παρουσίαν ἐντὸς τοῦ ὀρθοδόξου ναοῦ. Καὶ ἡ παρουσία αὐτή, καθ' ὅ εὐαίσθητος, εἶναι καὶ λεπτὴ καὶ εὐάλωτος. Διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖται ἐκ μέρους των μεγίστη προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια. Πᾶσα προχειρότης ἢ ἀβελτηρία δὲν ἀποτελεῖ ἁπλῶς ἀμέλειαν ἀλλὰ ἁμαρτίαν διὰ τὴν ὁποίαν ἡ τιμωρία τοῦ Θεοῦ εἶναι σοβαρά: «ἐπικατάρατος πᾶς ὁ ποιῶν τὰ ἔργα Κυρίου ἀμελῶς» (Ἱερ. 31,10). Ἀπὸ τοὺς ἱεροψάλτας ἔχει ἀπαιτήσεις καὶ ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ πλήρωμα. Καὶ ἡ μὲν Ἐκκλησία, δωροφορήσασα εἰς τούτους τὴν ἰδιότητα τοῦ κατωτέρου κληρικοῦ ἀπαιτεῖ σεμνότητα καὶ ἱεροπρέπειαν καὶ πάντα τὰ οὐσιαστικὰ ἐκεῖνα προσόντα τῶν λειτουργῶν της, διὰ τῶν ὁποίων οὗτοι καθίστανται ἱκανοὶ ὅπως ἐπιτελοῦν ἐν συναισθήσει τοῦ χρέους των καὶ ἐν φόβῳ Θεοῦ τὰ καθήκοντά των. Τὸ δὲ πλήρωμα ἔχει τὴν ἀπαίτησιν, προσερχόμενον εἰς τὸν ναὸν διὰ προσευχήν, νὰ ὑποβοηθῆται ὑπ' αὐτῶν καὶ νὰ ὠθῆται μᾶλλον πρὸς τὰ ἄνω.

Εἶναι ὅθεν ἐξόχως ἱερὸν καὶ μέγα τὸ ἔργον ὅπερ ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἐπιθέσει ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν ἱερῶν ὑμνωδῶν. Καὶ οὗτοι, μνήμονες τῶν παραδόσεων τῆς λαμπρᾶς οἰκογενείας τοῦ ἱεροψαλτικοῦ κόσμου, καὶ τῶν ἀπέναντι τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ πιστοῦ λαοῦ ὑποχρεώσεών των τὸ ἔργον τοῦτο διεξάγουσι μετὰ πίστεως καὶ φόβου Θεοῦ ἐν παντὶ καὶ πάντοτε προνοοῦντες «ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία» (Β' Κορ. 64,3). Εἶναι δύσκολον νὰ εὑρίσκεταί τις πάντοτε συνεπὴς πρὸς τὰ πνευματικά του καθήκοντα. Οἱ ἱεροψάλται τὸ γνωρίζουν αὐτό. Διὸ καὶ συντόνους καὶ φιλοτίμους καταβάλλουν προσπαθείας διὰ νὰ ἀνταποκρίνωνται πρὸς τὰς ὑπο-

χρεώσεις τῆς θέσεώς των. Ἐκλαμβάνουν τὸ στασίδιον ὡς βῆμα διακονίας. Καὶ τὴν τέχνην ὡς ὑπουργίαν. Ἄμεσοι βοηθοὶ καὶ συνεργάται ὄντες τοῦ λειτουργοῦ ἱερέως συνεργάζονται μετ' αὐτοῦ ἀγαστῶς ἀποβλέποντες εἰς τὴν πνευματικὴν πρόοδον τῆς ἐνορίας. Ὅσον κακὸν δύναται νὰ προκαλέσῃ ἱεροψάλτης μὴ ἐκτιμῶν τὴν ἱεράν του ἀποστολήν, τόσον καλόν, καὶ δὴ καὶ εἰς βαθμὸν πολλαπλάσιον, δημιουργεῖ καὶ προσφέρει εἰς ὅλους ὁ σεμνός, εὐλαβὴς καὶ προσεκτικὸς ὑμνωδός. Οὗτος συγκλονίζεται ἀπὸ δέος. Ψάλλει ὄχι «μετὰ παρατηρήσεως» ἀλλὰ ἁπλῶς καὶ σεμνῶς. Προσφέρει καὶ προσφέρεται. Γίνεται ἱερὸν κίνητρον. Καὶ ὁδηγεῖ ψυχὰς εἰς τὸν οὐρανόν. Ἀποβαίνει προπομπὸς τοῦ Παραδείσου. Ἀπόστολος τοῦ Χριστοῦ καὶ κῆρυξ τῆς Χάριτος.

Τοιούτων ἱεροψαλτῶν ἀνάγκην ἔχει σήμερον ἡ Ἐκκλησία. Ἁγίων κατὰ πάντα. Καὶ ἱκανῶν εἰς «τὸ ἐπιτελεῖν ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ» (Β' Κορ. ζ' 1). Καὶ οὗτοι ὁσάκις θὰ πορεύωνται «ἄμωμοι ἐν ὁδῷ», τῇ ὁδῷ τοῦ ἱεροῦ των χρέους, θὰ λαμβάνουν δύναμιν καὶ θείαν εὐλογίαν διὰ νὰ συνεχίσουν ἐς ἀεί, «ἕως ὑπάρχουν» ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῆς «λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ἄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ» (Ἐφεσ. ε', 19).

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ο ΙΕΡΟΨΑΛΤΗΣ ΕΝ ΤΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

Α΄. Η ΕΜΦΑΝΙΣΙΣ ΚΑΙ Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΤΑΣΙΔΙΟΥ 11

1. Ἡ ἐμφάνισις 11

α) Ἡ ἀμφίεσις 11

β) Ἡ ἐν γένει παράστασις 13

2. Ἡ στάσις 14

α) Ἡ ἔγκαιρος κατάληψις τοῦ στασιδίου 15

β) Ὄχι περιτταὶ μετακινήσεις 16

γ) Ἀποφυγὴ περιττῶν συζητήσεων 18

δ) Μετρημέναι κινήσεις 19

ε) Οἱ μορφασμοὶ 20

στ) Λεπτὸς τρόπος διορθώσεως τῶν ὑφισταμένων . . . 21

ζ) «Ἔπαρσις τῶν χειρῶν» 24

η) Ἀποφυγὴ περισπασμοῦ τῆς διανοίας 26

Β΄. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΨΑΛΜΩΔΙΑΣ 30

α) Ὁ προορισμὸς τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς . . . 32

β) Τὸ ὕφος τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς 32

γ) Ἡ χρονικὴ ἀγωγὴ 36

δ) Δύο βασικὰ τῆς Β.Μ. γνωρίσματα 39

ε) Τὸ πρόβλημα τῆς συμψαλμωδίας 41

στ) Ἡ ἀπόδοσις τοῦ νοήματος. Προϋποθέσεις . . . 44

ζ) Εἰδικά τινα ἀξιοπρόσεκτα σημεῖα 54

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ

K.A. 99.08.017 ISBN 960-315-252-8